

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yahya YEŞİLYURT

ALİ EMİRÎ'NİN YEMEN HÂTİRÂTI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN

ERZURUM-2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Tarih Anabilim Dalının Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak **Kabul** edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN
Danışman/Jüri Üyesi

Prof. Dr. Selçuk GÜNAY
Jüri Üyesi

Yrd.Doç. Dr. Ersin GÜLSOY
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 20/ 08/ 2007

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA NO:</u>
ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ – XIX. YÜZYIL’A KADAR YEMEN	1
1. Arap Yarımadası ve Yemen’in Coğrafi Durumu	2
2. İslamiyet’in Gelişine Kadar Yemen	7
3. İslamiyet Devrinde Yemen	11
4. Yemen’de Osmanlı Hakimiyeti	15
I. BÖLÜM – XIX. YÜZYIL’DA YEMEN	19
II. BÖLÜM – ALİ EMİRİ’NİN HAYATI	24
1. Memuriyetlikleri, Faaliyetleri ve Eserleri Hakkında	25
III. BÖLÜM – ALİ EMİRÎ’NİN YEMEN HÂTİRÂTI	28
IV. BÖLÜM – DEĞERLENDİRME	97
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	109
EKLER	112
ÖZGEÇMİŞ	141

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ EMİRÎ’NİN YEMEN HATIRATI

Yahya YEŞİLYURT

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN

2007 – SAYFA: 141

Jüri: Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN

Prof. Dr. Selçuk GÜNAY

Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

Bu çalışma, 19. yy.da yazılmış Yemen Hatıratı’ndan oluşmaktadır. Eserin müellifi Ali Emirî’dir. Bu eser Yemen’de valilik yapmış olan devlet adamlarının listeleriyle başlamaktadır. Çeşitli dönemlerde isyan eden İmamların bilgileriyle devam etmektedir. İçerisinde Ali Emirî’nin de üyesi bulunduğu Teftiş Heyeti’nin, bir raporuna yer verilmiştir. Bu eserde Osmanlı Devleti’nin Yemen’de yapması gereken bir takım ıslahatlardan bahsedilmektedir. Bu yönüyle de layiha özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla bildiğimiz anlamda hatıratlardan farklılık arz eder.

Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumu gösteren ve bu duruma öneriler getiren bu Hatırat, aynı zamanda dönemin bakış açısını da yansıtan başlıca yazma eserlerden birisi olduğu için önem taşımaktadır.

ABSTRACT
MASTER THESIS

ALI EMİRÎ'S YEMEN MEMORIES

Yahya YESILYURT

Supervisor: Asist. Prof. Dr. Ibrahim AYKUN

2007 – PAGE: 141

Jury: Asist. Prof. Ibrahim AYKUN

Prof. Selcuk GUNAY

Asist. Prof. Ersin GULSOY

This study consists of the Yemen's Memoirs written in the 19th century. The author of this work is Ali Emirî. The work begins with the lists of the government officers who worked as governors in Yemen and it continues with the information about the religious leaders who were rebels in different periods. In this work, we have given a place for a report of the Inquiry Council of which Ali Emirî was a member. It also talks about certain reforms that the Ottoman Empire should have fulfilled in Yemen. For that reason, it is considered an official document. So, it differs from the memoirs that we know.

Showing the condition which the Ottoman Empire was in and bringing important suggestions to this condition, the Memoirs are of importance for they are one of the important manuscripts that at the same time reflects the point of view of the period.

ÖNSÖZ

Yoluna çıktığımız bu akademik hayat uçsuz bucaksız bir deryadır ve bu deryanın adı da, bilimdir. Günümüz Sosyal Bilimleri arasında ise Tarih Bilimi başlı başına bir ayrıcalık taşımaktadır. İster Sosyal alanda olsun isterse Fen alanında olsun yeryüzü üzerindeki insanlık eseri tüm bölümlerin kendine özgü bir seyri vardır. Bu seyri biz Tarih denilen olgu ile kavramaya ve kavratmaya çalışmaktayız. Hiç şüphe yok ki, Tarih Bilimi içerisinde de milletler ve onların var oluş mücadelesi her zaman ilgi duyulması bir vaka olarak günümüze kadar gelmiştir. Çünkü bir geçmiş oluşturmak ve bunun kronolojik olarak seyrini araştırabilmek ancak Tarih Bilimi ile mümkündür. Nitekim Tarih'i tanımlama açısından da bizim bilgimiz ve birikimimiz yeterli olmadığı gibi metodolojik açıdan da kendimizi yeterli görmemekteyiz.

Nitekim bu milletler içerisinde geçmişi milattan önce 4 binli yıllara kadar ulaşabilen Türk Milleti, her daim kura geldikleri teşkilat ve devlet sistemleriyle Tarih Biliminin kendine özgü seyrinde şerefli ve yüksek şecereli bir yer elde etmesini bilmiştir. 13. yüzyıl'dan itibaren Osmanlı adı altında ortaya çıkan ve ancak 19. yüzyıl'da artık bölünme ve yıkılma tehlikeleriyle karşılaşan olağan Türk Devletlerinden biri olan bu Devlet, bütün gidişata "Dur!" demek maksadıyla çeşitli kurumlarında tadilat ve ıslahat girişimlerinde bulunmuştur. İşte bu faaliyetlerini yürütmek amacıyla da Devlet, eliyle, ülke sınırlarının dört bir tarafına, durumu teftiş edecek ve ardından bir öneri sunabilecek kapasitede kendisini yetiştirmiş adamlarını göndermeyi yeğlemiştir. Bu devlet adamlarından biri olan ve ülke'nin en ücra köşesi sayılan Yemen'e gönderilen Ali Emirî Efendi'de bu şahsiyetlerden birisidir. Bu çalışmamızın asıl bölümünü oluşturan Yemen Hatıratı da Ali Emirî tarafından kaleme alınmıştır.

Giriş kısmında Yemen'in 19. yüzyıl'a kadar olan tarihini kısaca ele aldık. Burada Arap Yarımadası'nın ve Yemen'in coğrafi durumunu verdikten sonra İslamiyet'in gelişine kadar Yemen Tarihi'nden bahsettik. İslamiyet ile beraber Yemen'in Osmanlı İdaresine girişini de vermeyi uygun gördük. Dört bölüme ayırdığımız bu çalışmanın birinci bölümünü Yemen'in 19. yüzyıldaki ve Ali Emirî'nin Yemen'de bulunduğu yıllardaki durumu oluşturmaktadır. İkinci bölümünde ise Ali Emirî'nin hayatı hakkında bir takım bilgiler vermeyi uygun

gördük. Bu bölümü müteakip gelen bölümde ise Ali Emiri'nin el yazması olan Hâtırâtı'nın günümüz alfabesine çevirisine yer verdik. Son olarak dördüncü bölümde bu Hâtırât hakkında kendi kanaatlerimizden oluşan bir değerlendirme ekledik. Sonuç ve kaynakça'nın ardından Ali Emiri'nin Yemen Hâtırâtı isimli yazma eserinde içerisinde bulunduğu eklerle çalışmamız sona ermektedir.

Sonuç olarak değerlendirmeye tabi tutmuş olduğumuz bu çalışma, atmış olduğumuz adımın ilk basamağını oluşturmaktadır. Çıktığımız bu yolda çalışmamız uzun uğraşlar sonucu oluşturulmuştur. Tezimizin en ince ayrıntısına kadar inceleyip ve gerekli yerlerde düzeltmeler yapmamız konusunda yardımlarını esirgemeyen Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY' minnettarız. Prof. Dr. Selçuk GÜNAY, Osmanlıca kısmındaki gerekli düzeltmeleri yapmamız hususunda bize oldukça yardımcı olmuştur. Ona da şükranlarımız buradan iletme gereği duyuyoruz. Yine çalışmamızda zaman zaman bilgisine başvurduğumuz Yrd.Doç.Dr. Ümit KILIÇ'ı da unutmamamız gerekir. Yaptığımız bu çalışma doğrultusunda bize, bu eserin oluşturulmasında her türlü desteği veren Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Tarih Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN' a burada teşekkürü bir borç biliriz.

KISALTMALAR

A.Ü.B.	: Ankara Üniversitesi Basımevi
Ans.	: Ansiklopedisi
Bak.	: Bakanlığı
Bas.	: Basımevi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Cumh.	: Cumhuriyet
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Dön.	: Dönemi
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
Matb.	: Matbaası
M.Ü. İ.F.V.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
s.	: Sayfa
T.T.E.M.	: Türk Tarih Encümeni Mecmuası
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.T.Kong.	: Türk Tarih Kongresi
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Türklerin Anadolu'ya geliş süreci içerisinde küçük bir uc beyliği olan Osmanoğulları, önce Bizans'la ve müteakiben diğer beyliklerle amansız bir mücadeleye girmiş ve ilerleyen zaman içerisinde dünyanın en önemli ve en uzun soluklu imparatorluklarından birisi olmuştur.

XVI. yy.'a gelindiğinde Osmanlı Devleti, Dünya üzerinde siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan en güçlü devletlerden birisiydi. Bunun yanında batı dünyası karşısında İslam dünyasının siyaseten temsilcisi ve gücü konumundaydı. Bu nedenle de Hindistan ve Hicaz bölgesindeki Müslümanlar Portekiz saldırılarına karşı Osmanlıdan bir beklenti içerisindeydiler. Bu dönemde İran ile Portekiz arasındaki anlaşmalar Osmanlı Devleti'nin batı ile olan ilişkilerde güç bir konum yaratmaktaydı. Yine Portekizlilerin Arap Yarımadası'na yerleşerek Kuzey'e doğru ilerlemelerini durdurmak istiyordu.¹ Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nin ardından alınan Arap Yarımadası ve Yemen bölgesinin idari yönetimi, merkez tarafından atanan görevliler veya yerel kabileler tarafından belirlenen imamlar vasıtasıyla sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde sancağa çıkma usulünün kaldırılması beraberinde idari açıdan birtakım sorunlar da ortaya çıkmıştı. XVI. yüzyılda başlayan ekonomik sorunlara ilaveten sonu gelmez karışıklıklar ve çeşitli isyan hareketleri de başlamıştır. Taht kavgalarının ardından, Yeniçeri ve Celâlî ayaklanmalarıyla uğraşmak zorunda kalan ve bu yüzden de dışarıda meydana gelen gelişmelere yeterince vakıf olamayan bu Cihan Devleti, artık yaşlanma emareleri göstermeye başlamıştı.² Bu amaçla devletin ıslâhâta ihtiyacı olduğu kanısı hemen hemen bütün ricalin ortak düşüncesi olmaya başlamış, bu yönde de girişimler olmuştu. Önce ordu'da yenileşme çabaları ortaya çıkmış, ardından bu orduda modern asker yetiştirmek için okul, yani eğitimin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştu. Okullarda eğitim verebilmek için de çeşitli uzmanlar getirilmiş ve eğitim almak için de bir takım öğrenciler Avrupa'ya gönderilmişti. Avrupa'dan dönen bu kişilerin fikirleri benimsenince de 1839 yılında Tanzimat Fermanı denilen Osmanlı Tebaası'nın hak ve hürriyetleri ilan edilmiş oldu.³ Batı bizden üstündü ve bizim de onlara

¹ İhsan Süreyya Sırma, "Yemen", *İ.A.*, C.13, İstanbul, 1986, s. 375, 376.

² Ekonomik dar boğazın ardından Osmanlı toplumunda yaşananlar hakkında daha geniş bilgi için bkz., Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle 17. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 1966, s. 201-247.

³ Cemil Meriç, "Batılılaşma", *Cumh. Dön. Türkiye Ans.*, C.II, İstanbul, 1983, s. 235,236.

yetişebilmemiz için onlar gibi bir takım gelişmelere sahip olmamız gerekirdi. Bu doğrultuda yapılacak olan yeniliklerin önü açılabilmesi için 1856'da bu sefer Islâhât Fermanı denilen, tebaa için yeni hak ve ödevler ilan edilmişti.⁴

Nitekim sonu gelmeyecek olan bu hareketlerin ardından, alınan fikir ve kurumların topluma uygulanabilirliğine bakılmadan, bir takım oluşumlara girişmek ihtiyacı duyuldu. Aslında bütün bu yapılacakları tabana yayarak halkın desteği de alınmak isteniyordu. Şüphesiz Yemen'e de bu açıdan bakacak olursak tüm yapılan gelişmelerden ve faaliyetlerden coğrafi açıdan uzak olmasına rağmen hiçte ayrı tutulmadığı görülmektedir. Bu konu içerisinde Yemen'in durumu ve Osmanlı Devleti'nin orada uygulamış olduğu strateji göz ardı edilmeyecek derecede öneme haizdir.

1. Arap Yarımadası ve Yemen'in Coğrafi Durumu

Arap yarımadası üç milyon metrekare genişliğinde üç tarafı denizlerle çevrili ve kuzey tarafından kara ile Asya Kıtası'na bağlı bir yarımadadır. Asya Kıtası'nın güneybatısında, kuzeyi Filistin ve Irak, doğusu Basra Körfezi, Umman Denizi ve Hint Okyanusu, batısı Bab'ul-Mendeb Boğazı ve Kızıldeniz ile çevrilidir. Hicaz Bölgesi'nin de içinde bulunduğu güney kısmında dar Tihame Ovası uzanır. Bu ovanın doğu tarafında Necid Platosu yer alır. Bu bölgenin ortasında ve batısında ise Necran, Yasrib, Fedek, Hayber, Madain, Tebuk gibi çok önemli vahalar yer alır.⁵ Arabistan Yarımadası özellikle 19. yüzyılda coğrafi olarak altı bölgeye ayrılır. Kızıldeniz kıyısının kuzey bölgesi Hicaz, güneybatısına Yemen, yarımadanın güneyine Hadramût (Hadra-ı Mevt), güneydoğusuna Umman, doğusuna Bahreyn, Hicr, Maskat, orta kısımlarına da Yemame ve Necid denilmektedir. Yarımadanın güneyinde, musun ikliminin etkisiyle yağmurların bolluğu ve toprakların verimliliği nedeniyle bilinen Yemen bölgesi hariç, bütün yarımada dağlardan, tepelerden, vadilerden ve kum çöllerinden ibarettir.⁶ Yemen'de, yüksek dağların su bulutlarını iç kesimlere doğru gitmesini engellemesi sonucu farklı farklı bitki türleri de yetişmektedir. Yemen'nin kuzey'inden gelerek doğu'ya doğru sıradağlar şeklinde Asir Dağları uzanmaktadır. Burada dağlar yaklaşık olarak 3 bin metreye kadar yüksekliği

⁴ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, 2002, s. 14,15.

⁵ Robert Mantran, *İslamın Yayılış Tarihi*, (Çev. İsmet Kayaoğlu), Ankara, 1981, s. 61.

⁶ Nuri Ünlü, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1984, s. 33.

çıkılmaktadır. Batı'ya oranla daha dik uzanan bu dağlar Tihame'de alçalmaya başlayarak Necid ve Necran yaylalarına karışmaktadır. Zaten Yemen'in ihtiva ettiği hava da bu dağların uzanış şekline bağlı olarak değişiklik arz etmektedir.⁷

Yemen'in dağlık bölgelerine Haziran ortalarından Eylül'e kadar yağmurun, Umman Deniz'i ve Kızıldeniz'in etkisiyle düşmekle beraber senenin geri kalan aylarında görülmesi pek nadir olmaktadır.⁸ Sahil bölgesine inildikçe su miktarı azalmaktadır. Bu duruma bağlı olarak çöl ikliminin etkisi görülmektedir. Ancak Tihame'den başlanarak yükseğe çıkıldıkça her ne kadar kayalık ve çıplak bir görüntü arz etsede hava serinlemektedir. Buna mukabil olarak içilebilir su oranı artmaktadır. Dolayısıyla yerleşme ve yetişen bitki türü de çoğalmaktadır. Su azlığına, Yemenlilerin eski ataları sayılan Ad kavminden kalma çözümler geliştirilerek çözüm bulunmuştur. Yağmur mevsiminde suyun çeşitli bendlerle tutulması vasıtasıyla kuraklık döneminde suyun kullanılması yoluna gidilmektedir. Yemen'in bu iklim ve tabiat şartları halkı en eski devirlerden beri ziraatçılığa sevke etmiştir.⁹ Sulama sorununu çözmek için de yağmur ve sel sularının sulama işinde kullanılması amacıyla toplanıp muhafaza edilmesi için baraj benzeri su setleri yapmışlardır. Limon, turunç, zeytin, mandalin, ceviz, muz, badem, şeftali, nar, zerdali gibi bilimum meyve ağaçları da yetişen bir bölgedir. Bunlara ek olarak darı, buğday, arpa, mercimek, susam, fasulye gibi hububatlar da yetişmektedir. Bunlara ek olarak gat, pamuk, tütün, haşhaş ve birçok çeşit sebze de yetişebilmektedir.¹⁰ Özellikle de kahve üretimi Yemen ile özdeş bir hale gelmiştir. Her ne kadar kuraklık baş gösterse de Yemen, Arabistan yarımadası'nın en verimli topraklarını içinde barındırmaktadır. Bazı bölgelerinde ortalama olarak yılda iki-üç defa mahsul alınır.¹¹

Yemen bölgesi, genel itibariyle Arabistan Yarımadası'nın güneybatı kısmından ibaret olan bir ülke konumundadır. Güneyden Aden Körfezi ve batıdan Kızıldeniz ile çevrili olmasına binaen iç kısımlarda ise Dehna Çölü'ne kadar uzanmaktadır. Doğusunda Hadramût (Hadra-ı Mevt), kuzeyinde ise Asir bölgesi bulunmasına rağmen bu iki bölgeyi Yemen dâhilinde kabul edenlerde

⁷ Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alam*, C.6, İstanbul, 1317, s. 4808.

⁸ Hulusi Yavuz, *Rumuzi Tarihi*, Ankara, 2003, s. LX.

⁹ Bölgede yetişen bitkiler hakkında bkz. Tabib Miralay İbrahim Abdüsselam, *Yemen Seyahatnamesi ve Coğrafyayı Nebatîsi*, Dersaadet, 1324.

¹⁰ Sami, *Kamusü'l-Alam*, s. 4808.

¹¹ İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyanları*, İstanbul, 1996, s. 22.

bulunmaktadır.¹² Yüzölçümü yaklaşık olarak 1.250.000 kilometre kare olarak gösterilmektedir.

Yemen bölgesine toprak yapısı ve iklimi açısından bakacak olursak, esas itibariyle Sera denilen dağlık ve Tihame denilen ovalık iki bölge ile Kızıldeniz'in doğu alt kıyı şeridi ve Aden körfezinin güneybatısındaki kıyıdan ibarettir.¹³ Tihame denilen bu kıyı ovasının genişliği ise 25–40 kilometre arasında değişmekte olmakla beraber bu verimli kısım iç kesime doğru hafifçe yükselerek 200 metreye kadar ulaşmaktadır. Daha doğuda ise kıyı ovası yerini dik yamaçlı vadilerle parçalanmış alçak tepelere bırakır. Bu kesimde ise yükseklik 1,500 metreye kadar uzanır. Aden körfezini izleyen güneydeki uzun kıyı ovası ise iç kesimlere yaklaşık 16 kilometre kadar uzanır. Her iki kıyı ovasının gerisinde yükselen Yemen Platosu özellikle batı kesiminde engebeli görünüm taşımaktadır. Bu kısımda kanyon benzeri oluşumlar ve aşınmış tepeler bulunmaktadır. Hatta Arap yarımadasının en yüksek noktası olan “*Hadur Şuayb*” burada yer almaktadır. Hadramut Irmağı'nın oluşturduğu havzadan başlayan Yemen Platosu Umman sınırına doğru alçalmaya başlar. Kuzeyde ise yüksekliği iyice azalarak çöllerle birleşir.

Yukarıda ele aldığımız Arabistan yarımadasının bu değişik iklim yapısı, yeryüzü şekilleri ve tabiat örtüsü Yemendeki yaşayanlar da dâhil olmak üzere tüm Araplara ayrı bir özellik vermiştir. Bu durumun bir sonucu olarak Araplar, eskiden beri değişik kabile ve geniş ailelerden oluşan cemaatler gibi topluluklara ayrılmışlardır.¹⁴

Yemen nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslüman Araplar teşkil etmektedirler. Zeydîlik mezhebi çoğunlukta olmakla beraber şehirlerde ve sahil kesimlerinde Şafi' veya Hanefî mezhebine bağlı Sünnî ve Asir cihatlerinde de bir miktar Vahhâbiliğe tabi nüfus bulunmaktadır.¹⁵ Özellikle batı kesimindeki kırsal alanlarda kabile özelliklerini devam ettiren Araplar, ekonomik ve sosyal durumlarına göre kentliler, yerleşik tarımcılar ve göçebeler olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Yemendeki topluluklar, iklimin getirmiş olduğu şartlardan dolayı da tarımcı olmalarıyla tanınmaktadırlar.

¹² Yemen'in 1891 yılındaki siyasi sınırları hakkında bkz., Sami, *Kamusü'l-Alam*, s. 4807.

¹³ Sırma, *Yemen İsyânları*, s. 21, 22.

¹⁴ Yavuz, *Rumuzî Tarihi*, s. LXI.

¹⁵ Sami, *Kamusü'l-Alam*, s. 4807.

Yemen'in oluşturduğu güney Arabistan, kuzeye oranla bitki yetişmesine ve ziraata elverişli olması hasebiyle ve aynı zamanda sahillerinin deniz ticaretine ve ulaşımına elverişli bulunması nedeniyle bölge halkı iç kesimlere nispetle yerleşik bir hayat tarzı benimsemiştir. Göçebe kabileler ise daha ziyade iç kesimlerde bulunmaktadır. Bu durum ise çöl ikliminin getirmiş olduğu zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda buldukları yerin ikliminin ve toprak yapısının tarıma elverişli olmaması bu bölgedeki halkın fitratını da etkilemiş, bulunduğu yere göre salim huylu veyahut sert yapılı olmasına sebep olmuştur. Gene hayat şartlarının ortaya çıkardığı bir başka durum ise ellerindeki mahsul veya varlığa göre adet, gelenek ve görenek anlayışının yerleşmesi olmuştur.¹⁶

Yemenliler ülkelerinin yağışlı mevsimlerinden çıkarlar elde ederek zamanında bu yağışları kullanmak için tarihin en eski devirlerinden beri çeşitli barajlar inşa etmişlerdir. Gene tarihin en eski devirlerinden beri ticaret rotası güzergâhında olması hasebiyle de özellikle de deniz yoluyla yapılan ticaretten büyük karlar elde etmişlerdir. Nitekim denizle olan münasebetlerinden dolayı da gemicilik becerilerini geliştirerek büyük denizlerde dolaşabilecek kadar güçlü donanıma sahip gemileri inşa edebilme yeteneğine ulaşmışlardır. İşte bu coğrafi vazifesinden dolayı Yemendeki topluluklar doğu Afrika devletleriyle ve Hindistan gibi bir takım devletlerle ekonomik ve ticaret ilişkileri nedeniyle de bir takım kültürel bağlar kurmuşlardır.¹⁷

Gene bazı hal ve iklim getirdiği ve kazanılmış olan adetler nedeniyle bu coğrafya da milliyet ve dil birliğinden söz etmekte mümkün değildir. Zira yaşanmakta olan kabilesel ve cemaatsel hayat tarzı bu bölgenin iklimsel özelliklerinden dolayı bir takım hayatı unsurlara bağlı kalmaktadır. Topraktan gıdasını alamayan bu coğrafyadaki bir insan geçimi yağmacılık veyahut kavgacılık gibi bir takım cebri işlere yönelmek durumunda kalmaktadır. Bu durum ise bölge insanının ailevi ilişkileri bakımından birbirlerine bağımlı olmalarını kılmıştır. Aile bireylerin, birbirlerinin hayatlarıyla alakadar olmalarını sağlamıştır. Fakat pek fazla köklü bir ilişki görülmemekle beraber her zaman

¹⁶ Yavuz, *Rumuzi Tarihi*, s. LXII, LXIII.

¹⁷ Abdul-Rahman Al-Haddad, *Cultural Policy in the Yemen Arab Republic*, Fransa, 1982, s. 9.

güçlü olan zayıf olanın üzerine giderek kendi himayesi altına alıp böylelikle var olan nüfuzunu daha da güçlendirmek arzusunu da göstermektedirler.¹⁸

İslam'ın doğuşuna kadar yaklaşık 3.000 seneyi bulan geçmişiyle Yemen, Ad, Main, Sebâ gibi medeniyetlere beşiklik etmiştir. Hadramût, Mehre gibi bölgelerdeki medeniyetlerin geçmişi, oldukça eski olmasının yanı sıra imar ve ticaret açısından da parlaklık göstermiştir. İşte bu açıdan Yemen bölgesine bakacak olursak, tıpkı Anadolu Coğrafyası gibi dünya üzerindeki birçok topluluğun köken olarak bu coğrafyaya ait olması kaçınılmazdır. Nitekim denizcilik sanatıyla Yemenliler, Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve İran Körfezi gibi bölgelere çok rahat seyahatler gerçekleştirmişlerdir. Milattan önce 4000 yılında Mısır'a ve 3000 yılında da Irak'a ulaşmışlar ve buralara yerleşerek, yaşama ait birçok bilgiyi ve kültürü bu coğrafyalara taşımışlardır. Buldukları coğrafyanın stratejik öneminden dolayı eski medeniyetlerin yaşadığı dönemlerde bile deniz rotasından büyük ölçüde çıkarlar sağlamasını bilmişlerdir. Bu özelliğinden dolayı Afrika kıtasındaki devletlerle kültürel ve sosyal açıdan da etkileşim içerisinde bulunmuşlardır.¹⁹ Bu sayede ticari üstünlüğü ele geçirmesini bilmişlerdir. Zira Hindistan'ın mal ve ürünleri, Hint okyanusu ile bu bölgeye taşınıyor, oradan da Habeşistan, Mısır, Fenike, Filistin, Amelika, Medya ve Batı ülkelerine taşınıyordu. Yine Çin ve Hindistan'daki baharat, ilaç gibi maddelerin kara yolu ile Batı'ya taşınması sırasında Yemen dolaylı olarak kullanılmaktaydı. Şöyle ki, kara yolu ile taşınan mallar, Orta Asya'dan geçerek Şam ve Bağdat gibi önemli şehirlerde kurulan pazarlar vasıtasıyla aktarmaya tabi tutuluyordu. Buradan da Mekke'ye ve ardından Yemen'e kadar uzanan ticaret kervanları oluşturuluyordu. Ancak Mekke'nin eskiden beri panayır yeri olması ve burada ticari etkinliklerin daha yoğun geçmesi sonucu, kara yoluna nispeten deniz ticaret yolu daha çok kullanılıyordu.²⁰ 16. yy.'a gelindiğinde Yemen'in ve özellikle Aden Limanı'nın stratejik konumu uluslararası ticarete daha da güç kazanmıştı.²¹ Aden Körfezinin bu coğrafyada olması ve Kızıldeniz ile Hint okyanusunu birleştirme görevinin Yemen'e verilmesi özellikle denizlerde yapılan coğrafi keşiflerden sonra, bu

¹⁸ Yavuz, *Rumuzi Tarihi*, s. LXII.

¹⁹ Al-Haddad, *Cultural Policy in the Yemen Arab Republic*, s. 9, 10.

²⁰ Ticaret güzergâhları hakkında daha geniş malûmat için bkz. W.Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. E.Ziya Karal), Ankara, 1975, s. 29–58.

²¹ C. Zeydan, *İslam Uygurlukları Tarihi*, (Çev. Nejdet Gök), C. I., İstanbul, 2004, s. 38

ülkenin stratejik durumunu daha da önemli hale getirmiştir.²² Her ne kadar Ümid burnunun keşf edilmesi Kızıldeniz yolunun önemini azaltmış olsada, ilerleyen yıllarda Afrika Kıtası'nı dolaşmanın ne kadar masraflı ve uzun bir süreye mal olduğu ortaya çıkınca bölgenin önemi tekrardan artacaktır. Nitekim Aden, Hindistan, Habeşistan, Umman ile Arap Yarımadası'nın bir kavşağı halinde gelerek kara ve deniz yönünden önemli bir nokta haline gelmiştir. Aden'den başka Kızıldeniz'in doğu yakasındaki Moha, Hudeyde şehirleri ve Kamaran adası da bu bölgenin diğer stratejik noktalarını oluşturmuştur.²³

Zaten Romalılar, İranlılar ve daha sonrasında Hollandalılar, Portekizliler ve Osmanlıların bu bölgeye hâkim olmak istemeleri ve XIX. yüzyılın sonlarına doğru Batılı devletlerin Ortadoğu'ya hâkim olmak istemeleri, Yemen'in önemini daha da artırmıştır. Bu durum ise yeni suyollarının keşfiyle bu bölgenin kavşak ve gemilerin ikmal alanını oluşturmasından kaynaklanmıştır. Doğu'nun baharat ve zenginliklerinin Batı'ya taşınmasında önemli mevki olarak arz etmesi coğrafi stratejik açıdan da önemini ortaya çıkarmıştır. Zaten bu bölgeye hâkim olan devletlerin verdikleri önem nedeniyle Yemen'in bu açıdan da ele alınmasını gerektirir. İleri bölümlerde de göreceğimiz üzere bu bölge ticari ve askeri açıdan oldukça stratejik bir konumdadır. Hem Hint okyanusu ve hem de Kızıldeniz'e hükmetme açısından bulunmaz bir kara parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. İslamiyet'in Gelişine Kadar Yemen

Arap, Yahudi, Arami, Süryani, Fenike ve Habeş dillerini konuşmakta olan yarımada halkının kökeni olan Sami ırkı, ilk devirlerden itibaren milletler halinde bu coğrafyaya dağılmışlardır. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alacağımız Arap soyundan olan en eski devletler, Arabistan Yarımadası'nın hemen hemen en verimli ve en güzel iklimine sahip yerlerden biri olan Yemen' de ortaya çıkmışlardır.²⁴ Bölge insanının, Nuh Tufanı'ndan sonra yeryüzüne dağılan Nuh Aleyhisselam'ın oğullarından Nabt bin Mes bin Arm bin Sam'ın soyundan geldikleri rivayet edilmektedir.²⁵ Nitekim Yemelilerin de, Nuh Aleyhisselam'ın torunlarından M.Ö. 2246 yılında yaşamış olan Eber'in oğlu Kahtan (Yaktan veya

²² Fernard Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. M.Ali Kılıçbay), C.1, Ankara, 1993, s.663–669.

²³ İ.Süreyya Sırma, "Yemen'in Geo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, Sene:1981–1982, İstanbul, 1982, s.430–433.

²⁴ Neşet Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara, 1989, s.10.

²⁵ Ferik Atif Paşa, *Yemen Tarihi*, C. I, İstanbul, 1326, s. 5.

Joctan)' a, soylarının dayandığı söylenilmektedir.²⁶ Bu nedenle de Arabistan'ın güneyindeki devletlere Kahtanlılar da denilmektedir.²⁷

Yemen, İslamiyet'in doğuşuna kadar, krallarının saltanatı 3000 seneyi bulan ve toplumunun kültürel yapısı tarihin ilk zamanlarından beri başlayan müstesna ülkelerden birisidir.²⁸ Yemen'de, Main devleti olarak bilinen ve Kuran-ı Kerim' de bahsi geçen Ad kavmi, Yemen'in bilinen en eski topluluklarından ilkidir.²⁹ Arap Yarımadası'ndaki diğer halklar oranla büyük bir medeniyet teşkil etmiş olan bu topluluk bir hayli ilerleme kaydetmiştir. Bu kavmin medeniyet izleri günümüz mimari sistemlerine yakın bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bunlar en eski hükümdarları olan Şeddat'ın adına binaen Şeddatane olarak anılan çeşitli yapılar vücuda getirmişlerdir.³⁰

Yemenliler, ülkelerinin bereketli avantajlarından çıkarlar elde ederek, merkezi platolardan, verimli arazilerden tarımsal yararlılık elde etmesini bilmişlerdir. Yağmurun mevsimsel yağışından faydalanarak kalıcı sulama sistemleri ve su bendleri inşa etmişler ve suyu iyi bir şekilde kullanmışlardır. Bölgenin denize kıyısı olmasından dolayı da denizcilik sanatında hayli ilerleme kaydetmişlerdi. Hint okyanusu, Kızıldeniz ve İran Körfezi'nin değişebilen rüzgâr ve hava koşullarına dayanıklı gemiler yapmasını öğrenmişlerdir. Suyollarını kullanarak da etraftaki kara parçalarıyla kültürel, sosyal ve ticari anlamlarda ilişkiler kurmuşlardır. Deniz ticareti rotasında bulunduğu için dolayı da ekonomik faydalar elde etmişlerdir.³¹

Çok tanrılı bir anlayışa sahip olan bölge insanından, Kuran-ı Kerim'in Hûd Sûresi'nde bahsedildiği gibi, bunlara Hûd (Batıların tabiriyle Eber yahut Heber) Peygamberin gönderildiği ve onun da çok uzun boylu olan Aditleri uyardığı bilinmektedir. Nitekim bu kavim Hûd Sûresi'ndeki ayetler üzere helak olup tarih sahnesinden silindiğinden bahsedilmektedir. Bu olaya, bugün bile Araplar arasında "*Ruba el-Khali*" veya "*Boş Yön*" ve Avrupalılar arasında da "*Büyük*

²⁶ G. Wyman Bury, *Arabia Infelix or The Türks in Yamen*, London, 1915, s. 2.

²⁷ Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, s.11.

²⁸ Yavuz, *Rumuzi Tarihi*, s. LVII.

²⁹ Zeki Ehiloğlu, *Yemende Türkler*, 1952, s.32.

³⁰ Sami, *Kamusü'l-Alam*, s. 4809.

³¹ Al-Haddad, *Cultural Policy in the Yemen Arab Republic*, s. 9.

Kırmızı Çöl Rüzgârı” olarak adlandırılan ve Yemen’in batı sınırı arasında devamlı olarak esen çöl rüzgârlarının neden olduğu bilinmektedir.³²

Bölgede hüküm sürmüş bir diğer devlette ticari faaliyetleriyle ön plana çıkmış Seba Krallığıydı. Evvela bir beylik veya dini başkanlık teşkil edilerek oluşmuş daha sonra da bu çekirdekten büyük bir hükümet kurdukları bilinmektedir (M.Ö. 700–115). Main devletinin ortadan kalkmasıyla bu devletin kalıntı ve topraklarında Sebalıların hüküm sürmüş oldukları bilinmektedir. Arap alfabesinin en eski şeklini kullanmışlardır. Bu yazı şeklinin sağdan sola doğru yazıldığını gösteren bir takım tablet ve kitabelerde günümüze kadar gelmiştir.³³ Sebalıların kendilerinden öncekiler gibi krallıklarla yönetilmiş oldukları ve hükümdarlarının da bir takım unvanlara sahip oldukları söylenilmektedir.³⁴ Bu krallığa, Kuran-ı Kerim’in Neml Sûresi’nin 15. ve 44. ayetleri arasında geçen ünlü kadın hükümdar Belkıs’ın hükümdarlık ettiği bilinenler arasındadır. Süleyman Peygamber’in devrine rastlayan bu dönemde, Hz. Süleyman, Belkıs’ın ihtişamını duyarak onunla yakından görüşmek isteğinde bulunduğunu, cinleri vasıtasıyla haberleştiği ve Belkıs’ın çok kıymetli hediyeleri Süleyman Peygamber’e gönderdiği bilinmektedir.³⁵ Bu kavim de tıpkı Main krallığındaki topluluk gibi Kuran-ı Kerim’in Sebe’ suresinin 12. ile 44. ayetleri arasında anlatıldığı üzere büyük bir sel baskınıyla ortadan kalmış olduğu bildirilmektedir.³⁶

Bu krallıktan sonra bölgedeki topluluğun atası sayılan Kahtan’ın soyundan gelen Hamyar (Himyar) kendi adıyla anılan krallığını yaklaşık olarak M.Ö. 115 yılında kurdu. İslamiyet’in doğuşunun öncesinde kurulan bu devlet Arap devletlerinin en büyüğü ve en medenisi olarak tanınır. Bunlar yaptıkları yüksek ve çok katlı binalar, su bentleri, bahçe ve saraylar ile bilinirler.³⁷ Musa Peygamber’in getirmiş olduğu ilahi bir din olan Yahudilik dinine mensup olan Himyerililer aynı zamanda sağdan sola doğru yazılan bir yazı türüne de sahip olmuşlardır. Nitekim bu yazı ile yazılmış kitabelerin halen varlığı, bölgeye çeşitli sebeplerle seyahat imkânı bulan araştırmacı ve gezginler tarafından aktarılmıştır. Kullanmış oldukları alfabe Arabça’dan daha ziyade İbranice, Süryanice veyahut

³² Bury, *Arabia Infelix or The Türks in Yamen*, s. 2.

³³ Sami, *Kamusü'l-Alam*, s. 4809.

³⁴ Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, s. 15, 16.

³⁵ Ehiloğlu, *Yemende Türkler*, s. 33.

³⁶ Bury, *Arabia Infelix or The Türks in Yamen*, s. 6.

³⁷ Atıf Paşa, *Yemen Tarihi*, s. 10; Bury, *Arabia Infelix or The Türks in Yamen*, s. 4.

Keldanice'ye daha yakın olduğu söylenilmektedir. Günümüzde Şehare ve Hadramevt civarlarında bu dile yakın bir lisan konuşulmaktadır.³⁸

Himyerililer, Mainliler ve Sebalılar'ın aksine, savaşçı bir millet oldukları ve İranlılar ve Habeşlilerle savaşan krallarının bulunduğu bilinmektedir. Hatta Habeşistanı hâkimiyetleri altına aldıkları gibi Mısır'a kadar bu hâkimiyetlerini de genişlettikleri bilinmektedir. Bu krallığın son hükümdarı “*Şenatr*” adıyla anılan bir zorba olduğu ve şiddet kullanarak hükümdarlığı ele geçirdiği ve ahlaksız işlerde bulunarak halkına zulmettiği anlaşılmaktadır. En son bu hükümdarı yok ederek onun yerin Navas isimindeki hükümdar geçmiştir. Bu ise Yahudilik dinini benimseyerek Yemen'de bu dini yaymak istemiştir. Halktan kabul etmek istemeyenleri cezalandırma yoluna gittiği esnada Yemen'e Habeş saldırılarının başlamış olduğu bilinenler arasındadır.³⁹ Marib'deki su bentlerinin yıkılması üzerine merkezlerini San'a'ya nakleden Himyerililer, güçsüz duruma düşünce 525 yılında Habeşliler Yemen'e hâkim olmuşlardır. İslamiyet'in doğuşunun hemen öncesinde gerçekleşen bu olay ile Yemen coğrafyasına aynı zamanda Hıristiyanlık hâkim olmaya başlamıştır. Necran ve Aden taraflarında manastır ve kiliseler inşa edilmekle kalınmayıp, Habeş kralı Ebrehe, Yemenlilerin birçoğunun hac için Hicaz'a gittiklerini görünce San'a'da Kâbe planında bir kilise dahi inşa ettirmiştir. Yemenlileri Hıristiyan etmek için uğraşan Ebrehe, yaptıklarının boşa çıktığını görünce içerisinde fillerin de bulunduğu bir ordu kurarak Kâbe'yi istila etmeye karar vermiştir.⁴⁰ Ordusuyla Kâbe'yi istilaya hazırlanan Ebrehe'ye Kuran'ın Fil Sûresi'nde de anlatıldığı üzere Ebabil adı verilen kırlangıça benzeyen kuşların gagalarında getirdikleri küçük sert çamur tanelerinin bu ordu üzerine bırakılması yoluyla bu ordunun perişan olduğu bilinmektedir.⁴¹ Daha sonra Habeşlilere güç yetiremeyen bölge insanı İran'dan yardım isteyince İran Şahı Enuşirvan, Yemen'e bir ordu göndererek Ebrehe'yi öldürtmüş ve Yemen'i idaresine almıştır.⁴² Bu vakitten sonra ise Yemen, İran'dan gönderilen bir vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır.⁴³

³⁸ Sami, *Kamusü'l-Alam*, s. 4809.

³⁹ Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, s. 18.

⁴⁰ Ehiloğlu, *Yemende Türkler*, s. 37-39.

⁴¹ Atıf Paşa, *Yemen Tarihi*, s. 17, 18.

⁴² Sırma, “Yemen'in Jeo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması”, s.429.

⁴³ Sami, *Kamusü'l-Alam*, s. 4810.

Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi hak dinler arasında kalan Yemen, tanıklık yaptığı kanlı mücadelelere rağmen her iki dinden de büyük kültürel, entellektüel ve sosyal bir takım olgular kazanmasını bilmiştir. Çok tanrıcılık anlayışı kalıcı bir şekilde yok edilerek, puta tapma yerine tek tanrı inancı konulmuş oldu.⁴⁴ Nitekim bu tarihten itibaren artık Yemen halkı, Yemenlilerin ulusal birliğine yeniden güç kazandıracak olan yeni ilahi bir dini karşılamaya hazırlanıyordu.

3. İslamiyet Devrinde Yemen

İslam'ın ortaya çıktığı tarih olan 610 yılında Yemen, İranlı Sasani Devleti'nin egemenliği altında bulunmaktaydı. Güney Hicaz'ın ve Kuzey Yemen'in doğu taraflarından Büyük Çöl'e kadar uzanan arazi, içerisinde büyük önem arz etmekte olan Kahtaniler, adlı kabilenin hâkimiyeti altındaydı. İslam'ın doğuşu sırasında Kahtaniler arasında en meşhur kabileler Himyer, Sebe, Kuhlan, Gassan, Evs, Hazrec, Huza'a, Hemdan, Kelb ve Murad isimlerini taşımaktaydılar.⁴⁵ Hz. Nuh Aleyhisselam'ın soyundan gelen Kahtaniler, İslamiyet'ten önceki devletlerden kalan yerleşik hayata ait bir takım yaşayış şekillerini de devam ettirmekteydiler.⁴⁶

Hz. Peygamber, Medine'de İslam Devleti'nin temellerini attıktan sonra, komşu devletlere mektuplar ve elçiler göndererek onları İslam'a davet etti. Tabii ki bu devletlerin arasında Yemen'de bulunmaktaydı. Mektubunda Yemenliler Müslüman oldukları takdirde, ellerindeki mallarının, topraklarının ve kıymetli eşyalarının kendilerine bırakılacağını bildirmiştir.⁴⁷ Hicret'in 9. senesinde (630–631) birçok Arap kabilesi, hepsi Müslüman olmamakla beraber İslamiyet'i seçtiler. Buna mukabil Güney Arabistan'daki Hıristiyan Necran bölgesinin dini liderleri de Hz. Peygamber ile bir anlaşma yaparak; Necran Hıristiyanları, Müslümanların himayesi altına gireceği ve eşya türünden vergi ile yükümlü tutulacakları kayıt altına alınmıştı.⁴⁸ Müslümanlar, piskoposluğun hâkimiyet bölgesini tanyacaklar, Hıristiyanları İslam için savaşmaya ya da dinlerini

⁴⁴ Al-Haddad, *Cultural Policy in the Yemen Arab Republic*, s. 10.

⁴⁵ Burada zikredilen bazı kabileler için bkz. Clifford Edmund Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, (Çev. Hande Canlı), İstanbul, 2005, s. 145–163.

⁴⁶ Yavuz, *Rumuzi Tarihi*, s. LXX.

⁴⁷ El-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara, 2002, s.99.

⁴⁸ Mantran, *İslamın Yayılış Tarihi*, s.80.

değiştirmeye zorlamayacaklar, din adamlarını vergiden muaf tutacaklar, gibi bir takım şartları da bu antlaşmanın maddeleri arasına koydurmuşlardı.⁴⁹

Hız.Muhammet, İslamiyet'in esaslarını öğretmek, zekâtları toplamak ve Müslüman olmayanlardan cizyeleri toplamak amacıyla bölgeye elçiler göndermiştir. Yemen'de Esved-i Ansî isminde bir kişinin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkıp öldürülmesinin üzerine Hız.Muhammed'e bir heyet göndererek, bu işi soruşturup Müslümanlığı benimsemişlerdi.⁵⁰ Nitekim 628 yılında da İran hükümdarı tarafından Yemen'e vali olarak atanmış olan Bazen, hükümdarın ölümünden sonra İslamiyet'i seçerek Hız. Peygamber'in idaresi altına girdi.⁵¹

Hicret'in 9. senesinde (630–631) birçok Arap kabilesi, hepsi Müslüman olmamakla beraber İslamiyet'i seçtiler. Buna mukabil Güney Arabistan'daki Hıristiyan Necran bölgesinin dini liderleri de Hız. Peygamber ile bir anlaşma yaparak; Necran Hıristiyanları, Müslümanların himayesi altına gireceği ve eşya türünden vergi ile yükümlü tutulacakları kayıt altına alınmıştı.⁵² Müslümanlar, piskoposluğun hâkimiyet bölgesini tanıyacaklar, Hıristiyanları İslam için savaşmaya ya da dinlerini değiştirmeye zorlamayacaklar, din adamlarını vergiden muaf tutacaklar, gibi bir takım şartları da bu antlaşmanın maddeleri arasına koydurmuşlardı.⁵³

Hız. Peygamber bu anlaşmanın akabinde, bölgede hem İslamiyet'i öğretmek ve hem de vali olarak yönetimde bulunmak için ashabından Muaz bin Cebel'i buraya tayin etmiştir.⁵⁴ Hicretin 10. yılında da Hız. Ali bizzat bu coğrafyanın fethiyle görevlendirilerek, İslamiyet'in Sana'ya kadar ulaşması sağlanmıştır.⁵⁵ Hız. Peygamber'in vefatından sonra ise Yemen, Müslümanlar tarafından yönetilmeye devam edilmiştir. İlk halife Hız. Ebubekir zamanında ise bölge, Yalancı Peygamberlerin ortaya çıkışına sahne olmuştur. Nitekim bunlardan biri de Yemen'de ortaya çıkınca Halife, Orta Arabistan, Bahreyn ve Umman'a gönderdiği gibi buraya da ordu sevk ederek Yemen' de yeniden barış ve emniyeti temin etmiştir.⁵⁶ Bu tür bir mücadele ikinci halife Hız. Ömer zamanında da devam

⁴⁹ Bury, *Arabia Infelix or The Türks in Yamen*, s.10.

⁵⁰ El-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, s.152.

⁵¹ Yavuz, *Rumuzi Tarihi*, s.LXXI.

⁵² Mantran, *İslamın Yayılış Tarihi*, s.80.

⁵³ Bury, *Arabia Infelix or The Türks in Yamen*, s.10.

⁵⁴ Ali Emirî, *Yemen Hatıratı*, El yazması, s.1.

⁵⁵ Sırma, *Yemen İsyanları*, s. 32.

⁵⁶ Ünlü, *İslam Tarihi*, s. 55.

etti. Yemen tamamen İslam yönetimine bu halife zamanında girmiş oldu. Halifeler döneminden sonra Yemen, Emeviler (661–750) tarafından idare edilmeye başlandı. Bu dönemde önemli bir hadise meydana gelmemekle beraber, yönetim Abbasilere geçtikten sonra (750–1258) Lahce bölgesinde Süleyman bin Şeref adında birisi Abbasi Devleti'ne karşı isyan etmiş ve bölgeyi idaresi altına almıştı.⁵⁷ Nitekim bu gelişmelerden sonra yani Yemen'in idaresi Abbasilerden çıktıktan sonra Yemen'in sınırları büyük ölçüde daralmış ve idari taksimatta önemli bir şekilde değişmiştir.⁵⁸

Abbasilerden Eyyübi hâkimiyetine kadar geçen zaman zarfında Yemen'de Al-Necah adı verilen sülale yönetimi elinde bulundurmıştır. Bu devirde Yemen çeşitli idarelere, isyanlara ve kan dökülmelerine sahne olmuştur. 1174 yılına gelindiğinde, Yemen'de Abdü'n-Nebi bin Mehdi adında birisi çıkmış ve halka zulmetmiştir. Bir takım olur olmaz işler gerçekleştirmiş ve Yemen halkı bundan şikâyetçi olmaya başlamıştı. Bu durum Mısır Sultanı Selahaddin Eyyübi'ye ulaşınca, burada düzeni sağlamak amacıyla kardeşi Şemsüddeve'yi (Turanşah) Yemen'e göndermişti. Turanşah ise 1500 kişilik bir kuvvetle karadan ve denizden Yemen seferine çıktı. Önce Zebid ve Aden'i aldıktan sonra San'a ve diğer büyük şehirleri ele geçirdi.⁵⁹ Hutbeyi tekrardan Abbasi halifesi adına okutmuştur. Turanşah'ın ölümünün ardından Yemen'deki valiler birbirlerine düşünce Selahaddin Eyyübi, Kutluğ Ebe'yi durumu düzeltmek amacıyla Yemen'e gönderdiğini görmekteyiz. Ancak bu kişinin de kısa bir süre sonra ölümü üzerine yerine Hittan adında birisi düzeni sağlamak amacıyla gönderilmiştir.⁶⁰ Bu tarihten itibaren Türkler, Yemen'in tarihinde önemli rol üstlenmeye başlamıştır.

Eyyübilerin bu bölgede süren hâkimiyetlerinden sonra ise Yemen bir süre Gassani hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra yönetimde çıkan karışıklıklar ve sivil savaşların sürdüğü süre boyunca yani 1217–1441 yılları arasında Resuli hanedanlığı hüküm sürmüştür. Resulilerin adil hükümdarı olarak adlandırılan Amir, sonraları vakıf mallarına el koyması ve çevredeki âlimlere karşı tavrını değiştirmesi sonucu saltanatı son bulmuştur. Peşi sıra ise Sana'daki bir imama karşı yapılan savaşta kardeşlerinden biri öldürülen ve bölgede eski bir sülale olan

⁵⁷ Sırma, *Yemen İsyamları*, s. 32.

⁵⁸ Yavuz, *Rumuzi Tarihi*, s. LXXI.

⁵⁹ Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyübi ve Devlet*, İstanbul, 1987, s.62.

⁶⁰ Sırma, *Yemen İsyamları*, s. 33–35.

Tahir Kardeşler yönetimde ön plana çıkmaya başlamışlardı.⁶¹ Bu hanedanlığın başında bulunan Sultan Amir nedeniyle aynı zamanda bu hanedanlık Amiriye olarak da anılmıştır. Kısa bir süre sonra çevresindeki birçok kabileyi yönetimi altına alarak Tihame, Zebid, Lahec ve Aden'i ele geçirmiş ve ardından da 1504 yılında Sana'yı zapt ederek yönetimi buraya taşımıştır.⁶²

16. Asrın başlarına gelindiğinde ise Yemen İslamiyet'i kabul edişinden bu yana ilk defa bir Hıristiyan olan Portekizlilerle karşı karşıya gelmiştir. Müslümanlara karşı haçlı ruhu, Afrika'daki Guinea altınlarına erişip zengin olma hevesi, doğudaki Hıristiyanlığı temsil eden efsanevi Rahip-Kral Yohanesi arama arzusu ve Doğu'dan gelen baharatın ticari önemi nedeniyle kaynağını bulma amacı, Portekizlileri bu bölgeye yönelten sebepler arasında gösterilmektedir.⁶³ Bu sebeplerden dolayı, Hint Okyanusu sularında görülen Portekizlilere karşı koyabilecek bir güç bulunmadığından hem Hıristiyanlığı yaymak ve hem de Avrupa-Hindistan deniz rotasındaki bu çok önemli kavşak noktasına hâkim olan Yemen'i ele geçirmek ve bu sayede ticari gemileri kontrolleri altına almak için Portekizliler Yemen'e saldırmaya başladılar. Portekizlilerin bu saldırılarına karşı koymaya güç yetiremeyen Sultan Amir, Memlûk sultanı Kansû Gavri'den yardım isteme yoluna gitmiştir.⁶⁴ Emir Hüseyin komutasında hazırlanan bir Memlûk donanması buraya gönderileceği esnada Portekizlilerin Hindistan kıyılarına da saldırıya girişmeleri sonucu buradaki Gücürat Sultanı'nın da Memlûklulardan yardım istemesi nedeniyle Emir Hüseyin, Gücürat'a yönelerek Portekizlilerin büyük bir bölümünü Hind kıyılarından temizlediği bilinmektedir.⁶⁵ Fakat Portekizlilere karşı koyabilmek için gerekli olan malzemelerin Mısır'dan gelişinin gecikmesi ve aynı zamanda Kamaran adasına çekilen Emir Hüseyin, Yemenlilerin yiyecek yardımında bulunmamaları üzerine Yemen'e çıkararak buradaki Zeydî halk ile birleşip Yemen'i Memlûk idaresi ne bağlamıştır.⁶⁶

Nitekim İslamiyet'in girişinden sonra Yemen bölgesindeki yaşayan halkın yaşam şekilleri değişmiş, gelenek ve göreneklere gelişmiş ve sosyal ilişkileri farklı boyutlara dönüşmüştür. Bakacak olursak, insanlar arasındaki farklılıklar

⁶¹ Bury, *Arabia Infelix or The Türks in Yamen*, s. 12.

⁶² Sırma, *Yemen İsyaları*, s. 36,37.

⁶³ Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul, 2004, s. 108,109.

⁶⁴ Sırma, "Yemen", s.375.

⁶⁵ Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, s. 111-117.

⁶⁶ Sırma, *Yemen İsyaları*, s.42.

kaldırılarak eşitlik gelmiş; kadınlar hayatta daha şerefli bir pozisyona getirilerek sosyal olarak yükseltilmişler; insanlar özgürlük ve saygınlığı, Allah'ın koyduğu yasalar tarafından garanti altına alarak güç kazanmışlar ve böylece İslamiyet, Yemen'de bir inanç kırallığına dönüşmüştür.⁶⁷

4. Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti

Osmanlı Devleti'nin Memlûk idaresindeki Mısır'ı topraklarına kattıktan sonra Hindistan'a giden yolun Kızıldeniz'den geçmesi ve yabancı gemilerin özellikle Portekizlilerin Kızıldeniz ve Hint Okyanusundaki adalara saldırılarda bulunup ticaret yollarını ele geçirme isteğinin Osmanlı'yı rahatsız etmesi ve bir de Arap yarımadasına saldırılar düzenlemeleri Osmanlı Devleti'nin dikkatlerini buraya çeken sebepler arasında görebiliriz.⁶⁸ Osmanlı Devleti ise dönemin en büyük siyasal İslam kuruluşu olması hasebiyle Hindistan ve Yemen'deki Müslümanları ve özellikle de Hicaz bölgesindeki Mekke ve Medine gibi kutsal beldeleri Hıristiyan Portekizlilere karşı koruma isteği Osmanlıların bölgeyle ilgilenmelerini sağlayan bir diğer sebeptir. Savaşığı İranla yardım antlaşması imzalamış olan Portekizlilere fırsat vermek istememesi ve Kızıldeniz'e yerleşerek ticaret yollarını ellerine geçiren Portekizlilerin Arap yarımadasının güneyine yerleşerek Kuzey'e doğru ilerlemelerini engellemek gibi bir takım sebepler ve arzularından dolayı da Osmanlıların Yemen'e yönelmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir.⁶⁹

1517'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı aldığı haberi duyulunca Memlûk askerleri korkarak Yemen'den geri döndüler. Bu haberi alan Emir İskender, Osmanlıların Yemen'i alıp Kansu Gavri gibi aynı akibete uğramaktan çekinmeye başlamıştı. Bu sebepten dolayı İskender, halkı San'a'nın büyük cami'si olan Cami'i Kebir'de toplayarak Sultan Selim'in Mısır'ı aldığını, kendisinin ona bağlı olduğunu açıkladı ve adına hutbe okuttu.⁷⁰ Daha sonra İskender, San'a'dan çıkıp Zebid'e hareket ettiği sıra yolda Beni Habiş kabilesinin tuzağına düştü ve güçlkle Zebid'e ulaşabildi. Zebid'de bulunan Çerkes Memlûklular, Ramazan Rumî adında birisine sığınmışlardı. Nitekim aralarında anlaşarak Emir İskender'e

⁶⁷ Al-Haddad, *Cultural Policy in the Yemen Arab Republic*, s.10.

⁶⁸ Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, s. 133.

⁶⁹ Sırma, "Yemen", *İ.A.*, s.375, 376.

⁷⁰ *Yemen Vilayet Salnamesi*, 1308, s. 58.

bağlılıklarını bildirdiler ve Yavuz Sultan Selim'de İskender'i Yemen'e serdâr olarak tayin etti.⁷¹ Osmanlı Devleti'nin buraya ilk etapta ne bir asker ne de bir vali göndermişti. Bunun doğal sonucu olarakta bazı Çerkesler ve İmam Şerefü'd-Din önderliğinde halk İskender'e uymamışlar ve bağımsızlıklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Mısır valisi olan Hadım Süleyman Paşa'yı Yemen'de hâkimiyeti sağlamak için göndermiştir.⁷² Tam da bu sıralarda Hind kıyılarında bulunan Gücerat Sultanlığı, Osmanlı Devleti'nden yardım istemişti. 1536 yılında gerçekleşen bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Hadım Süleyman Paşa komutasındaki 70 gemi ve 20 bin askerden oluşan donanmasını Süveyş'ten hareket ettirmişti.⁷³ Osmanlı donanmasıyla Süveyş'ten hareket ederek Cidde'ye uğradı. Buradan hareketle Zebid'in karşısındaki Kamaran adasında bir müddet kaldıktan sonra Aden limanına uğradı. Aden'in hâkimi bulunan Davut oğlu Amir iyilikle kaleyi teslim etti. Ancak Amir'in aman dileyip iyilikle kaleyi teslim etmesine rağmen Süleyman Paşa onu astırdı.⁷⁴ Buranın sancak beyliğine ise Behram Bey getirilerek, Gücurat tarafına yapılmakta olan sefere devam edildi. Nitekim buradaki Diyu limanı alındıktan sonra Süleyman Paşa geri dönerken Aden'e bağlı Şıhr kentini de ele geçirdi. Boğazı geçerek Moha limanında demirleyen Süleyman Paşa buradaki Emir Ahmed'in Padişah'a bağlılığını bildirmemesi üzerine peşine adamlar göndererek, Emir'i yakalattı. Buranın yönetimini Gazze sancakbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'e verilerek, Yemen'de Osmanlı yönetimi (1539) tam manasıyla olarak başlatmıştır.⁷⁵ Aden ve Zübeyd'in ele geçirilip buraya Mustafa Bey atandıktan sonra, önce diğer bir Mustafa Bey, Taiz taraflarını ele geçirmek istemiş ancak başarılı olamamıştı. Ardından da Üveys Paşa, Zeydî ailesi arasındaki ihtilaftan faydalanarak Taiz'i (1545) ele geçirmişlerdi. Üveys Paşa'nın katledilmesinden sonra ise Yemen Beylerbeyiliğine Ferhat Paşa geçirilmiş, Cebel ve Tihame'yi aldıktan sonra da merkeze çağrılmıştı. 1568 yılına gelindiğinde ise Rıdvan Paşa Yemen ve Aden Beylerbeyiliği'ne atanmıştı. Paşa, görevine başladığında daha önce Yemen'de Beylerbeyilik yapmış olan Mahmut Paşa'nın adamlarına baskı yapmaya başlamıştı. Bu durum üzerine Mahmut Paşa, kendisine Mısır valiliğini

⁷¹ Sırma, "Yemen'in Geo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması", s.439, 440.

⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, Ankara, 1988, s.393.

⁷³ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), C.I, Ankara, 1992, s.160.

⁷⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, (Haz. Neşet Çağatay), C.I, Ankara, 1992, s.100.

⁷⁵ Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, s. 135.

alarak Yemen'in geniş bir coğrafya olduğunu merkeze iletmiş ve çeşitli yollarla merkezi etkileyerek Yemen'i iki eyalete böldürmüştür. Bu yıllarda Yemen, San'a ve Ta'iz olmak üzere Murat Paşa'ya, Zebid ve çevresi de bir sancak olarak Hasan Paşa'ya verilmiştir.⁷⁶ 1569 yılında bu durumu fırsat bilen İmam Mutahhar San'a'yı kuşatmıştır. Bu durumu düzeltmek için Murat Paşa görevlendirilmiş ise de Zebidlilerin yoğun mücadelesi sonucu Paşa öldürülmüş ve kesik başı San'a kalesine çekilmiş olan askerlere gösterilmişti. Bu durumu gören askerler umutsuzluğa düşünce kaleyi teslim etmişlerdi. Asiler, daha sonra Taiz'i alıp Aden'e saldırdılar. Burga ve Moha'yı da Kapudan Mahmut Paşa'nın karşı koymasına rağmen ele geçirdiler. Bu durum merkeze iletince Yemen'e Özdemir oğlu Osman Paşa atanmıştır.⁷⁷ Mısır valiliği ise Koca Sinan Paşa'ya vermişti. Ancak Sinan Paşa ile Şam beylerbeyi Mustafa Paşa arasında anlaşmazlık çıkınca durum merkeze iletilmiş ve Sinan Paşa haklı görülmüştür. Hatta Osman Paşa'nın katli edilerek yerine Yemen seferini yapması için görev verilmiş ise de Osman Paşa çoktan Yemen' yola çıkmıştı. Zebid'e varan Osman Paşa buradan Taiz'e gitmiş ve Kahire adında büyük bir kaleyi kuşatıp ele geçirmişti. Tam da bu sıralarda Sinan Paşa Mısır'dan hareketle Mekke'ye vardı ve oradan da Zebid'e geldi. Burada Osman Paşa ile birleşen Sinan Paşa, İmam Mutahhar'a karşı Osman Paşa'yı gönderdi. Memi Bey ve Kapudan Hızır Bey'i de Aden'in fethiyle görevlendirdi. Bu esnada Sinan Paşa'nın Osman Paşa'yı katletmek için Padişah'a ferman yazdırdığı haberi yayılınca Osman Paşa Mekke'ye doğru kaçtı. Sinan Paşa ise durumu merkeze iletip Teaser ve İbb kalelerini ele geçirdi. Emrindeki Memi Bey ise San'a'yı ele geçirdi. Yine fetihlerle görevlendirdiği Hasan Paşa ise Eser nahiyesi ve Hısn-ı Mermer'i ele geçirdi. Kevkeban 9 ay süren bir muhasaradan sonra 1570 yılında ele geçirildi. Daha sonra Vezir, San'a'ya geri döndü. İmam Mutahhar ise yapılan bu başarılı seferleri ve ele geçirilen yerleri görünce Yen ovası ve Umran kendisine verilmesi şartıyla barış istedi. Kabul edildikten sonra Yemen'e Behram Paşa atanınca Sinan Paşa Mısır'a geri döndü.⁷⁸ Sinan Paşa Mısır'a döndükten sonra "Yemen Fatihî" ünvanıyla anılmaya başlanmıştır.

1628 yılına gelindiğinde ise Zeydî mezhebindeki Araplar, İmam Muhammed önderliğinde Seyyidlik davasıyla tekrardan isyan etmişlerdi. Bu

⁷⁶ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, s.335, 336.

⁷⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, s.109.

⁷⁸ P.İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, s. 337-341.

tarihlerde Yemen’de valilik yapan Haydar Paşa ve Mısır valisi Bayram Paşa’nın hataları üzerine durum giderek büyümüşü. San’a’nın muhasarası ile sonuçlanan isyan, merkeze iletilmesi sonucu Gürcü Ahmet Paşa komutasında bir ordu yardıma gönderilmişti. Ancak o da Mısır valisinin zehirlemesi sonucu yolda ölmüştü. Askerlerin komutasını üzerine alan Kansu Paşa Moha’ya çıktıktan sonra ilk iş olarak halka kötü davranan Aydın Bey’i öldürmüştür. IV. Murat dönemine denk gelen 1630 yılında uzun süren çarpışmalar sonucu Kansu Paşa Zebid’e ulaşabilmiştir. Kethüdası Yusuf’u İmam Muhammed üzerine göndermiş ise de askerler arasında ikilik çıkınca bir başarı sağlanamamıştır. Paşa, bir taraftan isyan eden Zeydîler ve diğer taraftan da düzeni bozulan ordusyla uğraşmak zorunda kalmıştır. San’a muhasara edilmiş olan Haydar Paşa, bu durumdan kurtarılmış ise de Kansu Paşa San’a’yı ele geçirememiştir. Nitekim emrindeki kuvvetlerin yıpranması ve geri kalanların Yemen’den ayrılması üzerine Kansu Paşa Yemen’de daha fazla duramamış ve ardından Zeydî İmam’ı Muhammed Yemen’de hâkim duruma geçmiştir.⁷⁹ 1635 yılına kadar süren ayaklanmalar neticesinde Yemen Zeydî şeyhlerinin idaresine terk edilmiştir.⁸⁰ Osmanlı Devleti’nin Mısır’da etkinliği azalmaya başlayınca Kızıldeniz’le gereği gibi ilgilenilmemiş ve bu durumun bir sonucu olarak Yemen İmam Mutahhar’ın soyundan gelenlere, tekrardan ele geçiriliş tarihi olan 1848 yılına kadar terk edilmek zorunda kalmıştır.⁸¹

⁷⁹ Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, (Çev. Zuhuri Danışman), C.2, İstanbul, 1968, s.1009, 1010

⁸⁰ Sırma, “Yemen’in Jeo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması”, s. 441.

⁸¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, s. 289; 1848 yılına kadar geçen süre içerisindeki Zeydî İmamlar için bkz.Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C.2, Ankara, 1969, s. 437–440.

I.BÖLÜM – XIX. YÜZYIL'DA YEMEN

Çeşitli valiler atanarak yönetilmek istenen Yemen 1635 tarihinden itibaren Zeydi imamlarının idaresine nasıl terk edildiğini yukarıda bahsetmiştik. Nitekim 1833 yılına gelinceye kadar çeşitli isyanlarla yönetimi uğraştıran Yemen'e, bu tarihten itibaren Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın dikkati yönelmeye başlar. M.Ali Paşa'nın ümerasından "Türkçe bilmez" lakaplı birisi Paşa'ya baş kaldırıp Cidde'den topladığı askerle Yemen'e saldırdı. Hatta Yemen'in birkaç şehrini ele geçiren Türkçe Bilmez, Ali Paşa'nın buraya yönelmesiyle Yemen'de tutumayıp kaçmıştır.⁸² Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, 1835 yılında Mirliya Emin Bey komutasında çeşitli parçalardan oluşan donanma ve ordusunu göndererek Luhayya ve Hudeyde şehirlerini ele geçirmişti. Peşine İbrahim Paşa komutasında bir ordu göndererek Tihame'nin bütününe Asirlilerden aldı. Ancak 1840 yılında Mehmet Ali Paşa Osmanlı Padişahı'nın arasında uzlaşma yapılmasını sağlamak amacıyla Londra'da İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri arasında bir dördü anlaşma yapılmıştı. Bu antlaşmadaki amaçlardan biri de Osmanlı Devleti'ni korumaktı. Nitekim yapılan anlaşma gereği asıl işi İngiltere üstlenmişti ve diğer devletler askeri bir müdahalede sembolik olarak kalıyorlardı. 11 Ağustos 1840'da İzzet Paşa komutasında bir ordu deniz yolu ile Beyrut'a çıkarıldı. Türk, İngiliz ve Avusturya devletlerinden kurulu bir donanma da Beyrut önlerine gelere Mısır donanmalarını yaktı ve şehri topa tuttu. Bir ay sonra Beyrut tamamen ele geçirildi ve Mısır ordusu Suriye'yi boşaltmak zorunda kaldı.⁸³ Bu Beyrut Olayı'nın meydana gelmesi akabinde Mehmet Ali Paşa, Yemen'deki yönetimi yerel bir aileye bırakmak zorunda kalmıştır. Tamda bu sıralarda İngilizler'in, Yemen'de kömür deposu kurmak için yaptığı girişimler başarıyla sonuçlanmıştı ve bu sayede Aden'e yerleşmişlerdi. Hatta Aden'le kalmayıp Hadramût ve Yemen'in öteki bölgelerine de yerleşme izinleri almışlardı. İmamlar arasında bir karışıklığın doğması üzerine Mekke Şerifi muavini Kıbrıslı Tevfik Paşa'nın Sultan Abdulmecid'e bir layiha sunmasıyla, Mısır ve Hicaz'dan donatılan yaklaşık 3 bin Osmanlı askeri 1849 yılında Yemen'i tekrardan merkeze bağlamıştır.⁸⁴ İdari taksimatı San'a, Hudeyde, Ta'iz ve Asir olmak üzere dört sancaktan oluşan Yemen'de San'a Sancağı; San'a, Heraz, Kevkeban, Ans, Hace, Zemar, Yerim,

⁸² Sırma, "Yemen'in Geo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması", s.441.

⁸³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara, 1999, s. 198-200.

⁸⁴ Sırma, *Yemen İsyanları*, s. 49-51.

Rida' ve Amran'dan (Umran) oluşmaktaydı. Ta'iz Sancağı; Ta'iz, İbb, Ka'tibe, Adin, Haceriyye ve Moha kazalarından meydana gelmişti.⁸⁵ Hudeyde Sancağı ise Hudeyde, Zebid, Ebi Ariş, Luhayya, Zeydîyye, Beytü'l-Fakih, Hûcur, Cebel-i Rime ve Bacil'den mürekkip sekiz kazaya ayrılmıştı. Asir Sancağı; Asir, Mihail, Ricale'l-Ma', Konfuda, Ben-i Şıhr, Gamed ve Sibya olmak üzere yedi kazadan oluşmaktaydı.⁸⁶

Tevfik Paşa, Mekke Şerif'i ile birlikte San'a'yı alabilmek amacıyla San'a imamı Muhammet Yahya ile Hudeyde'de görüşmeler yaptılar. Arap kabileleri tarafından sıkıştırılan İmam, Tevfik Paşa ile anlaştı ve 24 Temmuz'da San'a'ya birlikte geldiler. Ancak o sıralarda Arap kabileler Yahya'nın yerine Ali Mehdi adında birisini getirmişlerdi. San'a'da askerlerin serbest bırakılması üzerine halk isyan etti ve askerlerin birçoğunu öldürdü. Kaçabilenler de Tevfik Paşa ile birlikte San'a kalesine sığınmışlardı. İmam Yahya'nın öldürülmesiyle sonuçlanan bu olayda Tevfik Paşa, İmam Mehdi'nin sayesinde kurtulmuş ve Hudeyde'ye geri dönmüştü.⁸⁷

Bu tarihten itibaren zaman zaman valilik ve zaman zaman da mutasarrıflıkla yönetilmeye çalışılan Yemen'e, 1851 yılında vali Mustafa Sabri Paşa'nın aniden ölümü üzerine yerine Muhammed Sırrı Paşa tayin edilmişti. 1852'de ise yerine Bonapart Mustafa Paşa tayin edilmiş ancak onunda öldürülmesi üzerine bölgeye Ahmet Muhtar Paşa gönderilmiştir.⁸⁸ Paşa, Hiraz civarında mukavemet eden İsmailileri bastırdıktan sonra San'a'yı ele geçirmiş ve İmametini kaldırdığını ilan ederek devlet idaresini tekrardan kurmuştur.⁸⁹

1861'deki Suriye ve Lübnan ayaklanmalardan tecrübe kazanan Osmanlı devlet adamları, dikkatlerini Arap yarımadasına çevirmiş ve buradaki imamları ve şeyhleri itaat altına alınarak yönetim bakımından yeniden örgütlenme yoluna gidilmiştir. 15 Ağustos 1869 yılına gelindiğinde artık batılı devletler, çeşitli problemler zayıf düşmeye başlamış olan Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmalarının yanı sıra, doğu politikalarının sınırlarını daha da genişletmeye başlamışlardı. Batılı Devletlerin ilgileri sonucu Kızıldeniz ile Akdeniz arasındaki Süveyş'in önemi artırmıştı. 1854 yılında Mısır valisi olan Sait Paşa, daha vali

⁸⁵ *Yemen Vilayet Salnamesi*, 1307, s.44–84.

⁸⁶ *Yemen Vilayet Salnamesi*, 1305, s.69–89.

⁸⁷ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, İstanbul, 1992, s. 88.

⁸⁸ Sırma, *Yemen İsyanları*, s. 53.

⁸⁹ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, s.89.

olmadan önce Fransız Konsolusu Lesseps tarafından bir kanal açma ve Mısır'ı bu sayede büyük bir ticaret merkezi yapma gibi telkinleri kafasında barındırıyordu. Aslında bu kanal açma fikri oldukça eskilere dayanıyordu. III. Mustafa, öncesinde deryalar kaptanı Ali Uluç ve hatta Firavunlar bile kanal açma fikrine sahip olmuşlardı. Ancak kanalın açılması için Mehmet Ali Paşa'ya özellikle de Fransızlar baskı yapmışlardı.⁹⁰ Nitekim yapılagelen çalışmalar sonucu bir kanal açılmıştı. Bu aşamadan sonra da Batılı Devletler gözlerini, Hindistan ve Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak amacıyla Kızıldeniz Sahillerine çevirmişlerdi.⁹¹ Bab'ül-Mendeb boğazıyla Aden körfezinden Kızıldeniz'e geçişler yapılmakta olması Yemen bölgesini Süveyş kanalı ile irtibatlandırıyor. Yine Perim adası Şeyh Said bölgesi ve Cibuti'nin meydana getirdiği üç nokta Bab'ül-Mendeb boğazından geçekler için bir ikmal yeri olarak duruyordu. Bunlara binaen Aden, Moha ve Hudeyde limanları stratejik açıdan da önem kazanmaya başlamıştı.⁹²

1870 yılına gelindiğinde Yemen'de Asir Emirî Muhammed İbn Ayz isyan etti ve Zeydiye bölgesine kadar gelerek çevreye ve halka büyük zararlar verdi. Hudeyde'yi de istila etmesi üzerine isyanı bastırmak için Mehmet Redif Paşa görevlendirilmişti. Yardımcılığında Ahmet Muhtar Paşa'nın olduğu Osmanlı ordusu bu isyanı bastırmakla kalmayıp diğer şehirleri de kontrol altına almak için harekete geçmişti. Ancak Yemen harekâtını Taiz'e kadar başarıyla sürdüren A.Muhtar Paşa, güneyde İngiltere'nin çıkarları nedeniyle, ülkenin güney tarafına bu harekâtı yayamamıştı.⁹³ Özellikle 19. yüzyıl'da Osmanlı Devleti'nin İslamcı siyasetinden çekinen İngiltere bu tür birlik olma girişimlerini engelleme çalışmalarına başlamıştı. Merkeze uzak olan bu bölgede kabile şeyhlerinin aralarındaki mücadelelerde taraflara yardım ve onları himaye ederek nüfuzunu genişletme yoluna gitmişti. Zaten Zeydî mezhebi gereğince Osmanlı Halifesini tanımayan Zeydiler kolaylıkla bu amaç için hedef haline gelmişlerdi. Bağımsızlıklarını kazanmak için uğraşan kabilelere para ve silah yardımı yapmaktan da çekinmeyen İngiltere bu kabileleri kışkırtarak yönetime karşı saldırtmaya da gayret etmişti. Bu amaç doğrultusunda çeşitli misyonerleri

⁹⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, Ankara, 1983, s. 90–94.

⁹¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara, 1983, s. 44.

⁹² Sırma, "Yemen", s.377.

⁹³ Metin Ayışığı, "Osmanlı'nın Son Vilayeti Yemen", *T.T.Kong.*, III.C., III. Kısım (4-8 Ekim 1999), Ankara, 2002, s.1991.

aracılığıyla sağlık gibi hizmetler verip, kitap, gazete ve dergi gibi yayınları da halka ulaştırmaya çabalamışlardı. Tabii ki bütün bunların altında yatan sebepler halkı Osmanlı yönetimine karşı soğutmaktı.⁹⁴ Bu bölgeye gözünü diken sadece İngiltere değil, Kızıldeniz seferlerinde kontrolü sağlamaya yarayan ve boğaza hâkim Şeyh Said denilen stratejik yerden dolayı aynı zaman da Fransa'da bulunmaktaydı. Kömür deposu yapmak amacıyla işgal ettiği bu yeri Osmanlı Devleti'nin itirazı ve buraya asker göndermesi üzerine 1871'de buradan çekilmek zorunda kalmıştı. Daha sonra bu Şeyh Said denilen yer İngiliz-Fransız çekişmesine de sahne olacaktı.⁹⁵ İtalya'da bölgeye olan dikkatini Osmanlı'ya karşı başkaldıran yerli halka destek vererek göstermişti. Nitekim 1911–1912 Türk-İtalyan harbi sırasında İtalyanların Şeyh Said ile çevresini bombalayacaklarını müşahede edeceğiz.

Ardından 1889 yılında Yemen'de yeni bir isyan dalgası çıkmış bu da Ahmet Fevzi Paşa tarafından bilinçli bir harekât yapılarak Zeydîler kontrol altına alınması vasıtasıyla etkisiz hale getirilmiştir. 1895 yılında ise tekrar ayaklanan Zeydîler, Yemen'in bazı bölgelerini ele geçirmişlerdir. Merkezden yardım isteyen Ahmet Fevzi Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa komutasında gelen kuvvetlerle birlikte tam iki yıl uğraşarak Zeydîleri itaat altına alarak üstesinden gelmişlerdir.⁹⁶ 1908 yılında da iki kabilenin erzak taşıyan askeri birliğe saldırımları üzerine yapılan harekâta karşılık olarak Şeyh İdris önderliğinde bir isyan patlak vermiştir. Şeyh İdris, ailesini eski krallıklara dayandırmış ve uzun zaman Hindistan'da bulunarak İngilizler tarafında himaye görmüş birisiydi. I., II. ve IV. Ordular ile Trablusgarp Tümeni'nden 11 tabur asker sevk edilmiş ve isyancılar itaat altına alınmış ise de Şeyh İdris ile tam bir anlaşmaya varılamamıştı. Her ne kadar isyanlar yatıştırılmaya çalışılmış ise de Yemen'de karışıklıklar devam edince, Osmanlı Devleti bu sorunu çözmeye karar vermişti. Birinci olarak Yemen'de yararlılık gösteren insanlara ve onların çevresine sahip çıkılma yoluna gidilmiştir. Bu yüzden de birçok aile maaşa bağlanmıştı. İkinci olarakta yetersiz bulunan din kitaplarının sayısı artırılarak Halife'nin İslam'ın hamisi ve hadımı olduğunu hissettirmek olmuştur. Üçüncü olarak sayabileceğimiz bir diğer hususta buradaki ailelerin tekrardan Padişah'a bağlanmaları ve eskisi gibi sadakat göstermeleri için

⁹⁴ Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul, 1995, s.285.

⁹⁵ Sırma, "Yemen", s.378.

⁹⁶ Ayışığı, "Osmanlı'nın Son Vilayeti Yemen", s.1992.

çeşitli âlimler gönderilmiştir. Dördüncü olarak isyan hareketlerinde bulunan kişilere karşı askeri hareket yapıp başarı sağlanarak, halkın gözünde nüfuz artırılması yoluna gidilmiştir. Osmanlı aleyhinde hazırlanmış her türlü yayın organın Yemen'e girişini yasaklamıştır. Ayrıca burada devlet lehine çalışanları çeşitli rütbe nişan veya maaş gibi şeylerle taltif etme yoluna da gidilmiştir. Hatta fakir olan yerlerdeki ahaliden vergi alınmaması gibi bir takım işlere de girişilmiştir.⁹⁷ Olumlu bir sonuç alınamayınca bu seferde İmam Yahya önderliğinde yeni isyanlar baş göstermiştir. 1910 yılına girildiğinde bu isyanlar, milliyetçilik akımının etkisinde, Arapların diğer bölgelerdeki isyanlarıyla paralellik arz etmiştir. Yemen'in bağımsızlığına kadar giden bu yolda İmam Yahya çok önemli bir yere sahip olmuştur.

⁹⁷ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s.287.

II. BÖLÜM – ALİ EMİRİ’NİN HAYATI

Ali Emirî Efendi, 1274/1857 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Kendisi, Diyarbakır’da değerli şair ve âlim yetiştiren, bölgenin önemli ailesi olan seçkin Emirîzadelerdendir. Ali Emirî’nin dedesi Saim Seyyid Mehmet Emirî Çelebi, Hz. Peygamber’in soyundan gelmektedir ve aynı zamanda eski ünlü şairlerdendir. Nitekim Ali Emirî Efendi de bu zatın torunlarından olan Mehmet Şerif Efendi’nin oğludur.⁹⁸ Kendi ailesi hakkında yazdığı yazılardan varılan bilgilere göre babası, Bağdad-Diyarbakır arasında kervan işleten ve büyük çapta ticaretle uğraşan birisidir.⁹⁹ Annesi ve babası hakkında bir takım bilgileri kendisinin aktarımıyla öğrenebilmemizin yanı sıra Ali Emirî, ilköğrenimini ailesi tarafından vakfedilen Sülukeyye Camii yanındaki Sülukeyye Sıbyan Mektebi’nde başlamış olduğunu ve birçok müderrisin yanı sıra Feyzullah Fethi Efendi’den de hafızlık aldığını bilmekteyiz. Daha sonra Mardin’de Kasım Şah Medresesinde amcası olan Şaban Kamil Efendi’den edebiyat ve hat dersleri de almış, buradayken 4 bin beyit ile *Kamus-i Osmanî*’yi bu sırada ezberlemiştir.¹⁰⁰ O dönemde Siirt sancağına bağlı Şirvan kaymakamı olan dayısı Abdülfettah Fethi Efendi’nin yanına giderek kaldığı bir yıl (1868–1869) içerisinde de Farsçayı öğrenmiştir. Yine Şirvan Naibi olan Nevinli Mehmet Emin Efendi’den de Arapçayı öğrenmiştir.¹⁰¹ 1875 yılına gelindiğinde tekrardan Diyarbakır’a dönen Ali Emirî, yeni kurulan telgrafhane için açılan kurslara devam ederek Mors alfabesini ve telgrafçılığı öğrenmiş, ardından da memuriyet hayatına atılarak Osmanlı ülkesinin birçok bölgesinde memuriyetlikler yapmıştır.¹⁰² Uzun süren memur hayatından sonra ömrünü genellikle vakfettiği ve bugün İstanbul’daki Fatih Camii yanında bulunan Millet Kütüphanesi’nde geçirmiştir. Kendisinde olaylara karşı tarih düşürme merakı olduğundan kendi vefat tarihini bile 23 Kanun-i Sani Çarşamba olarak belirtmiş birisidir.¹⁰³ Nitekim 23 Ocak 1924 yılının sabahı uzun bir hastalık döneminden sonra vefat etmiştir. Cenazesine İstanbul’daki bütün kütüphanecilerin katıldığı ve tabutu, Millet Kütüphanesine

⁹⁸ Ali Aksakal, “Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı:250, Yıl: XXII, s. 105.

⁹⁹ Kemal Çelik, *Ali Emirî*, Ankara, 1988, s. 5.

¹⁰⁰ Aksakal, “Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi”, s. 105.

¹⁰¹ Çelik, *Ali Emirî*, s. 6.

¹⁰² Aksakal, “Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi”, s. 105.

¹⁰³ Ahmet Refik, “Ali Emirî Efendi”, *T.T.E.M.*, 1/78 (1340), s. 51.

getirildiğinde büyük bir saygı ifadesi olarak beş dakikalığına yükseğe kaldırılarak ebedi âleme uğurlandığı bilinmektedir.¹⁰⁴

1. Memuriyetlikleri, Faaliyetleri ve Eserleri Hakkında

Emirî Efendi, Diyarbakır'dayken buraya gelen müfettiş Abidin Paşa'ya sunduğu ve vilayet Gazetesinde de yayımlanan Sultan V. Murat'a atfen yazdığı 93 beyitlik kasidesiyle devlet ricalinin dikkatini çekmiş ve Diyarbakır Müfettişi Sait Paşa'nın iltifatlarına mazhar olmuştu. 300 kuruş maaşla Diyarbakır telgrafhanesine atandığını bildiren yazıya binaen onu, yanından ayırmak istemeyen Sait Paşa, 150 kuruş maaşla Mardin Tahrirat Kalemi Kâtipliğine atamıştı.¹⁰⁵ Buradan dayısı'nın Gümüşhane sancağına atanması üzerine istifa ederek 1878 yılında tekrar Diyarbakır'a döndüğünü görmekteyiz. 1879 yılında ise Abidin Paşa, Ali Emirî'yi 500 kuruş maaşla Heyet-i İslâhiye Kâtipliğine atadı ve bu görevi dolayısıyla da Harput ve Sivas'a gitmek zorunda kaldı.¹⁰⁶ 1880 yılında Islah Heyeti'nin kaldırılması üzerine Selanik Valiliğine atanan Abidin Paşa, beraberinde Ali Emirî'yi de götürmüş ve Atina'da Ali Emirî 5 yıldan fazla kalmıştır.¹⁰⁷ Daha sonra Sis (Kozan) sancağı Aşar Müdürlüğü ile Adana Aşar Nezaretî Başkâtipliği yapmıştır. Leskovik, Kırşehir ve Trablusşam sancağı muhasebeciliklerinde, Mamuretü'l-Aziz (Elazığ) ve Erzurum Defterdarlıklarında, Yanya ve İşkodra Maliye Müfettişliklerinde bulunmuştur.¹⁰⁸ 4500 kuruş maaşla Halep Defterdarlığına getirilen Ali Emirî, 1901 yılında bu görevinden de ayrılmıştır. Aynı yıl içerisinde Yemen Vilayeti Teslimiye Müfettişliğine tayin edildi. 1902 yılında Yemen Maliye Müfettişliği teklif edilmişti. Emirî Efendi, Yemen'de bulunduğunu bildiği bir kitap uğruna bu görevi kabul etmiş ise de daha sonra bu kitabı oraya gitmeden elde edince bu görevden vazgeçtiğini öğrenmekteyiz.¹⁰⁹ Daha sonra 1904 yılında Maliye Kupon İdaresi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Ancak aynı yıl Yemen Teftiş Heyeti'nde görevli olarak Yemen'de bulunması nedeniyle 1905 yılında döndüğünde bu göreve başkasının getirilmiş oluşunu gördü. Yemen'deki Hudeyde Sancağı hastanesinden aldığı

¹⁰⁴ F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Çoşkun Üçok), Ankara, 1992, s.439.

¹⁰⁵ Çelik, *Ali Emirî*, s. 11.

¹⁰⁶ Aksakal, "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi", s. 105.

¹⁰⁷ Çelik, *Ali Emirî*, s. 12.

¹⁰⁸ M. Serhan Tayşi, "Ali Emirî Efendi", *İ.A.*, C.2, İstanbul, 1989, s. 391.

¹⁰⁹ Ahmet Refik, "Ali Emirî Efendi", s. 49.

rapor doğrultusunda kendi isteğiyle, 2600 kuruş maaşla emekli olmuştur (1908).¹¹⁰

Hayatı boyunca gittiği her yerde kitap toplayan Ali Emirî Efendi, daha Kırşehir Muhasebeciliğinde görevliken Merzifoni İsmail Efendi ile beraber Kitab el-Egani'yi tercüme etmiştir. Henüz 18 yaşında iken Miratü'l-Fevaid fi-Ahval-i Üdeba ve Fuzelay-ı Amid adlı eseri yazdı. Ve bu eseri yazmasındaki sebep ise meşhur olan insanların soylarına karşı duyduğu ilgiden kaynaklanmaktaydı. Yine bu ilgisi doğrultusunda Abaü'l-Akvam adlı eseri yazmıştır.¹¹¹ Şu anda kayıp olan bu eserinin yanı sıra tercümesini yaptığı Kitabü'l-Egani'nin tercüme müsveddeleri de henüz bulunamamıştır.¹¹²

Kırşehir'deyken masrafları kendisinden, işçiliği dervişlerden olmak kaydıyla Hacı Bektaş-ı Veli'nin türbesinin onarımını yüklenerek tamir ettirmiş ve bu tamirat dolayısıyla da kitabe beyitini ve tarihini kendisi düşürmüştür.¹¹³ Daha sonra Yemen'de bulunduğu sıralarda birçok eser de toplamış ve Yemen Hatıratı* adlı yazma olan eserini de kaleme almıştır. Cened şehrine kadar seyahat ederek oralarda gördüğü kitabeleri kayıt etmiş, kıymetli eserleri satın almış veyahut kopyalarını çıkarmak yoluyla kütüphanesine katmıştır.¹¹⁴

Emekli olduktan sonra Milli Tettebular Encümeni, Tasnif-i Vesaik-i Tarihiye Encümeni Başkanlığı, Tarih-i Osmanî Encümeni üyeliği gibi bir takım komisyonlarda çalışmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Tasnif Komisyonu'nun başında bulunduğu sıralarda da kendi adıyla anılan Ali Emirî Tasnifi'ni meydana getirmiştir. Yine Vakıflar Nezaretine uzun Vicdannameler de yazmıştır.¹¹⁵ Ali Emirî Efendi'nin yaptığı en büyük faaliyet ise hiç şüphesiz 8.800'ü yazma, 7.200'ü de basma eserden oluşan 16.000 ciltlik kitaplarını 17 Nisan 1916 yılında kurulmuş olan İstanbul'daki Millet Kütüphanesi'ne bağışlamış olmasıdır. Ölümüne kadar da müdürlüğünü yaptığı bu kütüphanenin sahibi olan Ali Emirî Efendi'nin en önemli hizmetlerinden biri de, Kaşgarlı Mahmud'un o döneme kadar ele geçirilmemiş olan Divan-i Lugati't-Türk adlı eserini bulup,

¹¹⁰ Çelik, Ali Emirî, s. 16.

¹¹¹ Ahmet Refik, "Ali Emirî Efendi", s. 49.

¹¹² Aksakal, "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi", s. 106.

¹¹³ Ahmet Refik, "Ali Emirî Efendi", s. 50.

* Tarafımızdan çevirisi yapılan Ali Emirî'nin bu eseri yazma eser olarak Millet Kütüphanesi, No:653' te bulunmaktadır.

¹¹⁴ Aksakal, "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi", s. 106.

¹¹⁵ Tayşi, "Ali Emirî Efendi", s. 391.

daha sonra yayınlanmasında ve ilim hayatına kazandırılmasında büyük emeğinin bulunmasıdır.¹¹⁶

Ezhâr-i Hakîkat, Tezkire-i Şuarâ-yı Amid, Cevâhirü'l-Mülûk, Osmanlı Vilayet-i Şarkıyyesi, Nevadir-i Eslaf, Mardin Mülûk-i Artikiyye Tarihi, İşkodra Şairleri, Yanya Şairleri, Diyarbakırlı Bazı Zevatin Terceme-i Halleri, Yemen Hatıratı, Osmanlı Şairleri, Miratü'l-Fevaid gibi yayınlanmamış eserleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Lütfi Paşa'nın Asafnamesi, Mahmut Beyati'nin Cam-ı Cem-i Ayn'i adlı eserini, Giyaseddin Nakkaş'ın Acaibü'l-Letaif'i gibi eserleri yayınlamıştır. Yine Ali Emirî Efendi, Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası ile Amid-i Sevda adlı dergileri bir müddet çıkarmış ve birçokta gerek bu dergilerde gerekse diğer dergilerde makaleler de yayınlamıştır.¹¹⁷

Nitekim Ahmet Refik, Türk Tarih Encümeni dergisin de yayınlanmış olduğu Ali Emirî Efendi adlı makalesinde Ali Emirî için, *“Yaşı altmış'ı geçmesine rağmen Ali Emirî Efendi'nin kuvvetli bir hafızası bulunmaktaydı. Hatta binlerce beyit, gazel, kaside hafızasında mevcuttu. Meşhur kişiler, şairler ve birçok edebiyatçının soyunu ezberde bilirdi. Gayet dindar ve büyüklere karşı da hürmetkârdı. Hiç evlenmemiş olan Ali Emirî'nin tek sevdiği ve muhabbet duyduğu kütüphanesi ve kitapları olmuştur.”* diye Ali Emirî Efendi hakkında genel bir malumat vermiştir.

¹¹⁶ Tayşi, “Ali Emirî Efendi”, s. 391.

¹¹⁷ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 439; Tayşi, “Ali Emirî Efendi”, s. 391.

III. BÖLÜM – ALİ EMİRÎ'NİN YEMEN HÂTİRÂTI

(Varak:1a)

YEMEN HÂTİRÂTI

(DİYARBEKİRLİ ALİ EMİRÎ 1341)

(Varak:1b)

Yemen'de zaman-ı Fahr-ı risaletde üç vilâyet merkezi teşkil buyurulmuştur. Biri Sana'da; ikincisi Taiz'in cihet-i şark-ı cenubiyesinde üç saat baidinde, bir ovanın vusatında vûkı' Cened kasabasında; üçüncüsü Hadramût'ta* idi.

Sana Valileri	Cened Valileri
Hicret-i Seniye	Hicret-i Seniye
Sene	Sene
11 Eban ibn-i Sa'id ibnü'l-'As	11 Muaz ibn-i Cebel
12 Ya'fi bin Ümeyye et-Temimi	12 Abdullah bin Ebi Rebiatü'l-Mahzumi
13 Muğire ibn-i Şu'be	38 Said ibn-i Said ibn-i Ubadetü'l-Ensari
14 Ya'fi bin Ümeyye et-Temimi (Saniyen)	41 Utbe ibn-i Ebi Süfyan el-Emevi
38 Abdullah bin el-Abbas bin Abdulmüttalib	43 Keza
40 Yasir ibn-i Ertahü'l-Amiri el-Lu'luvi	44 Keza
40 Harise bin Gudamet es-Sadi	45 Keza
41 Osman ibn-i Affan es-Sakafi	60 Keza
41 Utbe ibn-i Ebi Süfyan el-Emevi(Cened İle birlikte)	64 Keza
43 Firuz ed-Deylemi	65 Keza
44 Numan bin Beşir el-Ensari	
45 Dahhak bin Firüz ed-Deylemi	
60 Buhayr bin Rişyan el-Hamidi (Keza)	
64 Dahhak ibn-i Firuz ed-Deylemi (Saniyen) (Keza)	
65 Abdullah ibn-i Abdurrahman ibn-i Halid ibn-i Velid el-Mahzumi	
66 Abdullah ibn-i Abdulmüttalib bin Vedia't es-Sehami (Keza)	
67 Hasan bin Abdullah el-Fakih (Keza)	
68 Kays bin Yezid es-Sadi (Keza)	

* Bazı kaynaklarda Hadramut ve Hadra-i mevt olarakta kullanılmaktadır. Yemen'in doğu bölgesine verilen isimdir. Ölümden uzak, ölümün kaçtığı yer anlamlarına gelmektedir.

(Varak:2b)

Sana Valileri	Cened Valileri
Sene	Sene
73 Muhammed bin Yusuf es-Sakaf(Tevaffu Sana)	73 Vakid bin Selemetü's-Sakafi
86 Eyyüb bin Yahya es-Sakafi	74 Muhammed bin Yusuf es-Sakafi (Sana İle birlikte)
96 'Urve bin Muhammed es-Sadi	86 Eyyüb bin Yahya es-Sakafi
101 Mesud bin 'Avf el-Kelbi	96 Keza
105 Yusuf bin Ömer es-Sakafi (Keza)	
117 Halet ibn-i Yusuf bin Ömer es-Sakafi (Keza) (Sana'da Haric el-'Umur tarafından maktul olmuştur.)	
125 Mervan bin Muhammed bin Yusuf es-Sakafi (Keza)	
127 Kasım bin Ömer es-Sakafi (Keza)	
128 Abdullah bin Yahya el-Haricü'l-'Umur el-Hadremi (Keza)	
130 Abdülmelik bin Muhammed bin 'Adiyyetü'l-Hami (Keza)	
131 İbn-i Velid bin 'Urve (Keza)	
132 Ömer bin Abdülhamid bin Abdurrahman bin Zeyd bin Hattab el-Farsi el-'Adevi	
133 Muhammed bin Zeyd bin Abdülmedan el-Harisi (Sana'da vefat)	
134 Abdullah bin Malik el-Harisi	
134 Ali bin el-Rabi' bin Abdullah bin Abdülmedani	
136 Abdullah bin Rabi'yyü'l-Harisi	
140 Mu'an bin Zaide eş-Şeybani	
146 Zaide bin Mu'an eş-Şeybani	
149 Haccac bin Mansur	
150 Furat bin Salim el-Abbas	
154 Yezid bin Mansur	
159 Abdulhalik bin Muhammed es-Sehabi	
160 Reza bin Sabvet el-Cüdami	

(Varak:3b)

Sana Valileri

Sene

- 160 Ali bin Süleyman el-Abbas
 160 Vas'î bin 'As
 161 Abdullah bin Süleyman
 162 Mansur bin Yezid el-Hamidi
 163 Abdullah bin Süleyman el-Nevfeli
 163 Süleyman bin Yezid bin Abdullah bin Abdülmedani el-Harisi
 169 Abdullah bin Muhammed bin İbrahim bin Muhammed bin Ali bin Abdullah
 bin el-Abbas
 169 Er-Rabi' bin Abdullah el-Harisi
 169 İbrahim bin Süleyman el-Bahili
 170 Gatrif Hal-i Haruni er-Reşid
 173 Ahmed bin Muhammed es-Sehabi
 174 Rabi' bin Abdullah bin Abdülmedan el-Harisi
 175 Eyyub bin Cafer bin Süleyman el-Abbasi
 175 Rabi' bin Abdullah bin Abdülmedan el-Harisi
 175 Abbas bin Muhammed bin İbrahim el-Haşimi
 176 Abdullah bin Mus'ab bin el-Yezidi
 177 Ahmed bin İsmail el-Haşimi
 178 İbrahim bin Abdullah bin Abdullah bin Talha bin Ebi Talha
 183 Muhammed bin Yermuk (Minval-i Beraminet el-Ma'ruf)
 184 Hammad el-Yezidi
 193 Muhammed bin Abdullah (Sana'nın büyü-tü hevaminin mikdarı.)
 195 Muhammed bin Said el-Gassani
 195 Ömer bin İbrahim Halid bin Velid Ömer bin Hattab
 196 İshak bin İsa el-Abbasi

(Varak:4b)

Sana Valileri

Sene

- 196 Kasım bin İsmail el-Abbasi
 197 İshak bin İsa el-Abbasi
 199 İbrahim bin Musa bin Cafer (Sana'da)
 199 Muhammed bin Ali Bin İsa bin Mahan

- 199 İsa bin Zeyd el-Haludi
 199 Hızır bin el-Menhani
 201 İbrahim el-İfriki eş-Şeybani
 202 Nuaym bin Veddah
 202 Muzaffer bin Yahya el-Kindi Hemdan Ömer bin Ali
 205 İsa bin Zeyd el-Haludi
 208 Muhammed bin Abdullah bin Mahrum (Oğlu Yahya'yı Cened'e vali göndermiştir.)
 208 Habir es-Sehabi
 209 İshak bin Aliyyü'l-Abbasi (Sana'da vefat etmiştir.)
 216 Oğlu Yakub
 217 Abdullah bin Abdullah el-Abbas
 218 Ubade bin Ömer es-Sehabi
 220 Abdurrahim bin Cafer bin Süleyman el-Haşimi
 225 Cafer bin Dinar
 225 Mansur bin Abdurrahim et-Tenuhi
 226 Enbah et-Türkî (İki sene mikdarı Sade'de kalmıştır.)
 227 Ebü'l-Ula Ahmed bin Aliyyü'l-Alevi
 227 Ebü'l-Ula Ahmed bin Aliyyü'l-Alevi (Sana'da vefat etmiştir.)
 227 Ehuhu (Kardeşi) Ömer bin el-Ula

(Varak:5b)

Sana Valileri

Sene

- 228 Harşime bin Beşir (Şibam'da bulunan Emir Cafer ile harb etmiştir.)
 232 Cafer bin Dinar
 233 Muhammed bin Cafer bin Dinar
 247 Muhammed bin Cafer bin Abdurrahman el-Hevali
 263 Yafur bin İbrahim bin Muhammed bin Yafur (Şibam'da oturmuştur. Ve orada katl olunmuştur.)
 277 Abdulkahhar bin Ahmet bin Yafur bin Abdurrahim
 278 Ali bin Hüseyin el-Maruf Haftem
 282 De'am bin İbrahim

- 282 Esad bin EbiYafur
Buraya kadar Sa'de dahi dâhildir.
- 284 Ebu'l-'Atahiyye
- 288 Abdullah bin Hüseyin bin Kasım el-Alevi
- 288 Ali bin Süleyman bin Kasım el-Alevi
- 288 Esad bin Ebi Yafur
- 290 Emir Süleyman bin Zarif
- 291 Esad bin Ebi Yafur
- 293 Ali bin Fazl el-Karmati
- 294 Esad bin Ebi Yafur
- 294 Ali bin Fazl el-Karmati
- 297 Muhammed bin Aliyyü'l-Abbas
- 297 Esad bin Ebi Yafur
- 298 Ali bin Fazl el-Karmati
- 298 Esad bin Ebi Yafur (Sana Cami'nde medfundur.)
- 331 Ahmed bin Muhammed bin Dahhak

(Varak:6a)

Sa'de Valileri

Sa'de şehri ve havalisi zaman-ı Cenab-ı Peygamberden Hulefa-yi Abbasiye'nin 284 senesine kadar tayin olunan ve isimleri öte sahifede münderiç bulunan valilere tab'i olup 284 senesinden sonra orada hükümet edenler dahi bervech-i zir seneleriyle bahs eyledim. Beyan ve ta'dat olunur.

Sene

- 284 İmam el-Hadi Yahya bin el-Hüseyin bin Kasım el-Alevi (Sa'de'de medfundur.)
- 299 El-Murtaza Muhammed bin Yahya el-Hadi (310'da vefat ederek Sa'de'de medfundur.)
- 301 El-Ahmed en-Nasr bin Yahya el-Hadi (Sa'de'de medfundur.)
- 322 El-Mansur Yahya bin Ahmed en-Nasr bin Yahya el-Hadi (376 senesinde vefat ederek, Sa'de'de medfundur.)

345 El-Muhtar Kasım bin Ahmed en-Nasr bin Yahya el-Hadi (Ride'de maktül olarak 12 sene sonra biraderzadesi Yusuf tarafından cenazesi Sa'de'ye nakl olunmuştur.)

345 El-Mustansireddinillah Muhammed bin Muhtar Kasım

358 Ed-Da'i İle'l-Hak Yusuf bin Yahya bin Nasr Ahmed bin el-Hadi

389 El-Mansurbillah el-Kasım bin Aliyyü'l-Ayani (393 senesinde 'Ubad'da vefat etmiştir.)

392 Saniyen ed-Da'i el-Hak Yusuf (Sa'de de medfundur.)

403 İmam Mehdi Lidinillah el-Hüseyin bin Kasım bin Aliyyü'l-Ayani

437 Biraderi Cafer bin el-İmam Kasım bin Aliyyü'l-Ayani

437 İmam Nasreddinillah Hüseyin bin Nasr ed-Deylemi

Şerif Kasım bin İbrahim

Cafer bin Hasan eş-Şadi

Şerif Hasan bin İbrahim (311' de Sa'de'de muhasara ve nehb ve garetı vardı.)

(Varak:6b)

Sana Valileri

Sene

353 Emir Abdullah bin Kahtan bin Ya'fur

353 Ahmed bin Muhammed bin Dahhak

358 Yusuf bin Yahya bin Nasır Ahmed bin el-Hadi

358 Esad bin Ebu'l-Fütuh

369 Seleme bin Ahmed el-Cehm üs-Sehabi

369 Esad bin Ebu'l-Fütuh

369 Ahmed ibn-i Muhammed ibn-i Dahhak

374 Esad bin Ebu'l-Fütuh

389 Şerif Kasım bin Hüseyin ez-Zeydî

389 Ebu'l-Berekat Şerif İsmail bin Ahmed

389 İbn-i Ebi es-Sabah

391 Şerif Hilal bin Cafer el-Alevi

391 Cafer bin Kasım bin Aliyyü'l-Ayani

391 Şerif Hilal bin Cafer el-Alevi

- 391 Cafer bin Kasım bin Aliyyü'l-Ayani
 391 Şerif Kasım bin Hüseyin ez-Zeydî
 393 İbn-i Ebi Haşid
 398 Şerif Muhammed bin Kasım bin Hüseyin ez-Zeydî
 401 Zeyd bin Muhammed bin Kasım bin Hüseyin ez-Zeydî
 402 Dahhak bin Cafer bin Dahhak
 403 Şerif Muhammed bin Kasım bin Hüseyin ez-Zeydî
 403 Cafer bin Kasım
 403 Ahmed ibn-i Hüseyin ibn-i Dahhak (Bu sene de Sana'nın mikdar-ı büyüktür.)

(Varak:7a)

Sa'de Valileri

Sene

Ali bin Zeyd*

- 531 İmam Ahmed bin Süleyman
 532 İmam Mütevekkil Ala'llah Ahmed bin Süleyman bin Muhammed(Hevlan'da vefat etmiştir.)
 567 Mahzumi Emir İmareddin Yahya
 586 Seyfü'l-İslam Tuğtekin bin Eyyüb el-Kürdî
 587 Emir İmareddin Yahya bin İmam Ahmed
 595 İmam Abdullah bin Hamza bin Süleyman
 601 Atabey el-Melik en-Nasr Eyyüb bin Tuğtekin
 605 İmam Abdullah bin Hamza bin Süleyman
 614 El-Mü'tezirbillah Yahya bin el-Muhsin bin el-Mahfuz
 614 El-Kadı Ali bin Zeydan (Katl-ı bi-Sa'de ve medfun-u baha.)
 625 Emir Ahmed bin Mansurbillah Abdullah bin Hamza
 648 Ahmed Mehdi bin el-Hüseyin bin el-Kasım (647'de dahi Sa'de bahsi vardır.)
 651 Emir el-Hasan bin Vehhas
 651 Emir Esareddin Muhammed bin Hasan bin Ali bin Resul et-Türkmeni
 651 Süleyman bin el-Hüseyin bin el-Kasım
 655 Emir Ahmed bin el-Mansur
 656 Emir Musa bin el-Mansur

* Bu valinin ismi öncesinde Ali Emirî tarih düşmemiştir. Ekler bölümünde varak:7a'nın bulunduğu Ek-10'a bakınız.

- 666 Emir Alimüddin Sencer eş-Şa'bi
 667 Emir Muhammed bin Ahmed bin el-Mansur
 686 Emir İzzeddin Dünder (Tevaffu fi-Sa'de.)

(Varak:7b)

Sana Valileri

Sene

- 416 İbn-i Ebi Haşid
 418 Cafer bin Kasım bin Aliyyü'l-Ayani
 418 Nat-ı Da'i el-İmame mine't-tağlibetü'l-kaziye
 418 Hüseyin bin Mervan
 422 Merhan el-Kaid
 425 İbn-i Ebi Haşid
 427 Mansur bin Ebu'l-Fütuh
 427 İmam Ebi Haşim Hasan
 428 Hüseyin bin Mervan
 431 Cafer bin Kasım bin Aliyyü'l-Alevi
 431 İbn-i Ebi Haşid
 437 Hüseyin bin Nasır bin Muhammed ed-Deylemi
 438 Cafer bin Aliyyü'l-Ayani
 438 İbn-i Ebi Haşid
 439 Ali bin Muhammed bin Ali es-Süleyhi
 458 El-Mükerrem Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Ali es-Süleyhi
 480 Umran bin Mufazzıl el-Hemdani ve Esad bin Şahab
 492 Hatem bin el-Feth el-Muğlis el-Hemdani
 502 Abdullah bin Hatem
 504 M'an bin Hatem (Biraderidir.)
 510 Hişam bin Kubeyb bin Zeyh el-Hemdani
 527 Ehuhu (Kardeşi) Hammat
 533 Hatem bin Ahmed bin Ümran bin Mufazzıl el-Eyyami el-Hemdani
 545 İmam Ahmed bin Süleyman el-Alevi
 (Bunlar batiniyye'dendir. Sana'da hutbeyi, batiniye mezhebi üzerine okurlardı.)

(Varak:8a)

Sa'de Valileri

Sene

- 683 Emir Ali bin Abdullah el-Hamza (684 fiha harbü'l-muzafferi bi-Sa'de.)
- 685 Emir Musa bin Ahmed bin el-Mansur (697 senesinde.)
- 697 El-Melik el-Müid bin el-Muzaffer Yusuf
- 698 İbn-i Behram (703'te muharrerdir.)
- 699 Emir İdris bin Emir Ali Hemdani
- 703 İmam Mehdi Muhammed bin Mazhar bin Yahya
- 704 Emir Abbas bin Muhammed
- 705 Bahau'l-Kürdî (709'da muharrerdir.)
- 709 Emir İdris bin Emir Ali el-Hamza (Tevaffu 714 Kenzü'l-Ahbar isminde tarihi vardır.)
- 714 Mehdi bin Muhammed bin Hatem bin Ahmed İmam Mansurbillah Abdullah bin Hamza
- 729 İmam Yahya bin Hamza (Zemar'da vefat etmiştir.)
- 747 Eşraf Hamzeyn
- 750 Ebi Muhammed Ali bin Muhammed bin Ali bin Yahya bin Mansur (Zemar'da vefat etmiştir.)
- 773 Nasr Selahaddin bin Ali bin Muhammed (Sa'de'de pederi makamına kaim olmuştur.)
- 797 Ali bin Selahaddin
- 797 Zeyd el-Abbasî
- 802 El-Hadi Ali bin el-Mu'id
- 802 El-Kadı Ahmed bin Halis
- 840 Selahaddin Mehdi Lidinillah bin Ali bin Muhammed bin Ebu'l-Kasım
- 847 Nasr bin Muhammed
- 847 Fatıma bint-i Hasan bin Selahaddin
- 849 İmam Mazhar bin Muhammed bin Süleyman
- 850 Fatıma bint-i Hasan bin Selahaddin *
- 860 Nasr bin Muhammed
- 866 Emir Hüseyin bin Ali bin Kasım el-Hamza

* Daha önce de ismi geçen bu bayan bu sefer 10 yıl süre ile valilik yapmıştır.

870 El-Hadi bin el-Hüseyin bin Ali bin Kasım

(Varak:8b)

Yemen Valileri

Sene

546 Şerif Ali bin Yahya

546 Hatem bin Ahmed bin Umran

550 İmam Ahmed bin Süleyman el-Alevi

555 Hatem bin Ahmed el-Eyyami (Sana'da vefat etmiştir.)

556 Ali bin Hatem bin Ahmed el-Eyyami (597 senesinde Zemarmer'de vefat etmiştir.)

570 Şems üd-Devle Turanşah bin Eyyüb el-Kurdi

579 Seyfü'l-İslam Tuğtekin bin Eyyüb (Taiz'de seyfiyye medresesinde medfundur.)

593 El-Melik el-Muaz İsmail bin Tuğtekin (Sana'da medfundur.)

598 Şahab el-Cizri

599 Vürusan

609 El-Mülk en-Nasr Eyyüb bin Tuğtekin (Sana'da medfundur.)

611 Emir el-Gays

611 Şerif Muhammed bin Aliyyü'l-Alevi

611 Emir Ebi Şami

611 Emir Hasan bin Ali bin Resul

612 Cemal üd-Devle Kerim

616 Emir Hasan bin Ali bin Resul

625 Emir Necmeddin Ahmed bin Ebi Zekeriya

627 Emir Esadeddin Muhammed bin Hasan bin Ali bin Resul

647 El-Muzaffer Yusuf bin Nureddin Ömer

647 Emir Esadeddin Muhammed (Keza)

649 Ahmed Mehdi bin el-Hüseyin bin el-Kasım

651 Esadeddin Muhammed

(Varak:9a)

Yemen Valileri

Sene

- 658 Emir Ali bin Yahya
658 Emir Alâmüddin Sencer eş-Şabi
674 İmam İbrahim bin Taceddin
674 Emir Alâmüddin Sencer eş-Şabi
682 Emir İzzeddin Dündar
683 İbrahim bin Muzaffer
687 El-Mu'id bin Muzaffer
693 El-Eşref bin Muzaffer
694 El-Adl bin Muzaffer
696 El-Muzaffer bin el-Mu'id
700 Zafir bin el-Mu'id (703'te Taiz'de vefat etmiştir.)
701 Emir Tuğrul
704 El-Muzaffer bin el-Mu'id
705 Emir Tuğrul
710 Emir Muhammed bin Hasan bin Nureddin
713 Emir Esad bin Nureddin (723 senesinde Sana'da vefat etmiştir.)
723 Ali bin İbrahim bin Enfü'l-Bayi
723 İmam Mehdi Muhammed bin Mutahhar bin Yahya (729 senesinde Hısn-ı Zemarmer'de vefat ederek orada defn olunmuş sonra Sana Camii'ne nakl olunmuş Seyyid el-Allame Yahya bin el-Hüseyin bin Ali bin el-Hüseyin yanına defn edilmiştir.)
729 İmam Yahya bin Hamza (Zemar'da medfundur.)
747 İbrahim bin Abdullah
747 Abdullah bin Davud bin Abdullah (778'de bunun hakkında malumat vardır.)
783 İmam Selahaddin (Sana'da vefat etmiştir.)
793 Ali bin İmam Selahaddin
793 İmam Mehdi Lidinillah Ahmed bin Yahya bin el-Murteza
794 Emir İbrahim bin Yahya

(Varak:9b)

Sana Valileri

Sene

- 794 El-Mansur Ali bin İmam Selahaddin (Sana'da Tavun [Veba]'dan vefat edub, pederinin kubbesine defn olunmuştur.)
- 840 Muhammed bin Ali bin İmam Selahaddin (Vefat edub, pederi yanına defn olunmuştur.)
- 840 Fatıma bint-i el-Hasan bin İmam Selahaddin
- 840 Selahaddin Mehdi Lidinillah bin Ali bin Muhammed bin Ebu'l-Kasım
- 840 İmam Mutahhar bin Muhammed bin Süleyman
- 840 El-Nasr bin Muhammed (868 senesinde Arus'da füceten vefat ederek San'a'ya nakl ile mescid-i kubbeye defn olunmuştur.)
- 866 Eş-Şeyh Abdulvahhab bin Davud bin Tahir
- 868 Muhammed bin Hüseyin el-Bedani
- 869 Muhammed bin en-Nasr bin Muhammed
- 870 Muhammed bin İsa bin Şarib es-Sadi
- 876 Muhammed bin en-Nasr (889'da muharrerdir. San'a'da medfundur.)
- 907 Ahmed bin en-Nasr el-Mustansırillah
- 910 Emir Ali bin Muhammed el-Bedani (917'de muharrerdir.)
- 923 Emir İskender bin Muhammed el-Çerkesi
- 923 Hamza Bali Çerkesi
- 924 İmam Şerefeddin
- 952 İmam Mutahhar
- 954 Özdemir Paşa*
- 961 Neşşar Mustafa Paşa (Sana'ya müvasalat etmeksizin vefat ederek Zemar'da medfundur.)
- 962 Kara Şahin Mustafa Paşa
- 967 Mahmud Paşa
- 972 Rıdvan Paşa
- 975 İmam Mutahhar**

* Özdemir Paşa, Neşşar Mustafa Paşa, Kara Şahin Mustafa Paşa, Mahmud Paşa, Rıdvan Paşa, Kanuni Sultan Süleyman dönemi bu bölgeye atanmışlardır. Bunlardan Özdemir Paşa, Habeş Eyaleti'nin Bundi şehrinde 1560 yılında ölmüştür.

** Tam da bu yıla denk gelen 1568 yılında büyük bir isyan çıkarmıştır. Mutahhar'ın çıkardığı bu isyan Sinan Paşa tarafından bastırılmıştır.

- 977 Sinan Paşa *
- 978 Behram Paşa **
- 983 Mustafa Paşa (Sana'ya vasıl olmasızın vefat etmiştir.)
- 967 Keyvan Kethüda
- 989 Sinan Kethüda
- 1017 Ömer Kethüda
- 1018 Kethüda Cafer Ağa
- 1019 Abdullah Süleyman Kethüda
- 1020 Emir Hüseyin Kethüda
- 1021 Haydar Kethüda
- 1021 Yusuf Ağa Kethüda

(Varak:10a)

Sa'de Valileri

Sene

- 871 Emir Muhammed bin Hüseyin el-Hamza
- 910 İbn-i Nasr ed-Din (917' de muharrerdir.)
- 920 Emir Nasr bin Ahmed bin Muhammed bin Hüseyin el-Hamza (940'da muharrerdir.)
- 940 İmam Şerefeddin
- 941 İmadeddin Yahya bin İbrahim el-Mısırî
- 942 İzzeddin bin İmam Şerefeddin
- 954 Şerif Muhammed bin Ahmed el-Hamza
- 958 Behram Defterdar
- 960 İmam Ahmed bin İzzeddin
- 960 Emir Tahir bin Ahmed bin İzzeddin
- 960 Özdemir Paşa
- 960 Emir İskender el-Kürdî (970'de katl olunmuştur.)
- 963 Defterdar Süleyman (1016'da Sinan Paşa katl etmiştir.)

* Koca Sinan Paşa olarakta bilinmektedir. Aynı zamanda Yemen Fatihî ünvanı ile de anılmaktadır. Aslen Arnavut olan Sinan Paşa, III. Murat ve III. Mehmet zamanlarında 5 kez sadarete gelmiştir. Erzurum, Halep ve Mısır Beylerbeyliğinde bulunmuştur. 1565 yılında Yemen serdarlığına tayin olunmuştur. Kendisi oldukça zengin olduğundan İstanbul, Anadolu, Rumeli, Arabistan ve Yemen'de birçok imaretler yaptırmıştır. Hatta bazı kişiler onun bu zenginliğini kimya bilimindeki bir buluşu sayesinde elde ettiğini söylemişlerdir. Buradan da bizler Sinan Paşa'nın aynı zamanda bir kimyager olduğu öğrenmekteyiz. 1569 yılında ölmüştür.

** Eski Yemen Beylerbeyinden Kara Şahin Mustafa Paşa'nın küçük oğludur. Yukarıda da M.Paşa'nın zikri geçmiştir.

- 970 Emir Behram (Sa'de'de vefat etmiştir.)
- 973 Emir Şeyh Ali (985'te Taiz'de katl olunmuştur.)
- 977 Emir Seyyid Ahmed bin Hüseyin el-Mu'idi
- 978 Emir Muhammed bin Nasr el-Hamza
- 978 Seyyid Ahmed bin Hüseyin el-Mu'idi (Sa'de'de medaris bina etmiştir.)
- 987 Hasan bin Ali bin Davud bin el-Hasan bin el-Hadi Ali bin el-Mu'id (İmam Nasr ed-Dinillah.)
- 988 Emir Muhammed bin Nasr el-Hamza
- 988 Es-Seyyid Ahmed bin Hüseyin el-Mu'id
- 992 Emir Sinan (Kethüd)
- 995 Defterdar Mustafa ibn-i Tahir
- 997 Cezayirî Ali Paşa
- 1006 Emir Hüseyin el-Defterdarî
- 1007 Muhammed bin Abdullah Ebu'l-Allame
- 1008 Emir Mustafa
- 1009 Emir Muhammed (1019'da muharerrdir. Tafsilatı Ravhu'r-Ruh'ta dahi vardır.)
- 1012 Tarih el-Fakih Abdullah Hallaç bin Da'ir Elziy-i Va'zi el-Abbas Cafer
- 1016 Emir Muhammed (Defterdar)
- 1018 Emir Abdullah Çelebi (Defterdar)
- 1019 Emir Kani Çelebi (Defterdar)
- 1019 Emir Cafer (Ravhu'r-Ruh'dadır.)
- 1021 Emir Hasan (Ravhu'r-Ruh'dadır.)
- 1021 Emir Hasan Şeybe (Defterdar)
- Risalet-i taht-ı sene 1000 Muhammed bin Abdullah el-Huti, 1002 mat-ı el-Fakih el-Arif Müftü el-Hanefiyye fi-Meziyyet-i San'a İbrahim bin Muhammed Veliyyü'l-Enhüm veka-i Zeydî el-mezheb şam-ı iştikal ila mezheb el-Hüda-yi San'a ya ve husül-ü kesira mine'l- kutüb el-Hanefiyye ve defn-i fi mukabber-i haziyye ve karib-i münha kubbet el-Emir Mutahhir bin el-Şufi'.

(Varak:10b)

Sana Valileri

Sene

984 Kuyucu Murad Paşa

988 Arnavud Hasan Paşa

1013 Kethüda Sinan Paşa (Bu sene de Yemen'de tenabak-i garet olunmuştur.
Zemar'da vefat etmiştir.)

1016 Cafer Paşa

1022 İbrahim Paşa (Zemar'da vefat etmiştir.)

1022 Cafer Paşa

1025 Mehmed Paşa

1031 Ahmed Fazıl Paşa

1033 Haydar Paşa

1038 Yahya bin el-Mu'idbillah

(Tafsilat-ı Ravhu'r-Ruh'tadır. Sene 1026 Abdurrahman Et-Tabatabi el-Hanefi
Hâkim-i San'a mat-ı 1031)

(Varak:11a)

Sa'de Valileri

Sene

1021 İmam Kasım

1023 Emir Ahmed el-Ehram (1025'te muharrerdir.)

1024 Emir Cafer

1025 Es-Seyyid Hallac bin Ahmed el-Mu'id

1025 Es-Seyyid Muhammed bin İzzeddin

1027 Ahmed bin İmam Kasım

1030 Hasan bin İmam Kasım

1036 Muhammed bin Hasan bin İmam Kasım

1040 Ahmed bin el-İmam Kasım (Vefat 1066)

1066 Ali bin Ahmed bin İmam Kasım

(Varak:11b-Boş)

(Varak:12a)

Fi zikr-i eyyam-ı Mülûk-u Habeşî bil-Yemen-i mine'l-Necah zikr-i es-
Suleyhiyn

Evvel-i Mülûk Habeş-i fil-Yemen Necah-ı tûl-u sene 412 lakabbe Nasreddin Muid-i tevaffu Necah medinet-i Kedra şehiden mat-ı fi Sene 452

Müddet-i Vilâyeti 40 Sene

(2)

Said el-Ahval ibn-i Necah (Ali bin Muhammed Süleyhi'nin Hicaz'a azimetini haber alması üzerine pederinin intikamını ahz için birkaç arkadaşı ile (Ümmü'l-Düheyim) nam-ı mahall'de yolunu kesub Ali bin Muhammed Süleyhi'yi katl ve askerini perişan ve harem-i Esmâ bint-i Sehabî esir ederek ondan Zebid'e gelip Ali Süleyhi'nin oradaki amili Yezidi, Zebid'i dahi zabt eylemiştir.) Tûl-u sene 473 ve katl-i sene 482

(Varak:12b, 13a)

(3)

Bu sırada Said el-İhvan'ın biraderi (Ceyyaş bin Necah) Zebid'e tebdil-i kiyafetle gelerek tedabir-i hafiyeye bi'l-icra bazı taraftarıyla beraber bir gün Aliyyü'l-Fazl'la Esad ibn-i Sehabî'yi konağında bastırub ahz ve girift ve Zebid'i zabt ile ilanı hükümet eylemiştir. (Esad ibn-i Sehabî bir kılına dokunmaksızın emval ve eşyasıyla beraber San'a'ya azimetine ruhsat vermiş ve Tihame'yi baştanbaşa kabza-ı tasarrufuna geçirmiştir. Vefatında altı nefer evladından Fatik makamına kaim olmuştur. Tûl-u sene 482 ve vefat-ı sene 498

Müddet-i Vilâyet 16 sene

(4)

Fatik bin Ceyyaş bin Necah tûl-u sene 498 müteveffa-ı sene 503

Müddet-i Vilâyet 5 sene

(5)

Abdülvahid bin Ceyyaş bin Necah. Fatik'in diğer biraderi İbrahim Zebid'i zabt etmeğe kıyam etmiş ise de Abdülvahid aleyhine kıyam ile İbrahim'i tard ve def' ederek Zebid Sandalı hükümetine kaid olmuştur. Tûl-u sene 503

(6)

Mansur bin Fatik bin Ceyyaş bin Necah. Mansur Cibâl-i Sara ve San'a'da icray-ı hükümet eden enfü'l-beyan el-Mükerrrem bin Ali bin Muhammed el-Süleyhî ve zevcesi Seyyide bint-i Ahmed'e pederinin kölesi ile beraber müracaat-ı

izhar ederek anları muavenet-i askeriyesiyle pederinin sandal-ı hükümetini amcası namzesi Abdulvahid'in yedinden nezih ederek mutasarrıf-ı mülk-ü peder olmuştur.

(7)

Fatik bin Mansur bin Fatik bin Ceyyaş bin Necah. tûl-u sene ve mütevaffa-ı sene 531

(8)

Fatik bin Muhammed bin Mansur bin Fatik bin Ceyyaş bin Necah tûl-u sene 531 ve katl-i Cidde sene 553

Müddet-i Vilâyet 22 sene

(Müddet-i vilâyet-i Al-Necah ma'berahte inhitat-ı fi'l-vasıta eyyam-ı mühim sene 141.)

(Varak:13b, 14a)

(Zikr-i Eyyam-ı Mülûk el-Himyeyiyye ve Müddet-i Vilâyetihim fi-Zebid ve Muvasıha et-Tihame)

(1)

Es-Seyyid Ali (Zuhuri 536) bin Mehdi er-Reis el-Himyeyi tûl-u sene 554 (Zebid-i Zabtı) mütevaffa-i fi hazzü'l-sene yevm/81

Müddet-i Vilâyet 18 sene

(2)

İbn-i Mehdi bin Ali bin Mehdi tûl-u sene 554 ve müteveffa-i sene 558

Müddet-i Vilâyet 4 sene

(3)

Ehuhu (Kardeşi) Abdunnebi bin Ali bin Mehdi tûl-u sene 558 ila sene 569

Müddet-i Vilâyet 11/33 sene

Vekanet-i devletihim fi Zebid hamse-i aşere senet-i ve selaset-i aşer ve sehaniyet-i eyyam Vallahü-âlem. 10 sene Zebid'in zabtından sonra ki müddettir.

Yemen'in Tihame kıtasında vakt-i hicretten sonra teşkil eden hükümetlerin müddeti ve adedi.

Sene

202 Min hicret-i sene ila 204 hulefa tarafından velayet marifetiyle idare olunmuştur.

203 Min 204 ila sene 407 hükümet-i Ben-i Ziyad	1	Zebid'de
5 Min 407 ila sene 412 aradaki fasıla	.	.
141 Min 416 ila sene 553 hükümet-i Al-Necah	1	“
1 Min 553 ila sene 554 aradaki fasıla	.	.
15 Min 554 ila sene 569 hükümet-i Himyeriye	1	“
56 Min 569 ila sene 625 hükümet-i Ben-i Eyyüb	1	“
230 Min 625 ila sene 858 hükümet-i Ben-i Resül	1	“
65 Min 858 ila sene 923 hükümet-i Ben-i Tahir	1	“
24 Min 923 ila sene 947 hükümet-i Çerakise Mısıriye	1	“
98 Min 947 ila sene 1045 hükümet-i Devlet-i Osmaniye	1	“
204 Min 1045 ila sene 1249 hükümet-i İmamiye	1	“
7 Min 1249 ila sene 1256 hükümet-i Mısıriye	1	“
67 Min 1256 ila sene 1323 saniyen hükümet-i Osmaniye	1	“
<hr/> 1331 Yekün	<hr/> 11	

___8 Hükümetlerin ibtida ve intihalarının dâhil olması hasebiyle fark-ı minha

1323 Yekün saniyen

Ebkahullah ve Edametullah

(Varak:14a, 15b)

Zikr-i eyyam Ben-i Eyyüb ve müddet-i mükahim fi'l-Yemen el-Meymun Kavahid Hasbüna'allah ve nime'l-vekil.

(1)

Evvel min dâhil el-Yemen el-Melik el-Muazzam Turanşah ibn-i Eyyüb ibn-i Şadi ibn-i Mervan (Ahi'l-selah el-Yemen el-Meymun) Sene 569 rücû ila es-sam-i sene 571

Müddet-i mülk 3 sene

(2)

Badehû Tuğtekin Ebi-Eyyüb sene 577'de Devlet-i fil-Yemen ila an-ı müteveffa-i sene 593 ve mat-ı fi'l-maksure ve Kırmati Mısriye Taiz

Müddet-i mülk 17 sene

(3)

Tûl-u badehû İsmail ibn-i Tuğtekin fi tarih el-mezkûr ve katl-i sene 598 katl-i muallakiye el-ikrad haric-i Zebid

Müddeti-i mülk 5 sene

(4)

Badehû en-Nasr ibn-i Tuğtekin ve katl-i bis-sam-i fi sene 611

Müddet-i mülk 13 sene

(5)

Badehû el-Melik el-Muazzam Süleyman bin Nusreddin Ömer bin Şahinşah el-Maruf bi's-Sufi tûl-u sene 611 ila sene 612 ve kan-ı halimen marufen bi'l-heva ve haza ve'l-mutab.

Müddet-i mülk 1 sene

(6)

Badehû el-Melik Mesud Selahaddin Melik el-kâmil dâhil-i Zebid fi ahz-ı sene 612 ve rücû ila Mısır sene 619 Şam rücû ila Yemen sene 624 Şam rücû ila Mekke sene 625 ve intisab es-Sultan Nureddin Ömer bin Ali bin Resul fi'l-Yemen vefat-i fi Mekketü'l-Müşerref fi senet-i el-mezkurede

Müddet-i mülk 13 sene

(Müddet-i vilâyet-i Ben-i Eyyub fil-Yemen 56 sene)

Müddet-i mülk Ben-i Resul el-Gassaniyn Şam et-Türkmaneyn min badehû Ben-i Eyyüb

(1)

Evvel-i Ben-i Resul el-Mansur Nureddin bin Ali bin Resul bin Harun ibn-i Ebu'l-Feth el-Gassani et-Türkmeni sultan-ı fi sene 625 ve mat-ı sene 648

Müddet-i vilâyetiyye 21 sene

Veled-i el-Melik el-Muzaffer Yusuf bin Ömer (Taiz'de Muzafferiye mahallesini bina etmiştir.) tevaffu fi sene 694 ve kabr-i fi medresetü'l-muadiye Taiz

Müddet-i vilâyetiye 47 sene

(3)

Veled El-Melik el-Eşref (Taiz'de medrese-i Muidi'ye bu zat yüz bin kitab cem'i vakf etmiştir.) Ömer bin Yusuf bin Ali bin Resul tûl-u sene 696 ve kabri fi medresetü'l-Muadiye Taiz

Müddet-i vilâyetiye 3 sene

(4)

Ehuhu (Kardeşi) el- Melik el-Mu'id Davud bin Yusuf bin Ömer tûl-u fi sene 696 ve fi mat-ı sene 721 (Bunun vefatına kadar San'a ve Sa'de cihetlerine hâkim idiler.)

(Arab-i hayat el-Hevan'ın ibtidasında bu zatın biraderi her bir münasebetiyle bunun Taiz'de Mücahidiye namıyla bir kütüphanesi olup derununda yüz bin kitab mevcut olduğundan muharrir edilmesini Kadıy-ı Aliyyü'l-Marî beyan etmiştir. İnşallah müracaat olunacaktır.)

Müddet-i vilâyetiye 26 sene

(5)

El-mülk el-Mücahid Ali bin el-Muid Davud bin Yusuf bin Ömer tûl-u fi sene 721 ve mat-ı fi sene 764 ve kabr-ı fiha Medine-i Taiz (Umran'da vefat etmiştir. Taiz'e nakl olunarak oradaki bina etmiş olduğu medreseye defn olunmuştur.)

Müddet-i vilâyetiye 43 sene

(6)

Veledi el-Mülk el-Fazl el-Abbas bin el- Melik el-Mücahid Ali bin Davud tûl-u fi sene 764 ve mat-ı sene 778 ve kabr-ı fi medinetü'l-Taiz (Zebid'de vefat ederek Taiz'e nakl ve defn olunmuştur.)

Müddet-i vilâyetiye 14 sene

Telifatı

1- Tercümetü'l-Uyun fi Tarih et-Tevaif ve'l-Kurun

- 2- Bakıyyetü'z-Zevil-Temim fi Ensab el-Arab ve Usulü'l-Acem
- 3- Kitab-ı Atıyyetü's-Seniyye fi menakib-i Yemeniyye
- 4- Kitab-ı Delail-i el-Fazl fi İlmi er-Reml
- 5- İhtisar-ı Tarih-i İbn-i Hallikan
- 6- İhtisar-ı Kenzü'l-Ahbar

(7)

Veledi el- Melik eş-Şerif İsmail bin el-Fazl el-Abbas bin el-Mücahid Ali tûl-u fi sene 778 ve tevaffu fi sene 803 ve defn-i fi medinetü'l-Taiz (Medresetü'l-Şerefiye)

(Varak:15b, 16a)

Bakıyyetü'l-Mülük Beni Er-Resul

(8)

Veledi el-Mülk en-Nasr Ahmed bin İsmail bin el-Abbas bin Ali bin Davud tûl-u fi sene 803 ve mat-ı sene 827 ve defn-i fi hasb-i enbiya fi'l-şerefiye (Emvariye cihetinde vefat ederek Taiz'e nakl olunmuştur.)

Müddet-i vilâyetiyye 13 sene

(9)

Veledi el- Melik en-Nasr Abdullah bin Ahmed bin İsmail tûl-u fi sene 827 ve mat-ı fi sene 830 ve defn-i anz cediti fi'l-eşrefiyye (Zebid'de vefat ederek Taiz'e nakl olunmuştur.)

Müddet-i vilâyetiyye 3 sene

(10)

Ehuhu (Kardeşi) İsmail eş-Şerif bin Muhammed bin İsmail bin el-Abbas tûl-u sene 830 ve mat-ı malumen fi sene 831 ve tegallub-u Ubeyd Aliyyü'l-Memleke

Müddet-i vilâyetiyye 1 sene

(11)

Ümmü el-Melik et-Tahir Yahya bin İsmail bin el-Abbas tûl-u fi sene 831 ve mat-ı fi sene 842 ve defn-i fi medresetü'l-Zahiriye Taiz

Müddet-i vilâyetiyye 11 sene

(12)

Veledi el-Melik eş-Şerif İsmail bin Yahya bin İsmail bin el-Abbas tûl-u sene 842 tevaffu sene 845 defn-ı anz Valide fiz-Zahiriye Taiz

Müddet-i vilâyetiyye 3 sene

(13)

El-Melik el-Muzaffer Yusuf bin el- Melik el-Mansur Ömer bin eş-Şerif İsmail bin el-Abbas fi sene 845 ve lebs-i ilâ Rebiyyü'l-evvel fi sene 847

Müddet-i vilâyetiyye 2 sene

(14)

Ve İkam el-Abid badehû el-Melik el-Mesud tûl-u sene 847 ve huruc-i sene 858 Ebu'l-Kasım bin el-Eşref el-Mahluh fi't-Tarih vekanat-ı vilâyete istifa mine'l-Tahir mütegallib el-Abid-i lebs ila an dâhil-i Ben-i Tahir Zebid-i Taiz-i memâlike

Müddet-i vilâyetiyye 11 sene

(En-nihai mülk-ü Ben-i er-Resul müddet-i vilâyetihim 230 sene)

(Zikr-i Devlet-i Tahiriye Ben-i Tahir el-Emeviye fi beka ve Devletihim fi'l-Yemen)

(1)

Evvelhim el-Melik el-Mücahid Şemseddin Ali bin Tahir bin Muavize bin Taceddin el-Emevi tûl-u sene 858 ve mat-ı fi sene 883 (Taiz'de vefat ederek müessirinden olan Mücahidiye medresesine defn olunmuştur.)

Müddet-i vilâyetihim 25 sene

(2)

Ve badehû biraderzadesi el-Melik el-Mansur bin Abdulvahhab bin Davud bin Tahir (Zebid'de medresetü'l-Mansuriyeyi bina etmiştir.) fi sene 883 ve mat-ı fi sene 894 (Abde-i Cebn'de vefat ederek müessirinden olan Mansuriye medresesine defn olunmuştur.)

Müddet-i vilâyetihim 11 sene

(3)

Ve badehû veledi el-Melik el-Muzaffer Selahaddin Amir bin Abdulvahhab (Biraderi Abdulmelik ibn-i Abdulvahhab - oğlu Amir – Ahmed bin

Melik Amir Sana önünde Çerkesler tarafından katl olunmuştur sene 923 - oğlu Muhammed İmam Şerefeddin tarafından Ride'ye şeyh nasb olunmuştur – oğlu Abdulmelik Hüseyin Bey tarafından katl olunmuştur sene 933 – Davud – oğlu Amir sene 945 – Hadım Süleyman Paşa bunu Hitama etmiştir – Abdulvahhab ibn-i Melik Amir Zebid önünde Emir Hüseyinin askerleri tarafından cerh edilerek vefat etmiştir sene 922 – Tahir – oğlu Amir) bin Davud fi sene 894 ve katl-i fi sene 923 (Katl-i şerakese)

Müddet-i vilâyetihim 29 sene

(Vekânet-i Vilâyet-i Ben-i Tahir hamset-i ve sittin senet-i 65 sene)

(Varak:16b, 17a)

Sa'de Kıtası Hükümeti

Sa'de kıtası hicret-i seniyyenin 284 senesine kadar Hülefa-i Emeviye ve Abbasiye tarafından San'a'ya gelen valiler tarafından idare olup sene-i mezkurede Ebu'l-Hasan el-Hadi İle'l-Hak Seyyid Yahya'nın ikinci defa olarak Sa'de'ye gelmesiyle Hükümet-i İmamiye teşkil eylemiştir.

(1)

Yahya el-Hadi bin Seyyid Hüseyin bin Seyyid Kasım bin İbrahim bin İsmail bin İbrahim ibn-i Hasan bin Hazreti İmam Hüseyin bin Ali ibn-i Ebi Talib (Kerremullah-ı Vechehu)

6

7

8

245 senesinde Medine-i Münevverede kademn-i hade'i âlem şuhud olmuştur. Muahharen Medine-i Münevvereye karib Cebel-i Res nam-ı mahallide cedit Seyyid Kasım nezdinde ve oradan dahi Taberistan'a azimet ederek tahsil-i ulum-u fikhiyye ve edebiyye etmiştir. Sonra usul-u mezhebiyede İmam Zeyd Hazretlerine ittiba-i fûru'da ihtilaf ile pek çok kütüb-i mesail telif etti. Taberistan'dan yine Cebel-i Res'e gelerek orada imamet davasına kıyam ile 280 senesinde bilad-i Yemen'e geçti. Şerefiye nam-ı mahale geldi. Ve o havali ahali itaat etti. Ahalinin vak'a olan Sa'de'den Ben-i Fatimiye'nin azimet ve nam-ı bilada'dan ve davası üzerine Tekrar Cebel-i Res'e gittikten sonra 284 senesi şehr-i Safer'de defaati saniye olunarak Yemen'e avdet ve Sa'de'den muvasalat mahall-i merkumede ikamet edup aşair ve kabailin ekserisini biat ettirmiştir.

İsmailiyye'den olan Mihran cihetini dahi muhasara ile zabt eylemiştir. 282 senesinde Sana Hacı Ebu'l-Atahiye Yahya el-Hadi'yi davet etmekle sene-i mezkûre Muharremi'nin ahir-i Cuması'nda San'a'ya dâhil olmuştur. Ve Cuma saatinde iken şehirde ihtilâl zuhur etmiş ise de Yahya el-Hadi hutbe ve namazı bitinceye kadar itibar etmeyub sonra çıkub kıyamı teskin etmiştir. Ebu'l-Atahiyye Yahya el-Hadi'den ayrılmak istemediğinden biraderi Seyyid Abdullah bin Seyyid Hüseyini San'a'ya vali tayin etmiştir. Sonra San'a ahalisi Al-Yafur ile birleşub Hadi'nin amilini San'a'dan ihraç etmişler ise de Hadi saniyen sene-i mezkûre zarfında tekrar gelub zabt etmiştir. Sonra Al-Yafur ve Al-Zarif gelerek Cebel-i Nükim'de ve San'a'nın kapusu önünde pek çok muharebeler olmuş ve Şerif Hüseyin ibn-i Ali Ebu'l-Atahiyye şehid olmuştur. Taberiyyin ile muhabere ederek Yahya el-Hadi ağır surette mecruh olmuş San'a'ya avdet eylemiştir. Nafakaya çıkdıktan sonra San'a ahalisi muavenet etmediklerinden müzayakat-ı şedide duçar olarak ashabıyla San'a'dan çıkub 289 senesinde Sa'de'ye geçmiştir. Tekrar Al-Yafur San'a'ya hâkim olmuştur. 293 senesinde Ebu'l-Fazl Kırmati San'a'yı zabt ederek nübüvvet davasına kıyam ve San'a Cami-i Kebir'inde o yolda bir hutbe-i melune okumuştur. 294 senesinde San'a ahalisi Yahya el-Hadi'den istimdad etmekle San'a'ya gelmiş ve Mahzumi Muhammediyi'de Zemar'a göndermiş ise de Al-Yafur tarafından vuku' bulan muhaberat üzerine San'a'yı terk ile sene-i mezkure zarfında Esad bin Al-Yafur San'a'da istikrar bulmuştur. Sene-i mezkurede Ali bin Ebu'l-Fazl Kırmati'nin kaidlerinden Zulmütevekkil Ayani Zemar'ı alarak San'a'yı teveccühen zabt ile San'a ahalisi yine Yahya el-Hadi'den istimdad eylediklerinden Ali bin Cafer el-Alevi ve D'am bin İbrahim ve Mahzumi Muhammed'i mikdarı kâfi askeriyle gönderip Kırmati'yi tard ile Muhammed ibn-i el-Hadi ve ashabı San'a'da kalmıştır. Sonra Ali bin Fazl el-Kırmati gelerek tekrar Sanayı zabt eylemiştir. Bu sırada Kırmati Yahya el-Hadinin ashabına galebe çalarak Necran ve Sa'de sahayiri vesair birçok biladı zabt ederek Müslimin üzerine bir beliyeye-i uzma olmuşlar. 297 senesinde Muhammed ibn-i Aliyyü'l-Abbas Yahya el-Hadi askerle San'a'ya gelerek zabt eylemiş ve Kırmati'nin ashabini çıkarmışlar ise de havf-ı Kırmati'den çok duramayub yine avdet etmekle Esad ibn-i Ebi Yafur San'a'ya dâhil olmuştur. 298 senesi Zilhiccesi'nde yirminci pazar günü İmam Hadi Hazretleri Sa'de'de vefat ederek oraya defn olunmuştur.

(Mahdumu Murteza Muhammed bin Yahya Hadi bin Hüseyin 310 senesinde vefat ederek Sa'de'de pederi türbesinde medfundur.)

298 senesi evahirinde pederinin vasiyeti mucibince makamına kaim olmuştur. Bu senede Ali bin Fazl el-Kırmati San'a'ya kast etmekle Esad ibn-i Ebi Yafur San'a'yı terk ile savaştı. Ve badehû Esad ibn-i Yafur ile Kırmati sulh eyleyerek Esad merkum Sana'ya tül-u eylemiştir. Biraderi Ahmed bin Hadi Hacer tarafında gaib olmakla zuhur ederek avdet etmekle 299 senesinde Muhammed ibn-i Yahya kendi rızasıyla makamını biraderi Ahmed'e terk ve o da Nasr'ı bakiye-i telkib olunarak mevki-i mezkureyi işgal eyledi.

(Varak:17b, 18a)

(3)

(Ahmed Nasır bin Yahya Hadi bin Hüseyin)

İmam-ı merkum 'Aden'e kadar birçok biladı zabt etmiştir. Ve Kırmati'nin Yemen'deki kuvvet ve şevketini kesr ile mağlub etmiştir. 319 senesinde Esad bin Ebi Ya'fur, Kırmati üzerine yürüyerek burada bazı kala'yı zabt eylemiştir. İmam Ahmed Nasır 322 senesinde Sa'de'de vefat eyledi.

(4)

Oğlu El-Mansur Yahya bin Ahmed Nasr bin Yahya el-Hadi

322 senesinde peder-i makamına gelmiştir. Fakat biraderi el-Kasım bin Ahmed el-Melakkıb bi'l-Muhtar ile diğeri Hasan bin Ahmed muarız eylediklerinden meyanebelerinde harb-ı elim vuku bularak 327 senesinde şu iki biraderi ile Sa'de'nin kadim-i harab ve yibab olmasına ve sene-i mezkure Şevvali'nde Hasan vefat etmiştir. Ve diğeri biraderi Muhtar el-Mansur Yahya fi 345 senesinde esir ederek makamına kaim olmuştur. El-Mansur Yahya 386 senesinde vefat etmiştir. Müddet-i Hükümeti 33 sene olmuş olur. Bu dahi mescid-i Hadi'ye defn olunmuştur.

(5)

Biraderi El-Muhtar Kasım bin Ahmed Nasr bin Yahya el-Hadi

345 senesinde biraderi makamına kaim olmuş ve sene-i mezkûre Şevvali'nde Ride'de şehid olmuştur. 358 senesinde biraderzadesi İmam Yusuf Da'i marifetiyle Sa'de'ye nakl olunarak meşhud Yahya el-Hadi'ye defn olunmuştur. Bunu Dahhak Hemdani esir ve kasr-ı Ride'de habs edup sonra katl eylemiştir.

(6)

Muhammed Mustansır bin Muhtar Kasım bin Ahmed Nasr bin Yahya Hadi

345 senesinde pederi makamına kaim olmuştur. Ve pederinin katilini katl eylemiştir. 358 senesinde İmam ed-Da'i Yusuf bin Yahya imam olmuştur.

(7)

İmam ed-Da'i Yusuf bin Yahya bin en-Nasr Ahmed bin el-Hadi

358 senesinde makam-ı hükümete gelmiş ve 369 senesinde Şerif Hidivi ile San'a sahibi İbn-i Ebu'l-Fütuh'un arası açılarak Hidivi İmam ed-Da'i Yusuf'a gidup San'a'ya kasd ettirmiş ve San'a'nın kapusu önünde dört gün harb-ı şedid olarak San'a'ya zafer bulamadığından etrafını tahrib ederek Ride'ye avdet etmiştir. İbn-i Ebu'l-Fütuh'un Seleme bin Ahmed el-Hac es-Sehabi ile arası bozularak San'a ahalişi Sehabi'ye meyl eylediğinden İbn-i Ebu'l-Fütuh'u beyt-i Tavus'a ihrac ve İmam ed-Da'i Yusuf'a haber gönderub San'a'yı kurtarmayı rica eylediklerinden İmam ed-Da'i Yusuf gelerek San'a'ya harb-ı şedid ile dâhil olmuş ve Sehabi bazı mahallere iltica etmiş olduğundan asakir-i imam hücum ederek birçok Sehabiyn'i katl eylediler. Ve sonra İmam ile İbn-i Ebu'l-Fütuh'un arası açılarak İmam, Hevlan'a giderek Ebu'l-Fütuh San'a'da kalmış İmam yine San'a'ya avdet ederek Ebu'l-Fütuh ile harb etmiş ve sonra İmam ile İbn-i Dahhak ittifak ederek San'a'nın cibayetini ana 'aid kılmış ve Hemdan isyan ederek İmam oraya azimet etmiş ve nihayet herkes elindeki mülke kanaat eylemişlerdir. 374 senesinde İmam ed-Da'i Marib'e giderek yine Ride'ye avdet etmiş ve Hemdaniler ile beraber San'a'ya gelerek ahali muhalefet eylediklerinden avdet etmiş ve İbn-i Ebu'l-Fütuh'a mektub yazarak San'a'nın cibayetinin nısfını ana terk eylediğinden San'a'ya gelerek İbn-i Ebi Dahhak'ın maiyetini tard ile İmam Abdullah ibn-i

Kahtan Ya'furi namına İmam ed-Da'i olmaksızın hutbe okunmuş İmamın vuku' olan âdem-i rızası üzerine ismini hutbeden tayy etmiştir.

(Varak:18b, 19a)

İmam Huş'a giderek bir hane bina ederek evladını oraya nakl eylemiştir. 387 senesinde Emir Abdullah bin Kahtani vefat ederek yerine Esad bin Abdullah olmuştur. 389 senesinde Mansurbillah İmam Kasım Sa'de'yi İmam ed-Da'i Yusuf'tan almıştır. İmam ed-Da'i Kasım el-'Ayani'ye münasib olarak varmaya gitmiştir. 391 senesinde maşrik-i Hemdan'dan Ride'ye gelmiştir. 393 senesinde tekrar Sa'de ve San'a'yı zabt eylemiştir. 393 senesinde İbn-i Ebi Haşid San'a'ya giderek Şerif Zeydî namına hutbe okuttu. 394 senesinde Eş-Şerif Zeydî el-Kasım bin el-Hüseyin Zemar'da vefat ederek Cami'i 'Ari'de defn olundu. Ve oğlu Muhammed ibn-i Kasım Zemar'da makamına kaim oldu. 398 senesinde ed-Da'i İmam Yusuf bin Yahya ve eş-Şerif Muhammed bin el-Kasım ez-Zeydî San'a'ya dâhil oldular.

(1)

El-İmam Mansurbillah el-Kasım bin Aliyyü'l-'Ayani

Hasanem biladına andan sonra Tebale'de mukim idi. 389 senesinde kadimden huruç etti. Andan Bişe'ye geldi. Oğlu Cafer ile mülakat etti. Andan Sa'de'yi gelup zabt etti. Andan Necran'a ve sonra Tebale'ye geldi. Sa'de ahali ana muhalefet ettiler. Hemdanlıları cem' ile Sa'de'ye gelup dâhil olarak kabrini harab etti. İmam ed-Da'i huruç ederek İmam el-Kasım sahib oldu. Ve oğlu Cafer'i amil-i nasb eyledi. Sa'de haracının nısfını oğluna ve nıfs-ı diğerini Ben-i Hadi'ye verdi.

Ehl-i San'a Veliyyü'd-Da'im imamının gelmesini rica ettiler. San'a'ya geldi. Şerif Kasım bin el-Hüseyin el-Zeydî'yi San'a'ya vali tayin eyledi. San'a valisi Zeydî Kahtan sahibi Esad bin Abdullah bin Kahtan'a mehktub yazub imamının itaatine girmeye tenbih etti. Ve o da kabul ile İmam namına hutbe okundu. 390 senesinde tekrar Necran ile harb ederek askerini münherim ve amcazadesi Seyyid Hasan bin Hüseyin katl olunmuştur. İmam San'a valisi Zeydî'ye Zemar üzerine gitmesini yazmakla Zemar'a gidup ahali İmam'a itaat ettiler. Ve Zeydî orada kalup San'a'ya İmam tarafından vali gönderildi. 391'de Sadat-ı Hemdan, İmam'dan nafaka isteyerek İmam'da San'a valisine yazdı ise de

yanında verecek bir şey bulunmadığı İbn-i Ebu'l-Fütuh ile İbn-i Ebi Haşid valiye muhalefet ederek San'a'ya dâhil ve İmam'ı ihraç eylediler. Zemar'da bulunan Zeydî haber alınca hemen San'a üzerine gelerek berr-i Hevlan'a müvasalat Ebu'l-Fütuh'un bağlarını kat'ı müseyahat ve Ta'iz karyesine gelerek harb eyledi. İbn-i Ebi Haşid San'a'dan çıkararak naibü'l-imam İbn-i Ebu'l-Debbah makamına geçti. San'a valiliğine İmam tarafından eş-Şerif Hilal bin Cafer el-'Alevi tayin olundu.

Badehû San'a valiliğine pederi tarafından Cafer bin İmam Kasım vali tayin olundu. Badehû İmam dahi San'a'ya geldi. İmam bu sene de 'Aden'e kadar istila eyledi. Zeydî San'a'ya gelerek Şerif Hilal'i vali tayin etti. Bu sene de Esad ibn-i Abdullah ibn-i Kahtan bilad-ı Kehlan'da vefat eyledi. Yerine Ahmed bin Ya'fur geçti. Bu senede İmam San'a'ya geldi. Ve Şerif Hilal itaat etti. İmam San'a'da Mahzumi Süleyman'dan aldığı mektubda Ben-i el-Muhtar ve Ben-i Müleyhik-i Sa'de, İmam'a muhalefet ettiklerini bildirmekle San'a'da mahdumu Cafer'i vali bırakarak Sa'de'ye müteveccihen hareket eyledi. Ride'ye dâhil olarakta Zeydî, San'a'ya duhul ile Mahzumi Cafer'i tutub Ben-i Şihab kalesine gönderdiği ve İmam ed-Da'i Yusuf bin Yahya namına hutbe okuttuğu haberi gelmekle İmam fevka'l-gaye sıkıldı. Ve Zemar'a gitti. Badehû Zeydî İmam'ın Mahzumi itlak ve müsamaha olmayı İmam'a teklif ederek Cünud-u kesire ile İmam'ın üzerine yürüdü. İmam'ın yanında cuzi asker olduğundan mülaki olduklarında İmam müsamahaya mecbur olarak birlikte Ride'ye geldiler. Andan ayrıldılar. İmam Vadi'aya gidub orada bir hane ayırd edub amcazadesi Kasım bin Abdullah'ı iskân ederek andan 'Ayan'a ('İyan) geldi. Orada ikamet ettiler. Orada ensar ve ahyarı olmadığından emr ve nehyi terk etti. Ben-i Muhtar Sa'de ve San'a'yı zabt ederek İmam Yusuf bin Yahya San'a'ya geldi. Andan sonra Zemar dâhilinde İlhan'a gitti. Bu vukuatın cümlesi 391 ve 392 senelerinde vak'a olup 393 senesi Ramazan'ında İmam Kasım bin Ali vefat ederek 'İyan'da defn olundu. Kabri orada meşhur ziyaretgahdır. Müessir-i aliyyesindendir ki Nehl-i Alaf cenubisi amili Zeydî yeddiyle San'a'ya çıkarılmıştır.

(Varak:19b, 20a)

San'a'da Hükümet-i Süleyhiye

(1)

Cebel-i Herzan Hisar kalesi ahalisindendir.

Evvela Ali bin Muhammed bin Aliyyü's-Süleyhi tûl-u sene 417 ve katl-i fî tarikü'l-Hac sene 458

Müddet-i vilâyet 41 sene

(2)

Veledi el-Mükerrem Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Hakk es-Süleyhi tûl-u sene 458 ve tevaffu sene 484 (480 senesinde San'a'dan çıkararak hükümetini de Cibeli'ye nakl etmiş ve Hasan bin Umran bin Mufazzıl el-Hemdani ve Esad bin Sehabi'yi vali tayin eylemiştir.)

Müddet-i vilâyet 26 sene

(3)

İbn-i Ümmü Ebi Hamid Seba bin Ahmed bin el-Muzaffer bin Aliyyü's-Süleyhi tûl-u sene 484 ve tevaffu sene 492

Müddet-i vilâyet 8 sene

(4)

El-Hürretü's-Seyyide bint-i Ahmed bin Muhammed es-Süleyhi sene 492 ve fî sene 532

Müddet-i vilâyet 40 sene

Müddet-i vilâyetihim 115 sene

San'a'da Hükümet Edenler

115 Min 439 ila 560 Hükümet-i Süleyhiye	1	San'a'da
68 Min 560 ila 628 Hükümet-i Eyyübiye	1	San'a'da

Yarım ay kadar durdular ise işleri yoluna girmediğinden İmam Kudr İbn-i Zeydî Zemar'a gittiler. Ve San'a'da büyük fitneler zuhur edub Hevlan ve Hemedan ve Himyer ve Ben-i Şihab arasında San'a hükümeti devr ederek her ayda bir hâkim ve her günde bir emir ihdas-ı hükm ederdi. Ve ekser Al-Dahhak ve bazı vakitte diğerlerinden emir olunurdu. 399 senesine kadar bu hal devam eyledi. 400 senesinde Hemdan ve Ben-i Sehabi'den bir cemaat Zemar'a gidub Şerif Muhammed bin el-Kasım ez-Zeydî'nin San'a'ya kudumunü rica eylediler. San'a'ya gelub bir müddet ikamet eyledi. 401'de Zeydî San'a'ya gelerek oğlu Zeydî bin Muhammed'i vali-i terk ile biraderini islah etti. Ve andan beyt-i

Tavus'a giderek orada ikamet eyledi. San'a'nın sahibinde kimler var ise ihraclarını oğluna tenbih eyledi. Andan Zemar'a gitti. 402 senesinde Dahhak bin Cafer bin Dahhak San'a'ya dâhil olarak bir müddet ikamet eyledi. İmam Hüseyin bin Kasım el-'Ayani'nin adamı el-Cem'i el-Necm bir cemaatle gelerek zükut kabzına mübaderet eyledi. Dahhak mani oldu. Ve bu sene ahirinde İmam-ı mezkûrun oğlu San'a'ya geldi. 403 senesi Safer'inde İmam ed-Da'i Yusuf bin Yahya Sa'de'de vefat ederek Mescid-i Hadi'de pederi Yahya bin Nasr'ın cenubuna defn olundu.

(2)

El-İmam el-Mehdi Lidinillah el-Hüseyin bin el-Kasım bin Aliyyü'l-'Ayani

Pederi Mansurbillah Kasım'ın 393 senesinde 'Ayan'da vefat etmesi üzerine makamına kaim olarak 401 senesinde cihet-i Bun'a geldi. Ve Himyer ve Hemdan ve Ma'rib ahalsi kendisine tab'i oldular. 402 senesinde yukarıda beyan olduğu üzere İbn-i Necm'i gönderub San'a'nın zükutunu kabza ve sene nihayetinde dahi Mahzumi'ni San'a'ya gönderdi. 403 senesinde

(Varak:20b, 21a)

Muhammed bin El-Kasım el-Zeydî asker-i azim ile San'a'ya geldi. Şia' İmam Hüseyin bin el-Kasım el-'Ayani'nin hanelerinde hizmeti emr etti. İmam Hüseyin'e bu haber vasıl olunca Hemdan ve Himyer ve Necran-ı biladından topladığı asker ile San'a canibine yürüyüb İbn-i Zeydî ile aralarında harb-ı azim vakı' olarak İbn-i Zeydî munhezim olarak katl olundu. Ve (Necid-i Asğar) nam-ı mahalde defn olundu. İmam Hüseyin kardeşi Cafer'i San'a'ya vali bırakarak Ride'ye gitti. Zeyd bin Muhammed ez-Zeydî pederinin maktul olduğunu haber alması üzerine Cened'den cem'i azim ile İlhan'a gelerek Mansur bin Ebu'l-Fütuh ile harb ederek İbn-i Zeyd'in ashabından birçok kimseler katl olundu. Ve rayatı alınarak İbn-i Ebu'l-Fütuh İmam Hüseyin 'Ayani'ye gönderildi. İbn-i Zeydî münhezimen ricat ederek ashabından İbn-i Mervan'ı Zebid'e gönderub istimdad etti. Aldığı e'man ile tekrar İbn-i Fütuh ile harb ederek galib olmak üzere iken İmam Hüseyin tarafından imdad gelmekle Zeydî tekrar perişan oldu. Andan İmam Sa'de'ye yürüyerek istila ile birçok haneler viran ederek biraderi Cafer'i vali tayin

etti. Andan San'a'ya geldi. İbn-i Ebu'l-Fütuh ile arası bozularak İmam'a muhalefet eylediğinden San'a'yı zabt ve Darü'l-İmareyi yağma ettirdi. Andan San'a'da duramayıp müntekiren rücu ederek Ahmed ibn-i Gays ibn-i Dahhak ahaliye müraccatı üzerine San'a'ya vasıl oldu. İmam Hüseyin azm-i cem' ederek San'a üzerine yürümekle İbn-i Dahhak karşılayarak vuku' bulan muharebede fena halde münhezim olmuş ve andan bazı mahalleri dolaştıktan sonra Ride'ye gelerek Hemdanlılar avdetini haber almakla kasd ederek harb-ı 'adide ve şedide vuku' bulduktan sonra mezkûr 403 senesinde maktul olmuştur.

Cümle Şi'a Mehdiy-i Müntezir budur diye itikad ederler.

İbn-i Ebi Haşid San'a'ya gelmiş ise de oradaki Hemdanlılarla etmam-ı maslahat edememiştir. 405 senesinde Ahmed bin Gays bin Dahhak San'a'ya dâhil olmuştur. 408 senesinde Emir arasında kesret-i ihtilaf ve âdem-i içtima vuku' bularak.

(3)

Cafer bin el-İmam Kasım bin Aliyyü'l-'Ayani

413 senesinde Sa'de'den 'Ayan'a geldi. Sene-i mezkûrede San'a'ya gelüb iki ay sürdü. Andan Sa'de'ye gitti Sa'da'yı yağma ettirdi. Bazı evlerini yaktı. Ve bir hayli kimseleri öldürdü. Andan 'Ayan'a geldi San'a'ya teveccüh ettirerek San'a'ya girdi. Kendisine muhalefet eden İbn-i Ebi Haşid ile muharebe etti. Ve San'a'ya girdi. Bu hal 314 ve 315 senelerine kadar devam ettirdi. 316 senesinde Hemdan ve Himyer ve Salib-i Misver içtima ederek Cafer ibn-i İmam ile harb ettiler ve mağlub oldular. İbn-i Haşid San'a'da ikamet etti. 318 senesinde Na't isminde bir rical zuhur edub imamet davası etti. Sonra Marib'e gitti. Abdülmümin bin Esad bin Ebu'l-Fütuh kabul ve itaat etti. Kardeşi Mansur bin Esad ki Kamaran'a habs etti. Kardeşi Abdülmümin'i levm etti. Araları bozuldu. Birbiri aleyhine kıyam edenler reis-i mezkûrla San'a'ya girdi. Hatta San'a İbn-i el-Nukuvi namına hutbe okudu. Etrafa imamlar tayin etti. Andan Ebu'l-Fütuh ile beraber İlhan'a gitti. 'Ans ve havalisi tab'i oldular. Sonra Zemar'a geldi. Hısn-ı Hemdan'ı imar etti. Ve sahib-i Kehlan dahi tab'i oldu. Cümlesi İbb'e gittiler. Sonra döndüler. Mansur Ebu'l-Fütuh ve İbn-i Ebi Haşid ile hamisi olan Da'i'nin araları bozuldu. Yanından ayrılarak İmam-ı merkum Hemdan'dan çıktı. 'Ans'a gitti. Bir müddet orada durdu. Sonra 'Ans'dan bir kavim anın üzerine iktimam ederek öldürdüler. 456 İmam Ebi Haşim Hasan bin Abdurrahman zuhur ederek

San'a'ya girdi. 431 Hemdan ahalisi sahib-i terceme Cafer bin İmam'dan gelmesini rica ederek San'a'ya yürüdü. Sonra Hemdanlılar kendisinden ayrıldılar. Sonra San'a'dan çıktı. Hemdanlılar yine Cafer ibn-i İmam'dan rica ederek San'a'ya geldi. Ve anda ikamet etti. Andan İbn-i Ebi Haşid İmam Ebi Haşid'den istirham ederek San'a'ya götürdüler. Andan Ride'ye gitti. Andan Na't'a gitti. Orada vefat etti. Kabri ziyaretgahdır. Baladaki Cafer bin el-İmam Kasım'da bundan sonraki ahvali zirdeki İmam Hüseyin Deylemi bahsinde dâhildir.

(Varak:21b, 22a)

1

El-İmam en-Nasr ed-Dinillah Ebu'l-Feth el-Hüseyin ed-Deylemi bin Nasr bin Muhammed bin İsa bin Muhammed bin Abdullah bin Ahmed bin Abdullah bin Ali bin el-Hasan bin Zeyd bin Hasan bin Ali bin Ebi Talib

437 senesinde bilad-ı Deylem'den Sa'de'ye Yemen'e gelerek asakir cem' ile Sa'de'ye dâhil oldu. Sa'de'yi nehb-u garet ederek birçok haneleri harab etti. Hevlanlılar ile kıtal-ı azim eyledi. San'a'ya gelüb zapt etti. Ve zükût-i aşar aldı. Andan Ribin'e gitti. Bu sene nihayetine kadar orada oturdu.438 senesinde Ribin'den çıkarak Hizan-ı Esfel ve Vadi-i es-Setr'e andan haric-i San'a'ya geldi. İbn-i Ebu'l-Fütuh ve ehl-i Ans itaat etti. Cafer ibn-i İmam Kasım yanına gelerek emirü'l-ümerası oldu. Ve haracın dahi ana verdi. Sonra araları açıldı. İbn-i Ebi Haşid, Cafer ile olarak İmam ile harb ettiler ve Ebu'l-Fütuh'da bunlarla bileşti. İmam'ın elini San'a'dan çekirmeye ve Şi'a ashabını cami'den kovdular ve ehlisünneti takib ettiler. Ve İmam'ın ismini hutbeden kaldırdılar. Cafer ibn-i İmam San'a'ya girdi. Ve İmam ile aralarında harb-i kebir vuku oldu. 439 senesinde Ali bin Muhammed es-Süleyhi zuhur ederek Cafer bin İmam ile harb ederek mağlub Cafer mağlub oldu. Sonra San'a Hacı ibn-i Ebi Haşid harb ederek bu da mağlub ve sonra perişan olduğundan Ali bin Süleyhi San'a'yı zapt eyledi. Bu sene de Süleyhi'nin zuhuruyla İmam Hüseyin Deylemi'ye kimse muavenet etmedi. 444 senesinde İmam Hüseyin Deylemi, Ans beldesine gelerek Süleyhi İmam'da üzerine yürüdü. Ve fena halde mağlub etti.

4

Eş-Şerif el-Fazl el-Kasım bin Cafer bin el-İmam el-Kasım bin Aliyyü'l-‘Ayani ve Ehuhu (Kardeşi) Zuşerefeyn Muhammed bin Cafer.

448 senesinde Selame bin ed-Dahhak ve Ali bin Rufan vesair rüesası Hemdan, Bekil ve Haşid'den bir çok asakir cem' ederek Şerif Fazl el-Kazım bin Cafer'e müracaatla Süleyhi ile harb etmeği teklif etmişler ise de Şerif-i mezkur davet-i imamete izhar etmeyub çünkü Ümmi Hüseyin bin Kasım'ın hayatta olub Mehdi-i Müntezir bulunduğu itikatında olduğundan kabul etmedi. Biraderi Zuşerefeyn Muhammed bin Cafer kabul ederek biraderi Fazl ile birlikte Süleyhi'nin üzerine huruc etmiş ve olunan mukaile-i azimede asakirleri maktul ve Fazl, Süleyhi tarafından esir edilerek hakkında ikram ve ihtiram ile birlikte San'a'ya götürmüştür. Fazl, Süleyhi'den memuriyet alarak biraderi Zuşerefeyn Muhammed bin Cafer ile Hicaz'a azimet ve biraderinde dokuz sene oturduktan sonra Küfe'ye gitti. 458 senesinde Süleyhi'nin katl olunması ve Yemen'den davet edilmesi üzerine yine Yemen'e avdet ile Şehare'de ikamet eyledi.

463 senesinde ehl-i Sa'de Beni Hadi üzerinden hutbeyi ref' ile Beni Süleyhi namına okutmaya kıyam etmeleri üzerine Beni Hadi ile muharebe ederek galebe Sa'de ahalisi üzerinde kalmış Mükerrerem bin Süleyhi namına hutbede ilan eylemiş olduklarından Şerif Kasım bin İbrahim ve biraderi Şerif Hasan Sa'de'den huruç ile istimdad ve bu haber Şehare'de Fazl ve biraderi Zuşerefeyn'e vasıl olunca elinde cem'i asakir ile hareket ederek Sa'de ahalisi gafıl iken Şerif Hasan bin İbrahim Sa'de'nin canib-i şarkisinden beşyüz nefer ile şehre dâhil ile Darü'l-İmera'yıda zabt eyledi. Ahali Fazl'dan aman talep etti. Vücu-u Sa'de ve emval ve silahlarını getirdiler. Fazl kabul etti. Tüccarları habs etti. Cafer bin Hasan şimdi ki Süleyhi namına hutbe okutan o idi. Ayrı tutulup Şehare'ye gönderildi.

(Varak:22b, 23a)

Ve Fazl ile Zuşerefeyn dahi Şehare'ye avdet ettiler. Şerif Fazl, Şerif Kasım bin İbrahim ile beraber 466 senesinde Cizan cihetinde maktul olmuştur. Biraderi Zuşerefeyn Muhammed Bin Cafer dahi 476 senesinde Şehare'de vefat etmiştir.

Cafer bin Muhammed Zuşerefeyn bin Cafer

Pederinden sonra Ramazan 476 senesinde Şehare'de peder-i makamına kaim olarak Kasım bin Aliyyü'l-'Ayani evlaminin temellük-ü mülk edenin nihayeti bu zat olmuştur. Çünkü meyanelerinde zuhur eden şiddet-i ihtilaf badi-i zeval devletleri olmuştur.

1

El-İmam Mütevekkil Aliyyü'llah Ahmed bin Süleyman bin Muhammed bin el-Mutahhir bin Ali bin en-Nasr Ahmed bin el-Hadi İle'l-Hak Yahya bin el-Hüseyin

532 senesinde zuhur ederek Sa'de ve Necran ve El-Cizan ve Tahir'i zabt eyledi. 566 senesinde bilad-ı Hevlan'da vefat ederek Hedan nam-ı mahalde defn olundular.

2

Emir İmadeddin Yahya bin el-İmam Ahmed bin Süleyman

567 senesinde Sa'de vilâyetinde pederi makamına kaim olmuştur. Sultan Tuğtekin bin Eyyüb Sa'de'yi zabt edinceye kadar orada kalmıştır. 586 senesinde Sultan Tuğtekin bin Eyyüb gelub Sa'de'yi zabt eylemiş ve 587 senesinde Emir İmadeddin yine istirdad etmiştir.

(Varak:23b, 24a)

1

İmam Mansurbillah Abdullah bin Hamza bin Süleyman bin Hamza bin Ali bin Hamza bin Ebi Haşim Hasan bin Abdurrahman bin Yahya bin Abdullah bin el-Hüseyin bin el-Kasım bin İbrahim.

583 senesinde bilad-ı Cevf'ten zuhur eylemiştir. 595 senesinde Sa'de'yi zabt eylemiştir. 614 senesinde Kevkeban'da vefat eyledi.

2

İzzeddin Muhammed bin Mansurbillah Abdullah bin Hamza bin Süleyman

1

El-İmam el-Mütensirbillah Yahya bin el-Hasan bin Mahfuz bin Muhammed bin Yahya bin Yahya min evlad el-Hadi

İmamete kıyam ederek 614 senesinde gelub Sa'de'yi zabt eylemiştir. 636 senesinde bilad-ı Hevlan'dan Sa'de'ye girerek orada vefat edub defn olunmuştur.

(Mühür)

Allah-ü Teala Hazretlerinin
rızası için vakf eyledim.

Diyarbakirli

Ali Emirî

1341

1

El-İmam el-Mehdi Lidinillah Ahmed bin el-Hüseyn bin el-Kasım

646 senesinde davay-ı imamete kıyam eylemiştir. 656 senesinde Ahmed bin Mansur tarafından harben şehid edilmiştir.

(Varak:24b)

1

El-Mütevekkil Aliyyü'llah İmam Mutahhar bin Yahya
697'de vefat etmiştir.

2

İmam Mehdi Lidinillah Muhammed bin Müttahir bin Yahya
701 davetle ibtidar eylemiştir.

(Varak:25b, 26a)

Huzur-u Celil-i Müşir-i Azamiye

Ta'iz sancağına tâbi' 'Adin kazası Şeyhü'l-Meşayih'i Mirü'l-'Ümera İzzetlü Ali Paşa'nın bi'l-vasıta Makam-ı Sami-i Düstur-u 'Azamilerine tahriren vuku' bulan müracaatında Zat-ı Şevketsimat Hazret-i Hilâfetpenâhi'ye Devlet-i Aliyyelerine iddiay-ı fert-ı übudiyet ve sâdakât ve muhabbetle izhâr-ı irtibât-ı diniyye ve mezhebiyyede bulunması ve hakkında tahkikât -ı müşfikane icrasıyla netice-i mütebeyyineye göre muâmel-i icabiyeye hedef olunması ve muaddelet-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî'den daima vayedar buyurulmak üzere istihdaf-ı nazar-ı merhamet ve sahabet misillü müste'iyat ve ma'ruzatı bazı taraflardan mumaiyleh

hakkında harekât-ı askeriye icrâsıyla terbiye ve tedibini icâb ettirecek surette ityan kılınan ihbarata fevkalade mütebeyyin bulunduğundan ve mesele Yemen'de nadirü'l-vuku' isyan ve temerrüdlerine tesadüf edilen mezheb-i Şâfi'i müntesibine taalluk etmekle beraber vilâyet-i celile'de menba-ı servet-i asliye olan Ta'iz sancağında yerlilerle harbe çığır açmanın mucib olacağı mesarif ve mesainin ve iktisâb edeceği şekl-i müstakbelinin takdir-i mertebesi şöyle dursun harb ve darbin servet-i umumiye-i mahalliyeye ikâ' edeceği hasar şâyân-ı ehemmiyet idiğünden bu babda ne kadar teenni ve ne kadar tahkikât-ı amika icra ve ifa edilse ol kadar matlub ve muaddelet-i rabbânî ve cihân bâniye tevfik-i hareket edilmiş olacağı nezd-i meal-i vefd-i müşiranelerinde teemmülen esbab-ı hakikiyenin izharıyla fil-hakika mumaileyh Ali Paşa aleyhinde en son tedbir ve kuvve-i icraiye demek olan sevk-i asker ve icray-ı harb ve irae-yi satvet-i kahire anın hülul edüp etmediğinin takdir ve tayinine çakerleri tayin buyurulmuştur.

Tahkikatın mahallinde icrasındaki muhessenat-ı gayr-ı münkir olduğundan Yerim (Yârim), İbb, 'Adin*' kazalarında ve nefis-i Ta'iz'de istihsal edebildiğim malumatın arzına kable'l-ibtida şahsın ahval-ı maziye ve haliyesinin müstakbeline bera'et-ı istihsal ve tarik-i istidlal olduğu kaziyesine binaen evvel emirde mumaileyh Ali Paşa'nın ahvâl-ı sâbıkasına dâir olan malûmât ve tahkikât-ı mukaddime ittihaz kılınmıştır.

Mumaileyh Ali Paşa an-asl Emevilerden olub bade't-teşkilat bir müddet sonra kazası Şeyhü'l-Meşayihliğine tayin kılınmış ve olunan tahkikât neticesinde devlete karşı isyân ettiğine ve silah-ı isyâna sarıldığına dâir hiçbir malûmât-ı destres olunamayub hûkûmete muti' ve münkad bir halde kaldığı Maşriklilerin katl ve iğtinam ettikleri pederinin bir şeyi kalmadığı halde asakir-i şahane kıtalarıyla bulunarak ibtidâları ufak tefek mübâyatlarına delalet bir müddette kontratçı gibi bir sıfatı ahyar-ı sanat ve badehû Şeyhü'l-Meşayihliği istihsale ihraz-ı muvaffakiyet eylemiş ve tedricen hükümetin nüfuzu sayesinde bugünkü hali kesb etmiştir.

Üç yüz üç senesi Ans'da mikdad meselesini devlete müessir-i muzirrası olarak bırakmış ve ahiren üç yüz beş senesinde Ta'iz sancağına mutasarrıf tayin kılınmış olan Mustafa Paşa'yı İbb'de istikbale giden mumaileyh Ali Paşa mutasarrıf tarafından bila mucib habs ve İbb'den Ta'iz'e kadar rükubdan mahrum

* Burada sıkça karşımıza çıkacak olan Adin, Ta'iz'e bağlı bir kazadır. Hint okyanusu kıyısındaki Aden şehriden farklıdır.

ve Ta'iz'de tevkif edilmiş ve ondört bin kûsür riyal fîdye-i necatı vermeksizin istihlas-ı nefis edememiştir.

Üç bin riyal cezanın itasına ve elli altmış değneğin evcama mecbur ve maruz

(Varak:26b, 27a)

tutulan mikdad-ı taaddiyât-ı vakây-ı müteaddinin şahsında değil memurun hizmetinde bulunduğu devletten bilerek tıynet ve mezhebinin istidadından dolayı kalbinde hasıl ettiği husûmet ve adâvetini Ans kazasında şaki-i mahud'a alet-i fesâd olmak ve asâkir-i şahâneyi meşakk-ı seferiye ve harbiyeye icbar eylemek gibi denaetiyle onbir sene zarfında itfa ve tahfif edememiş ve emvalce her kazaya faik ve menba'ı servet olan kazay-ı mezkuru harabe-zar eylemiştir.

Mevzu'u bahs olan Ali Paşa daha bedter ve gayr-i kabil-i tevil-i zulme ayn-ı fâil tarafından hedef-i mazlum olduğu halde taaddiyât-ı vakı'ay-ı devlet ebed-i muadeletten değil memurun tenezzülünden bilerek kalbinde husul-i tabi'i husûmet ve adâvetin necâbet ve mezheb-i müktezası mağlub değil galib ve tahrib-i bilada ve devlet ebed-i müddet-i aliyeye karşı silah-ı şekavete sarılmaya tenezzül değil malan ve bedeneni ati'l-arz hizmetiyle hizmet ve sadakât ve itaat ve inkiyadın merci-i asliyesi olan makam-ı hilâfet-i uzmaya olan ubudiyet ve memlukiyetine ve selamet-i diniye ve metanet-i kalbiyesine katiyen helal getirmemek gibi ahval-i mesbuktur ki nazar-ı mütaaladan dûr tutmamış müktezay-ı şan-ı meal-i nişandır.

Paşay-ı mumaileyhin hizmet-i habsinden iki sene sonra yani üç yüz yedi senesinde serrizde-i zuhur olan iğtişâş-ı umumide vakı'a olmuştur: sene-i merkumede Sahil'de (Şahil) Miralay Arif Bey'in vuku' şahadeti ezhar-ı züyudun Devlet aleyhine teşvik ve tehycine ve maksad-ı ekrehinin tervicine vesile ittihaz eden ve meseleye tevilat-ı şeriyede karıştırarak mezheb-i Zeydî saliklerini kâmilen isyan ve kıyam ettirmeye nail olan şaki-i mahud San'a, Zemar, Yerim, Rida' (Ride'), Umran (Amran), Hace, Hücur ve Hüdeyde yollarını kat' ve bazı mahallerde hükümet memurlarını ve zabıtan ve askeri derdest ettiği ve Maşriklilerin Ta'iz sancağına yayılarak ahval-i mesrudenin oralarda icrasına tasaddiye mukaddeme olmak üzere İbb kazasının merkezi olan İbb kalesinde hasr ve tazyik eylediği esnada 'Adin kazasının bazı mahallerine mürettibler vaz'

ve maiyetine aldığı ahaliyle İbb kazasındaki müdafiyet-i asakir-i şahanenin imdad ve muavenetine şıtaban olub iki mah kadar asakir-i şahane ile beraber bulunarak maiyetinin masarîf-ı ruzmerrelerini temin eylemek tarikiyle mesarîf-i cesimeyi ibzalen ibraz-ı fütuvvet eylemiş ve İbb'in tahlisini müteakib Ta'iz sancağının istikrar-ı sükûneti maksadıyla ol vakit Ta'iz kumandanı bulunan Mirliya İsmail Paşa maiyetinde olarak cemaatiyle eşkiya aleyhine vuku bulan harblere iştirak ve hatta Mahres Karyesi şarkında Ahzur kalesine tahassunla Ta'iz tarikini kat'a cüret-yâb olan eşkiya aleyhine ve asâkir-i şahâne ile müştereken vuku' bulan taarruzda cemaatinden yirmidört telefat ve bir hayli mecruh verdiği gibi kendisi dahi belinden fena halde cerihadar olmak gibi bezl-ü dem ve vücuduyla izhar-ı sadakat eylemiş ve bir müddet sonra mükâfat olarak mirü'l-ümera rütbesine terfien mazhar-ı lütf ve atifet-i şehriyari olmuş ve bu iğtişâş bidayetinde dahi Zifal nahiyesinin müntehay-ı garbisinde Akbar ve Civar-ı Cibal mürfi'ye gelen Maşriklilerin tardı hakkında mutasarrıf vekili Hıfzı Bey tarafından aldığı evamir-i mükerrereye istihsalen merkumunun tardına muvaffak olmuş ve ordu-yu hümâyünün şiddetle muhtaç olduğu vesait-i nakliyenin tedarikine mahsus olmak üzere dört bin riyal ile kendi malı bulunabilen dört re's

(Varak:27b, 28a)

devesini ianeten ihda ile emsaline faik bir surette isbat-ı hamiyet-i fevkalade eylemiştir. Yalnız hizmet ve sadakatı nokta-i nazarından mazarine ait olub mukaddemen ittihaz kılınan malumatın balada arzından sonra manahnufih* olan mevad ki mumaileyhin Maşrikli cem' ve tahşidi ve esliha ve cebhane mübaya'a edub ahaliye tevzi'i ve isyana hazırlaması hakkındaki ahbardır. Bervec-i ati beyan ve tenkid olunur.

Maşrikli cem' ve tahşidine aid haberin hakikatini izah zımmında evvel emirde merkumun Maşriklilerin Ta'iz sancağına olan duhul ve huruçları hakkındaki esbabın taharri ve tayini lazimedden bulunmuştur.

Maşrikliler nam-ı diğerle Kapusuzlar [Beyne'l-Ahali Gabsas cem'i Gubasas'dır.] Zumuhammed, Zuhüseyin, Erhab, Haşid, Nehm gibi arazileri gayr-i münbit veya kendilerine kâfi mahsul ve hubub yetiştiremeyen Maşrik ahalisidir ki kable't-teşkilat Ta'iz sancağının bir kısm-ı mühimi adeta münkasım mekilleri

* Manahnufih: Üzerinde durulan, bahsedilen anlamında kullanılmaktadır.

(Yiyecek şeyler) iken Yemen’de teşkilat-ı mülkiyenin vaz’ ve tatbikiyle meşarik-i merkumanın sancak-ı mezkureden intifaları hayliden hayliye kat’ edilmiş ise de kendilerince mahall-i maişet bildikleri Ta’iz sancağından keff-i yed intifa’ edemeyub şahsın şahs-i ahire, şeyhin şeyh-i ahire, kabilenin kabile-i aheraya icray-ı nüfuz ve taaddisine dalalet eder. Ücretli muharib [Bunlar şehir-i iki üç riyal almakla beraber iaşelerini hizmetinde buldukları şahıs veya ahaliden temin ederler. Harblerde mecruh olanlara yirmi bin ve telef olanların taalukatlarına elli riyal verilir. Ücret-i şehriye ve cerhiye ve mevtiye lede’l-icab tezyid ve tenkis kabul eder.] hükmüne geçmişlerdir. Merkumun alelade hasad mevsiminde istihsal-i maişet maksadıyla da bazı defa tahiyy-i dest avdet etmemek üzere karyeleri yağmaya da mütecasir olduklarının vuku’ söylenmekte bulunmuştur.

[Kapusuzların Ta’iz sancağına duhul ve huruçlarının asayiş-i mahalliye olan su-i tesiri ve servet-i memlekete iras ettikleri zarar ve nüfus-u ahaliye olan hasarları gayr-i münkir olduğundan duhullerinin katiyen men’i esbabının temini ıslâhât-ı vilâyet nokta-ı nazarından ehemmiyet-i fevkalade ihraz eder.] Paşay-ı mumaileyhin her türlü maksadına şümulü olabilen Maşriklilerden getirmesi Ta’iz sancağında adet fevkinde bir şey olmayub ihtimal dâhilindedir. Şu kadar ki ‘Adin kazasında bir hafta devam eden ikamet ve devirde kazay-ı mezkure dâhilinde bir noktada müctemi ve külliyyetli Maşriklili olduğuna dair ne meşhudat ve nede menba’i mevsukdan istihbarat vuku’ bulmamış ve her sorulandan Lâ cevabı alınmış idiğünden bu haberin tamamen tasdikinde beyan-ı itizar tabi’i bulunmuştur.

Paşay-ı mumaileyhin esliha ve cephe mübaya’a ve celb edub ahaliye tevzi’i ettiği hakkındaki haberin tebeyyün ettirilmesi çıktığı iskeleye ve takib edilen tarike ve vuku’ zamanına ve ve cellabların esamisine dair malumata ve ahz ve kabul edenlerden şahid ve mütarriflere malik olmaktadır müşkülâtın takdir-i rey-i âli-i rakikadanilerine bırakılır. Binaenaleyh bu babda hafi ve celi ihtiyar edilen tahkikât-ı maksadın yüzde birini temin edememiştir. Mamafih ati’l-beyan hakikat her sadık ve akilin taht-ı itirafındadır: şöyle ki sevahil-i Yemaniye’nin mine’l-kadim muhafazasında ihtiyar edilen mesleğin kifayetsizliğinden bi’l-istifade olan sevahil ve Tihame ahalisinin ve tedricen kabile efradı meyanında muhafaza-ı nefis-i ani’l-car ve kabail arasında daima hüküm fermakan ve ahz-ı sar muharebelerinde mukabele-i

(Varak:28b, 29a)

mütevazine istihsali maksadıyla Yemen'in hemen her tarafında ahalinin kısm-i azamisi sığır ve koyununa varıncaya kadar satub oniki riyale kadar kıymetini tenezzül eden sürat-ı endahta malik kuyruktan dolan mütenevvi' esliha-i cedide edinmiş olduklarından silah edinmek kabahatinin Paşay-ı mumaileyhe inhisarından ziyade ale'l-umum Yemen ahalisine atf ve tevzi' edilmesinde daha büyük bir isabet ve adalet olacağı aşikardır.*

Balâda arz edilen Kapusuz istihdamı ve esliha-i cedide edinmesi keyfiyeti Ta'iz sancağında her bir şeyh ve şeyhü'l-meşayih için yakışık aldırılabilir bir madde-i umumiye olub memuriyet ile gayr-i mütenasib iktidar ve maneviyatta olanlarca ahali şikâyatına karşı sermaye-i müdaafası olmak kabiliyetine haizdir. Çünkü sancağ-ı mezkûr dâhilinde öteden beri Kapusuz istihdam ve esliha-i cedide işira etmemiş hiçbir şeyh ve şeyhü'l-meşayih yoktur. Ahaliden hemen her bir ferde teşmili bile kabil olan kabahat-ı umumiye ve müştereke ile mumaileyh tecrimden ise öteden beri meşayih-i münteneffizeden tab'i vezir-i destan hakkında teba ve tecavüz olub işidilegelen darb, habs, katl, iğtisab ve iğtinam emval-i aher ve fiilen ilka ve icray-ı fesad gibi madde takibi ahkâm-ı şeriye ve kavanin-i seniyye ve muaddelet-i Hazret-i Padişahîye elyakiyet ihraz etmiş ceraim-i hususiyesi hakkında müdde-i şahsiler var ise anların izharı ve madde-i iltizam ithamı cihetine gidilmesiyle hikmet-i hükümet ve siyasiyete daha ziyade hizmet edilmiş olur ki maruzat-ı mesrudenin matlub-u bari ve âli-i dairesinde takib ve izharına mecburiyet-i sınıfımı ihtiyar ettirmiş olduğu müddet-i cüz'iyeye gayr-i kâfi ve taalluk cihetiyle bu babda takibat-ı müşikafane ifasıyla temin-i hukuk-u ibad kaziyesi memuriyet-i mülkiyeye vadi'adır. İsyana hazırlanması bahsine gelince İbb'den doğruca mumaileyhin mahall-i ikameti olan ve nefsi Ta'iz'e tab'i ve altı saat mesafesinde vakı' Ca'adi karyesine girilerek 'Adin kazası dâhilinde bazı azle ve emakini geşt-ü güzar ve keşf ve istibsar edildiği gibi etvar ve efkârı ve menviyatının mükalemat ve teati-i efkâr tarikiyle istifham ve istişmamına hasr-ı nazar ve dikkat olunmuş ve ati'l-arz fikir ve malumat-ı istihsal kılınmıştır. Şöyle ki: Yemen'de teşkilatın mevki-i fiile vaz'ında tahsilât-ı Emirîye için mevzu' ve müttehiz usul ve kâ'ide bir gûnâ tebeddülât ve terekkiyata tabi kılınmayub şeyh ve şeyhü'l-meşayihler ahaliyle memurin-î maliye

* Bu paragrafın son cümleleri üzerinde silik ve okunması oldukça müşkil bir cümle vardır. Bakınız ekler bölümünde Varak:28b.

ve mülkiye ve tahsilât-i kıta ve müfrezeleri arasında ihtiyar-ı vesat ve irtikab ve temin-i menfaat edegelim bu babda emval-ı Emirîyenin beytü'l-malı müslimine isalesinde şeyh ve şeyhü'l-meşayihlerin hemen kâmilen denilecek surette hem hazine-yi devlete, hem de ahali-i memlekete muzır birer sedd-i zayıat teşkili ve kabile namıyla Bab-ı Hükümet'e müracaatın meşayih-i merkumeye inhisarından dolayı esasen ahalinin Bab-ı Adalet-i Hükümet'e müracaattaki istihkak-ı şeri ve kanunilerinin ve ihtilat ve istihsal-i ülfet ve takarrüblerinin tahdid ve usul ve kâ'ide-i mezkurenin müsalesinden olunan intifa'ın sarf-ı ahali tedibatına taalukundan naşi fiilen ve maddeten ahaliy-i merkumenin senelerce tazyik-i tebaüd ve teberrüdlerine ve ehibbana isyan ve temerrüdlerine badi olduğu nazar-ı dikkat ve teemmül-ü âliye alınarak mehazir-i maruzanın ilga ve izalesini kâfil ve vilâyet-i saire-i şahanede el-yevm emval-i Emirîyenin şahsen be-şahs tahsili hakkında müttehiz-i usul ve kâ'idenin müstabelen istihzarat-ı ibtidaiyesini zamin olan tadilat ve ıslâhât-ı ahirenin mevki-i fiil ve

(Varak:29b, 30a)

tatbik-i vazına mübaşeret Ali Paşa ve ana mümasıl olan müteneffizan ve meşayihin tahakküm ve tecebbür ve menafi-i mütadalarını tenkis ve tehdid etmesiyle bittabi' münkesirü'l-kalb olmuştur.

Bunlar meyanında Ali Paşa fevkalade zeki ve fatin ve desso ve tarihşinas olub teneffüzat hakkında devletçe icraat-i müsammime ve hafiyeye olduğu vehmini kendince hâsıl etmiş ve müteneffizan ve meşayihin tahdid-i iktidar ve nüfuslarını bazı zahirbin ve kütah endişler terceme ve tefhimde iltizam-ı mubalağayla anların derdest ve nefy edeceklerine dair şayan-ı bi esasiyede bulunarak taa kulağına ilka edenler ve hükümetçe görülen lüzum üzerine meşayih-i müteneffize ve meşhureden Abdulvaris'in mahfuzen San'a'ya izamını şayan-ı mezkureye mütekaddime-i sariha gösterenler eksik olmadığı anlaşmış ve buna mümasıl-i tevahhuş perver eracif Mumailiyhin vehmini büsbütün artırdığı misillü Ta'iz'e geldikçe ne cihet-i askeriye ve ne de cihet-i mülkiye'den mukaddemleri nail olduğu ihtiramat-ı zaide'den hiç birisine tesadüf edememiş ve yedi sekiz seneden beri 'Adin kazasında icra edilen tahsilâtta isbat-ı vücud eder ve tahsilât kıtalarının kumandanlarına ve kaza kaymakamlarına nafiz bir halde bulunur iken sene-i sabıkada 'Adin kazasında yapılan harekât-ı askeriye ve tahsilât-ı

muhtelifde' de katiyen davet eden olmamakla beraber mahall-i ikametine üç dört saat mesafede bazı icraat-ı askeriye ve harekât-ı harbiye ihtiyar edilmesi tahayyül ettiği vehmine can verdirmiş olduğundan hakkında olunacak muameley-i bitecessüs maksadıyla kendi üzerine gelirse müdafaaya mecbur kalacağını makamat-ı samiye'ye arz eylemiştir. Gerçi bu babdaki arzının herkes bildiği ve işittiği gibi hareket etmekte olup mahza bir taarruz-u ve taaddi-i indiyeye maruz olmazdan evvel makamat-ı samiye'nin kendini muhafaza eylemesi hakkında celb-i nazar-ı dikkat ve merhametleri için olduğunu ityan ediyorsa da esas maksadı, hakkındaki niyet-i keşf ve kadr ve ehemmiyetini mesaha ve mizandan ibarettir.

Cümle tarafından menfaate taalluk ettiği serd ve iddia olunuyorsa da evvelce mevzu ve mer'i usul ve kâ'idenin bu gibiler delaletinden vareste tutulmasında inzibat-ı mahalliyenin ve tahsilât-ı Emirîyenin maksad ve matlab dairesinde temini gayr-i mümkün idüğü esbabından azade olmayan nüfuz ve haysiyet-i zaide ki bu misüllülere islaf-ı bahş ve tevdi etmişlerdir. Nüfuz ve haysiyet-i mezkurenin kâ'ide-i tedricden müberra bir surette ve müddet-i cüziyede selb ve izale edilmek istenilmesi ve mumaileyh Ali Paşa'nın eşhası vergisi hakkında meşayih-i sairenin gösterdiği imtisal ve muvafakattan bi'l-imtina kura üzerine âdem-i tefrik için ısrarda bulunması vehmine bi'l-inzimam ihtiyar-ı inzivasına bazıları tarafından mübalağalica olarak isyana hazırladığı manası verilmiş verilmekte bulunmuştur.

Mumaileyhin 'Adin kazası dâhilinde külliyetli emval-i gayr-i menkuleye malik sahib-i mal ve servetten olması ve Devlet Ebed-i Müddet-i Aliyye'ye karşı irtikab-ı isyanın kâffe-i memâlikinden mahrumiyetine netice vereceğini takdir etmezlerden olmaması ve her türlü selamet ve muhafaza-i mal ve serveti daire-i ita'ata ve kavanin-i münifeye müsteniden makamat-ı ulyay-ı izâcta arar zeki, müdebbir, tecrübeli bir pir olması fırsatlı bir zamanda isyana tasaddi ve tenezzül etmeyeceğine hükm-ü hâsıl ettirir. Şimdiye kadar ityan kılınan mesrudat Ali Paşa'yı masumiyet renginde ilam eder ise de eslafın mumaileyhe bahş ettiği nüfuz-u zaide ile müteellif ve damağına yerleşmiş olan lezzet-i tahakküm ve tecebbüre mağlub olup 'Adin kabailinin yekdiğeriyle olan münasebetlerini

(Varak:30b, 31a)

maksad ve menfaati dairesinde tahrik ve tedvirden ve kaza ahalisine nüfuz ve iktidar sabıkında görünmek esbabına müteferrih kâffe-i vesailden asla geri durmaması ve ‘Adin kazası hükümetine aid umur ve icraata müdahaleden feragat eylediğine dall-ı akvalde bulunmaması masumiyetini tağşiş eder.

Fakat hükümetin ahiren mumaileyh hakkında ihtiyar ettiği meslek akdem ki serbestîsini herhalde tenkis ve tahdid etmiş ve hırs ve icraat-ı tahkimiyesinin hükümete mütaavat ve ahyar-ı sadakat perdesiyle setr-i kaydına da düşürmüş ve iki maksad-ı müzaddatını idare ve yakıştırmak külfeti kuvve-i hayatiyesini taklil eylemekte bulunmuş olduğu da şayan-ı tezkardır. Binaberrin mamülküne ve servet ve semanına sahib-i hakiki edecek etvar ve efal mütavaatkaranesi tenakus-u istidadında beri denilebilirse de ‘Adin kazası ve kabaili hakkında balâda maruz efal-i mutada ve namakbul ise hükümetçe ittihaz buyurulacak kavaid-i esasiye ve tedriciye ile tenkis ve bir dereceye kadar izale edilmek kabiliyetinden azadedir denilemez.

(İtaat ve inkiyadı takdir edenlerden olduğuna dall-ı ifadatı bervech-i atidir.)

Mumaileyh daima Zat-ı Şevketsemat-ı Hilâfetpenâhi’ye ubûdiyet ve sadâkatinden ve irtibat-ı diniyye ve dünyeviyyesinden bahs ederek dua-ı mefruzu’l-edayı Zillullahiye vird-ü zeban eder bir pir olub saye-i himavaye-i padişahiyede her türlü nam ve saadete nail olduğunu ihraz-ı rütbeye iktisab-ı mazhariyet ettiğini tahdis-i nimet-i azami cümlesinden olarak ifadeyle beraber satvet-i kahire-i Hazret-i Padişahî’nin Yemen’de mevcudiyeti kendisi gibi asdikanın refah ve saadeti umumiyelerinin esbab-ı asliye ve esasiyesi tutub ifa’yı ubûdiyet ve ibraz-ı sadâkat ve eday-ı dua’yı cenab-ı hilafet’ten başka hiçbir şeye müktedir olamayan bir abd-i mahlûk ve abidü’l-ihsan bulunduğu ve zat-ı akdes-i hazret-i padişahî ile devlet ebed-i müddet-i Osmaniyelerine olunan muhabbet ve sadakati öteden beri kalbini teshir ve istila ettiğinden işbu muhabbet ve sadâkatının ve rabita-i diniye ve mezhebiyesinin tenkis ve tağyirine hiçbir muamele-i baride ve müfteriyat-ı muhteria’nın sebep ve vesile olmayacağını ve son nefesine kadar itaat ve inkiyadını muhafaza edeceğini bi’l-kasem-i ahd ve misak eylemiş ve mamafih zir-i cenah-ı müstelzimü’l-felah-ı Zillullahide meşmul-u âlem ve afak olan müaddelet-ı seniyyeden vayemend ve hissedar buyurulmasına

lütfen dalalet ve sahabet-i düstur-u efhamilerinin ibzalini istirham eylemekte bulunmuştur.

Ali Paşa'nın hizmet ve sadakat-i sabıkası ve inkiyad-ı hazırı ne kadar memduh ise balada müsarrıh 'Adin kazası kabailine müdahalesi ve tahkimat-ı mütadasi ol kadar makdum olub hükümetin saha-i icraat ve ıslâhâtında ufak bir südde-i mani telakki olunmağa sezadır hikmet-i hükümetin iş bu südde-i sagire-i mümanatı izaleye gösterdiği mecburiyet kadar mücazat-ı icab ettirir zarar tevdi-i nüfuz-u gayr-i meşruda müvezzi ve mesturedan hangisinin mazhar-ı ceza olacağını takdir ve teemmülde lazımdır.

Müddeilerin hattiyatı yine müverrih sınıfından olanların tamirinde ihtiyar etmeleri iktiza eden mezahim-i teenni ve tedricen derecesi bi'l-hassa tevazu ve bila-mezahim sınıf-ı aherin muavenetine şitaban olmak gibi herkesin yapabileceği esbab-ı tevessüllerinde vazife-i mevrua ve sınıflarına olan muhabbetleri mertebesi ve kâffe-i mücazatın yalnız müteveddia tahmil edilmesiyle adalet-i seniye-i hazret-i padişahîye edilmiş olacağı hizmetin derecesi tezahür eyler. Binaenaleyh mumaileyhin tenkis-i nüfuz ve müdahalesi için mümkünü'l-icra tedabir-i esasiye ve kavaid-i tedriciyenin tatbikiyle bu babda cihet-i mülkiyenin harbe müracaat etmeksizin istihsal-i maksada fevkalade bezl-i ihtimam buyurması mumaileyh hakkında ittihaz-ı

(Varak:31b, 32a)

labüd tedabirin devre-i evlası teşkil etmelidir.

Çünkü şeyhü'l-meşayihlerin tahdid-i müdahalesinden müteneffizan arasında bazı kıyl-i kal ve arzu olunmayacak ahvale suret-i hafiyede cüret olunduğu öteden beriden işidilmekte olmakla beraber Ali Paşa'nınki de sadakatini tadad sırasında bazı ahval-i namerziye ika'i zımında müteneffizan ve meşayihden müracaat edenler olmuş ise de nesayih-i lazimeyi tebliğe cevab-ı red verdiği yollu kendisinden işiddiğim ifadeler ve fi'l-hakika gerek menafi-i müteellife ve mütadalarını sedd ve gerek bu misullü ahvale tennezzül ettireceğine dair vahle-i akla tedabür eden tahminler bu mesmuatı takviye etmekte idüğünden teşebbüs olunacak umurda bu gibi bir ittifak-ı hafiye mevcudmuş gibi dâhil-i hesap edilmesi müktezay-ı kavaid-i ihtiyatıyeden olub şu sıralarda diğer esbab-ı saikasıyla da icraat-ı askeriye tevessüle her halde meşayih ve müteneffizan

ilgası manası verileceği cihetle yekdiğerine muavenet-i hafiyeden azade olamayacağına ve mukabele ve muavenetin tezyid-i daire-i vasat etmeyeceğine hükm olunamaz. Tadilat-ı ve ıslâhât-ı cedidedin müteneffizan ve meşayihin gayr-i umum ahaliye bahş ettiği menafî ve fevaidin büsbütün ezhan-ı umumiyede teccsüm ve teyakkun ve takdir olunması ve meşayihe alet-i icraat olmakdan tevekkilerinin izdiyat-ı ve ittifak-ı hafiyeye-i müstahbirenin tesirsiz ve zayıf kalması ve belki zail olması ve harbin memlekete ika' edeceği tahribat ve servet-i mahalliyeinin uğrayacağı tedenni ve ihlalattan vikaye olunması ve evlad ve ahfadı meyanında Ali Paşa kadar hükümetle ihtilat etmiş ve hayli desaise alışmış birini tutacak hiçbir kimse olmadığı gibi vefatı akabinde bunların mirası için yekdiğeriyle münazaa ve mükataaleye tutuşarak hükümetin saha-i icraatında elyevm seddi-i sagir olan mumaileyhden hükümete hiçbir miras-ı müşkülât kalmaması kâmilen vakit ve teenniye muhtaç ahvaldendir.

Esasen cihet-i mevkiye ve siyasiyeye aid olub kavanin-i askeriyeinin her emre mütavaat edilmesi hakkında gösterdiği mecburiyete imtisalen şimdiye kadar bilir bilinmez mütecasır arzı olduğum mütalaatın derece-i isbatını takdir-i müntesibinin rey-i dakikadanlarına vabestedir.

Müntesibi bulunduğum askerlik nokta-i nazarından bervech-i atî beyan rey ve mütalaaya mücaseret eylerim:

Evvela - Nimet-i itaatin kadrini derk edemeyerek tarik-i şekavete sapıp mevak' ve husuna tahassun edenlere karşı tertibat-ı asakireye ve harbiye ahz olunduğu sırada bile daire-i itaat ve inkiyada avdetlerine dair en son defa olarak nesayih-i müşeffikane ifa edilmek gibi asar-ı merhamet ve adalet izali şayan-ı meal-i nişan-ı Hazret-i Padişahîden olduğu ve cihet-i mülkiyeden darb ve tedib ve def ve tenkili lüzumu gösterilmediği halde Ali Paşa gibi velev temin-i menafî-i maksadına müstenid olsun hizmet-i mesbukası velev zahiri bulunsun itaat ve inkiyaddan ve davat-i Hayriye-i Hilafetpenahiden geri durmaması nazar-ı teemmüle alınmayarak ve ahalinin ahval vaziyeti sabıka ve hazırası ve orduy-u hümayunun tabiye muvazenesi bi'l-muhakka hakikat-i izhar olunmayarak öteden beriden aldıkları ahbar ve akvale itimaden cihet-i askeriyeden bazılarının mumaileyhin darb ve tedibini dermeyan etmeleri kabul olunamaz.

Saniyen – Mumaileyh üzerine harekât-ı askeriye icrâsı katiyen taht-ı elzemiyete girdiği halde bu babda ihtiyar olunacak tertibat ve tahsis edilecek kıtaat için mumaileyhin şahs-ı vahid ve bir şeyh-i arî telakki ve mumaileyhin her amidi kat' olunarak isyanı alenen ihtiyar ettiği farz olunursa yapılacak harekât-ı askeriye el-yevm 'Adin kazasına iki bölük veya bir tabur gönderilerek yapılagelen tahsilât gibi mukayese

(Varak:32b, 33a)

ve hesab edilmesinde yanlış olur. Çünkü mumaileyh 'Adin kazasına yayılıb her birisi birer uzlete ve husun-u metinede yerleşmiş otuza karib evlad ve ahfad ve damad'a ve kendisinden işitildiği üzere yüz aded cesm-i büyüta ve evlad-u ahfad ve damadlarını ve hatta 'Adin kazası ahalisinden bir hayli safdilanı iğfal ve kurban edecek talâkat ve fetanete ve istediği mikdarda maşrikliyi vasıta-i maneviyatı olmak üzere ittima eyleyerek kadr-ı servet ve icraat-ı hazıra müterizlerinden olduğu cihetle aleyhindeki harekât-ı ifnâ-yı meşyihat manasıyla telkin ederek kendisi gibi nüfuz ve menfaatten mahrum olmuş veya olması mütesavvur bulunmuşları hafiyen ve belki de zahiren daire-i ittîfak ve muavenete almaya aid desaise malik olduğundan ve 'Adin kazasında toplar surette ve ahmal ve eskâl ekseri mahallatta ester üzerinde nakl edilecek derecede arızalı ve mümteniü'l-vüsul ve husun ve büyüta-i cibâl zirveleri üzerine mebni ve keşf ettiğinden zahirde Ali Paşa'nın ve fakat hakikatte 'Adin kazasının emr-i zabt ve tedibi demek olan harekât-ı harbiyede dört taburdan aşağı kuvvet bulundurulması tecviz olunamaz.

Kuvvet-i mezkurenin Yemen'in cenubuna tahsisi ve harekât-ı askeriyenin ihtimal haricinde olmayan temadisi şimal tabiyesinin muvazenesine tesir edeceği müntesibin harbiyenin taht-ı tasdikinde bulunacağı bil-iştibah olmakla bu keyfiyetin müstakilen lüzum-u hakikisi tezahüründe ihtiyar icrası zaruri mütalaa kılınmakta ise de icray-ı icabî'l-vücuha rey-i rezin-i isabet karin-i eframilerine vabestedir. Ol babda emr-u ferman Hazret-i Menlehü'l-emr'indir. Fi 18 Teşrin-i Sani sene 315

Erkan-ı Harbiye Binbaşlarından

Tahkikat Memuru

Haşim

Yemen'in Islâhâtına Dair Bazı Mütalaat

Hıttâ-ı Yemâniye'nin ıslâhâtına dair verilen layihaları okudum. Ve ashâb-ı vukûf-ı malumât tarafından serd edilen mütala'aları dinleyerek zabt eyledim. Yemen'de bulunduğum birçok sene zarfında bunların tedkikat ve tatbikatlarıyla uğraştım. Ve şimdiye kadar alınan Yemen'e azimet eden memuriyet-i mahsusa-i devlet tarafından mevki-i icraya razı olunan tedabir ve ıslâhâtın cümlesini kuyudât-ı müsevvidât ve bi'l-umum Yemen vilâyet gazetelerini salnâmelerini bularak rıza-i mevki-i icraât ve ıslâhât edilen teşebbüsâtın cümlesini temin eyledim. Şu mevaddan ibarettir.

Birincisi – Yemen memurlarını ıslah eylemek.

İkincisi – Yemen kıtasını üç vilâyete taksim ve elviye ve kazaları adedini tezyid ve kura müteşekkil eylemek.*

Dördüncüsü – Şimendüferler ve yollar yapmak.

Beşincisi – Kahvelikler yetiştirmek ve ziraatı ve sanayi ve ticareti tezyid eylemek.

Altıncısı – Sevahilin muhafazasıyla tüfenk ve cebhane ithaline meydan vermemek.

Yedincisi – Yemen'in kuvve-i askeriyesini tezyid eylemek.

Sekizincisi – Sâdât ve rü'esa'ya ve meşâyih ve fakîhânaya ve harb ve darb ve ilkey-ı fesâda muktedir olanlara maaşlar tahsis ve ta'yin, evlâdının hizmet-i münasebette istihdam ettireler.

Dokuzuncusu – Ahâli-i mahalliyeden mürekkebe olmak üzere bir kolordu teşkil eylemek.

(Varak:33b, 34a)

Onuncusu – Yemen'de adliye ve maliye müfettişleri veyahut dâimi suretle bir hey'et-i teftişîye bulundurulmayub ve bunun müeyyed ve makarr-ı merkezi olmayub icâb-ı hâl ve maslahata göre her tarafta geşt-ü güzâr etmek ve tahrir-i nüfus-u umumiyenin icrâsına ibtidâr etmek.

İşte şimdiye kadar Yemen kıtasınca edilen teşebbüsât veyahut verilen levâyihde dermeyan olunan mevadd-ı ıslâhât ve mütala'attan en başlıcaları olmak

* İkinci madde'den sonra üçüncüsü yoktur veyahut yazılmamış ya da unutulmuştur. Ancak aşağıda da göreceğimiz üzere bu maddelerin değerlendirilmesi esnasında da aynı atlama yapılacaktır.

üzere şu on husustan ibarettir. Bunların hemen cümleside fâideli ve mühim hususat olduğu derkâr ise de memâlik-i mütemeddin ve fırkaya mahsus Yemen kıtasının ahvâl-i hazîresi ve ahâlinin cümle ve haset ve bedeviyet icâbınca bundan hiçbir şey bir netice katiyen hâsıl edemez.

Çünkü birinci maddedeki Yemen memurlarını ıslahdır. Buna devletlü Hüseyin Hilmi Paşa Hazretleri pek ehemmiyet vermiş ve birçoklarını da cezalara çarparak San'a gazetesiyile fezahatlarını dahi ilan eylemiştir. Hâlbuki Yemen ahâlisinin kısım-ı azâmisi kendüleri mürtekib şerh-e fezâhat ve bagiyiy, kizb ve melânet olduklarından aslı var yok me'murları teşhir ve bir takım kabahati olmayanları mağdur eylemek ahâlinin teessüf-ü kalbini mucib olmaktan başka sonra sıra bize de gelecektir diye daha ziyade tevhiş ve bir takım hevanet-i Yemâniye'ninde işte me'murların hâline bakınız diye ahâliyi kendi taraflarına celbe sebebiyet vermiş bundan meşâyih ve fukahanın dahi selb-i emniyet ederek mesele-i zâilenin o zamandan kanamaya başlamasına sebep-i müstâkil olmuştur. Zaten me'murları ıslâh eylemek bir vecibe olub bunu Yemen hakkında bir ıslâhât-ı münferide göstermekte hiçbir fâide olamaz.

İkincisi Yemen kıtasını üç vilâyete taksim eylemektir. Bu da eğer Yemen kıtası kâmilten taht-ı itaata alınırsa kâvâid-i azîmeyi mucib olacağı bedihi ise de oralar kemakân hariç bırakılıb şimdiki mevcut olan mahaller bir vilâyete iken ve irâdat masrafı idare etmemekte iken üç vilâyete taksim ve elviye ve kazaların tezyidi masrafın tezyidinden başka zerre kadar bir kâ'ideye müstelzim olamaz.

Dördüncüsü olan şimendüfer ve yollar yapmak kaziyesi dahi imece malum olan bir teşebbüs-ü azîm ise de bunu kâvâid-i azîmesi dahi nerede beyan edilecekse icraât ile iktitaf olunabilib yoksa Hüdeyde'den Cimele'ye veyahut Sanfure'ye kadar bir şimendüfer inşâsının kalem ve irâdât-ı masrafını idare etmeyecek mertebede fâidesi mahdûd kalır.

Beşincisi kahvelikler yetiştirmek ve zirâât ve ticâret ve sanayi-i Yemâniye'yi tezyid eylemek dahi zirde arz edeceğim icraâtın neticesinde olabilüb yoksa iğtişâşat böyle devam ettikçe bu hususa takdir-i ikdam edilse iş başından başlanılıb ortadan başlanmış olacağı cihetle netice-i müfide-i kâfiye istihsâl olunamaz.

Altıncısı sevhilinin muhafazasıyla tüfenk ve cebhane ithaliyle ahâliye fûruhât bulunmaya fırsat ve meydan vermemektir. Tûl-u saattan mütecevaz olan bir mahalli ve hususuyla diğer ciheti ‘Adin ve Umman’a müntehi olan bir kıtayı ve buralarla ne kadar muhafaza edilse bir tedbir-i muvakkat olub bundanda layıkıyla bir netice-i radiyye daima istihsâl olunamaz.

Yedincisi Yemen’in kuvve-i askeriyesini tezyin eylemek. Yemen’in Tihame kıtası gayet harr ve Cibal cihetinde bunun tamamıyla aksi olduğu gibi her kazânın havası ve münâât-ı mevkisi

(Varak:34b, 35a)

başka bir hâl ve şekilde olduğundan ve bununla beraber bir günde mesela geceleri mütedil ve sabahları gayet müessir soğuk ve öğleden sonra gayet hararet hâsıl ve bu hâller bazen yekdiğeri makamına kâim olmağla umum Yemen suları kuyu suyundan ibâret ve ekserisinin pek müzır olmağla ahâli su içmeyub susadıkça suyun içine kişr tabir olunan kahve kabuğu koyub ve suyu gayetü’l-gaye kızdırub mazarâtını def ile şekersiz ve çay gibi içerler. Günde bir sabah ve bazen dahi akşam içerek başka suretle su içmezler ve arkalarında bir torba olub içine bir iki kıyye kavrulmuş darı vaz’ ile yolda giderken ve harb ederken mezkûr darıyı ağzına alub hem eğlenir ve hem onunla birkaç gün gıdalanır. Başka bir şey yemezler ve kendüleri böyle baş açık ve yalın ayak ve üryan oldukları hâlde hanelerinin her biri en müthiş topun yıkamayacağı bir istihkâmdır. Hatta eski evlâd-ı etrakten olub abacı namıyla mülakkab olan Anslı bir Arabın hanesine Miralay Nazif Bey şu mesele zayi ile dört bin sekiz yüz top mermisi attığı hâlde eşkıya haneden çıkmamış ve nihayet haneyi de yıkamayarak Miralay-ı mumailayh bir hane önünde aciz kalmıştır. Hâlbuki böyle günlerle bir hâne önünde duran ve susadıkça o misillü sularını içen efrad şişub yerinde kalıyor ve niyahet kuvve-i maneviyesi bozuluyor. Binaenaleyh Yemen’in kuvve-i askeriyesi ne kadar tezyid edilirse edilsin bundanda netice katiye-i matlûbe hâsıl olamaz.

8 sekizincisi Sâdât ve rü’esa’ya ve meşâyih ve fukahaya ve darb ve darbe ve ilkây-ı fesâda müktedir olanlara maaşlar tahsis ve ehli erbâb-ı evlâtları hizamât-ı seniyyede istihdâm eylemek.

Bu pek münasib bir meslek ise de şimdiye kadar verile gelen dua-gûyluk namiyle bir takım acezeye veyahut şedid kimesne olan meşâyih ve rü’esa’ya

verilmeyüb zaten devlete hiç bir vakitte isyan etmemiş ve isyan etmekte ellerinden gelmemekte bulunmuş olan mahallere verilmiştir. İngiltere Devleti Lahic'i vesair nevâhi-i Şi'a'yı bu teşebbüsle elde etmiştir. Bu teşebbüs bizde kâbil-i tatbîk isede fakat Yemen'in zarûret-i hâliyesi ve hususiyle mal me'murlarının hâl ve hareketi bu husus bazı Sâdât ve meşâyih hakkında tatbîk edilebilir.

9 dokuzuncusu rabi' ve tedricen nısf-ı ahâl-i mahalliden mürekkeb olmak üzere bir kolordu teşkil eylemek kaziyesini dahi Yemen'in ahvâl ve ahlâk hasırıyla tatbîki pek müşkîl ahvâldendir. Bu husus dahi zirde arz eyleyeceğim icraâttan sonra olunabilir. Çünkü bu kolordu efrâdı Cebel ahâlisinden alınsa asla emniyet olunamaz. Ve Tihame veyahut sair mûti olan ahâlisinden yazılsa bunu yüz neferi Cebel ahâlisinin bir neferini bile muadil olamaz ve bu kolordunun teşkiline şu hâlde iken teşebbüs olunmasının âdem-i fâidesinden başka beyne'l-aşayir büyük bir tevâhhûşu mucib olunur.

10 onuncusu Yemen'de adliye ve maliye müfettişleri veyahut dâim surette bir hey'et-i teftişiyeye bulundurmak ve bunların mu'ayyen ve mikdar bir merkezi olmayub icâb-ı hâl ve maslahât-ı kuvvet her tarafta geşt-ü güzâr etmek ve tahrir-i nüfus-u umumiyenin icrâsına ibtida eylemek bu da müterakki ve mütemeddin olan memâlik için olabilub yoksa Yemen'de asla fâide hâsıl olamaz şimdiki kadar Yemen'e evvel vakitte hey'et-i teftişiyeye gelmiş ve bunların

(Varak:35b, 36a)

bir çok ıslâhât-ı müfide icrâ etmişler ise de iğtişâşat-ı mütevaliye kökünden giderilemediği cihetle hiçbir icraâttan netice-i müfide-i muntazıra iktifaf olunamamıştır. Ne kadar müfettişler ta'yin olursa yine netice budur. Ve tahrir-i nüfus-u umumiye dahi fâideden ziyâde mazarâtı tevellüt eder. Çünkü kabail-i asiye tahrir olunamaz ve kabail-i matiyeninde husumeti celb eder.

11 onbirincisi Yemen'den doğrudan doğruya sâir memâlik-i şâhâne gibi nizâm-nâme-i askerî hükmünün icrâ olunmasıdır. Vâkı'a mümkün olsa pek çok fâideyi müstelzemdir. Fakat zîrde arz edeceğim tedabir icrâ olunmaz ise asâkir almakta pek büyük tehlikedir. Çünkü asker alınmaya teşebbüs olunmadı mı ahâliyi mûtiyede ürkerek kabâil-i asiye iltihâk ederler. Ol vakit Yemen'in gâilesi bir iken yüz olur.

12 onikincisi imamlık davası eden Sâdât'ın ve ailelerin mutlaka Yemen'den tedibi olup bu da doğru değildir. Çünkü imâmet davası edenler mahsus bir sülale olduğu gibi zaten bunların kendilerinden dâvây-ı imamet etmiyorlar ve etselerde işlerine gelmeyince kimse dinlemez. Kabâilî muharrer kitaba uydurmak için bir şahsa Bu Seyyiddir, İmamdır diyorlar. İster Seyyid olsun ister olmasın başına da biraz haşarat cem oldu mu artık herkes ona bütün tabiyet ederler.

(Üstte hülâsâ ettiğim oniki mesele Yemen'in şimdiye kadar ıslâhât ve bu babdaki mütala'atın hülâsâsıdır. Bunların hiç birisinin Yemen'in ıslâhına kâfi olmadığı mezkûr maddeler hizasına arz eylediğim mütala'atla ve şimdiye kadar hiç birisinin icrâ olunmamış ve başlananların bile netice pezir-i muvaffakiyet olamamasıyla mesbûttur.)

Binâenaleyh ne kadar Seyyîd denilen evâmil var ise kâfesi kaldırılrsa yine mesele fasl-u cism olunamaz ol zîrde arz edeceğim tedabire teşebbüs olunmayınca.

Yemen'in Ciddi ve Hakiki Çare-i Islâhı

Malumdurki Yemen vilâyeti üç milyondan mütecaviz ahâli havî olup Tihame ve Sara namlarıyla ikiye münkasemdir. Bunlarda iki sülaleden teşib etmiştir. Tihame ahâlisi Numan ibn-i Mudar ibn-i Adnan ve Sara ahâlisi Hemdan ibn-i Zeyd ibn-i Kehlan ibn-i Kahtan'a mensubdurlar.

Tihame ahâlisi şafıyyü'l-mezheb olmakla beraber her zaman müttebi ve münakaddırlar. Mesela Sara, Bağî-i Cibal ahâlisine geliyor. Bu ahâlîde birçok maneviyeden ziyade olduğu hâlde bunların içinde cenkci ve fitneci ve daima muharebe ve mukatle eden ve büyük gâilelere sebebiyet veren beş kabiledir. Diğerleri bu kabilelere ya havftan veyahut anların istifadelerini ve muvaffakiyetlerini gördükten sonra anlara iltihâk ederler. Bu beş kabile ıslâh ve tadib edildi mi artık ne İmam Kasımların hüküm ve ehemmiyette kalır ve ne de sair kabâil ve aşâirin Yemen ıslâh olunub biter gider.

Bu beş kabile Ahî, Nehm (Nihm), Hevlan, Arhâb, Hüda, Hâşid-i Bekil kabilelerinden ibârettir.

Nehm kabilesi merkezi vilâyet olan San'a'nın şarkında ve on saat mesafede mezkûr ve inas ve sıbyan olarak mecmu' _____ * raddesinde.

(Varak:36b)

1 – Nehm, San'a'nın şark cihetindedir ve 5 saattir. Miktar-ı nüfus yirmibeşbin raddesindedir.

2 – Arhâb, San'a'nın cenub-i şimâlinedir ve 6 saatten oniki saate kadardır. Kısm-i a'zâmîsi ovadır. Cebeli pek azdır. Fakat Cebel-i Yezid'e firar ederler. Dairen madar beş altı saatlik mesafededir. Miktar-ı nüfusu oniki bin raddesindedir. Bazıları gayet zengindir. Yemen'in en fenası Arhab'dır. 'Ar ve belay-ı teşebbüsâtı tahrik ve teşvik ederek San'a'nın daima yolunu kesen bunlardır.

3 – El-Hüda, San'a'nın cenubundadır. Mikdar-ı nüfusu oniki bin raddesindedir.

4 – Hevlan, San'a'nın cenubundadır. Mikdarı nüfusu.

5 – Haşid-i Bekil ve Cevf, San'a'nın şimâl-i şarkındadır. Fakat ekserisi şimâle düşer. Mikdar-ı nüfusu ikiyüz elli bin raddesindedir. Kabile-i cism Umran'dan üç saat ötede başlar.

6 – Cebel-i Yezid, San'a'nın şimâlinedir. Umran'dan beş saat ötededir. Muhkem ve sarb dağlardır.

7 – Ben-i Hüseyin ve Ben-i Haris dahi denilir. San'a'nın bir saat şarkında Ravza'dan itibaren başlıyor. Nüfusu yirmibeş bin kadardır.

8 – Şehare (Şihare) ve Cebel-i Şehare. Cebel-i Şehare ikibin beşyüz metre kadar istifada ve sarpa yapılmış kayadır. Şehare kasaba-i sağiresi bunun ortasındadır. San'a'dan Şehare, Umran (Amran) ve Hamr ve Taberan-ı tarikiye altı yedi gündür. Ve Hudeyde'den Zeydiye'ye sevkü'l-ceyş dahi andan Mahfe'ye kadar dört gündür. Andan Şihare'ye dahi dört gündür ki Hudeyde'den Şihare'ye sekiz günde varılıyor. Asgari tariktir. Bu cihetle bir de Hace tariki vardır. Şehare hem Cebel cihetinde hem Tihame'ye nazırdır.

(Varak:37b)

Zikr-i Eyyâm-ı Ben-i Ziyâd ve Müddet-i Mülkühüm fi'l-Yemen el-Meymun

(1)

* Ali Emirî bu çizik olan yeri boş bırakmıştır. Herhalde ya sonradan bir veya iki kelime ekleyecekti. İkincisi de vereceği bilgiyi unutup sonradan dönmek kaydıyla boş bırakmış olmalıdır. Bakınız ekler kısmında Varak:36a'nın son satırına.

Evvel-i min dâhil el-Yemen min el-Canib el-Me'mun Muhammed bin Abdullah bin Ziyad el-Emevi tûl-u sene 204 ve tevaffu fi sene 245 (Zebid medinesini surlarla tecyiz etmiştir.)

Müddet-i Vilâyetihim 41 sene

(2)

Veledi İbrahim bin Muhammed tûl-u sene 245 ve tevaffu fi sene 289

Müddet-i Vilâyetihim 48 sene

(3)

Veledi Ziyad bin İbrahim bin Muhammed tûl-u sene 289 ve tevaffu si sene 311

Müddet-i Vilâyetihim 22 sene

(4)

Ehuhu (Kardeşi) Ebul-Cayş İshak bin İbrahim bin Muhammed tûl-u sene 311 ve tevaffu sene 391

Müddet-i Vilâyetihim 80 sene

(Gan-ı Ebu'l-Cayş şeyh-i kebir-i fahri mine'l-hazze ki zuhur-u Kırmatı fi evahir-i vilâyeti ve San'a vilâyeti)

(5)

Veled-i Abdullah bin Ebu'l-Cayş İshak tûl-u fi sene 391 ve tevaffu fi sene 407

Müddet-i Vilâyetihim 16 sene

(Vekânet-i Vilâyet Ben-i Ziyad mütteban ve sülasesine sene 203)

(Varak:38b, 39a)

Sa'de'de Medfun Olan İmamlar

Yahya el-Hadi sene 298 veledi Murtaza sene 310 veledi aher Nasr Ahmed sene 322 Yahya bin Nasr Ahmed sene 376 Muhtar Kasım bin Nasr Ahmed sene 345 veledi el-Müntensir Muhammed sene 358 Ed-Da'i Yusuf bin Mansur Yahya bin Nasr Ahmed sene 403 İmamü'l-Emir Hasan bin Vehhabi sene 683 El-Mehdi Ebi Muhammed Ali bin Muhammed sene 773.

San'a'da Medfun Olan İmamlar

El-İmam el-Hadi Muhammed bin Mutahhir sene 729 el-İmam es-Sarraci Yahya bin Ahmed sene 660 İmam Nasr Selahaddin Muhammed ibn-i Mehdi Ebu Muhammed Ali sene 793 El-İmam Mansurbillah Ali bin Selahaddin Muhammed sene 840 veledi Muhammed bin Ali bin Selahaddin sene 840 El-İmam Mehdi Selahaddin bin Ali sene 849 El-Mansurbillah Nasr bin Muhammed bin Nasr sene 868 Muhammed bin en-Nasr sene 908 el-İmam Mansurbillah Vaşili Muhammed bin Ali sene 910.

(Mühür)

Allah-ü Teâlâ Hazretlerinin

rızası için vakf eyledim.

Diyarbakirli

Ali Emirî

1341

Şehare'de Medfun Olanlar

Zuşerefeyn Muhammed bin Cafer bin İmam Kasım el-Ayani sene 476

Zemar'da Medfun Olanlar

Şerif Kasım bin Hüseyin ez-Zeydî (Defn-i Cami'i 'Adin fi Zemar.)

Ans ('Ans)

El-İmam Nasreddinillah Ebu'l-Feth El-Hüseyin ed-Deylemi sene 444
(Katl-i fi bilad-ı Ans ve kabri Ruman bilad-i Ans.)

'İyan (Ayan)

El-Mansurbillah Kasım bin Aliyyü'l-Ayani sene 393 (Kabre biladet-i tegabbel'allah el-Ayan fi tarik-i Sa'de min San'a.)

Ta'iz'de Medfun Olanlar

(Boş)

(Varak:39b, 40a)

Yemen'de İmamet Davası Edenler

(1)

Evvela El-Hadi İle'l-Hak Yahya ibn-i el-Hüseyin ibn-i el-Kasım ibn-i İbrahim ibn-i İsmail ibn-i İbrahim ibnü'l-Hasan ibnü'l-Hasan ibn-i Ali ibn-i Ebi Talib. Müvellidi fi Ress sene 245 ve kıyamı fi Sa'de min bilad-ı Zemar el-Yemen sene 284 ve dâhil-i San'a fil-Muharrem sene 288 fi hurucu min San'a sam-ı rücu-u al-i Sa'de ve mat-ı badehû mashuben sene 298 veledi Hüseyin veledi Yahya veledi eş-Şerif Ali fi havadat-ı sene 596.

(2)

Veledi El-Mürtezi Muhammed ibn-i el-Hadi Yahya ibnül-Hüseyin. Kıyam-ı sene 298 ve ferağ-ı ebuhu (Babası) sene 301 tevaffu fi Sa'de sene 310.

(3)

Ehuhu El-Nasreddin Ahmed ibn-i el-Hadi Yahya bin el-Hüseyin. Kıyam-ı sene 301 vefatı sene 322 tevaffu fi Sa'de.

(4)

Veledi El-Mansur Yahya bin Ahmed en-Nasr ibnü'l-Hadi. Kıyam-ı sene 322 ferağ-ı ehuhu sene 345 vefatı fi Sa'de sene 376.

(5)

Ehuhu El-Muhtar Kasım bin Ahmed en-Nasr ibn-i el-Hadi. Kıyamı sene 345 ve katl-i (Ebuhu Ahmed ebuhu Emir Muhsin katl-i fi Sa'de Ma'i ebuhu bahsi mevcud fi senet-i 511.) sene 345 fi Ride ve nakl-i cenazesı min tarik ibn-i ehuhu min Ride Ali Sa'de sene 358.

(6)

Veledi El-Müntensir Muhammed bin Muhtar El-Kasım bin Ahmed en-Nasr ibn-i el-Hadi. Kıyam-ı sene 345 ve ferağ-ı ebuhu sene 358 ve katl-i katil ebuhu.

(7)

Ed-Da'i Yusuf ibnü'l-Mansur Yahya ibn-i en-Nasr ibnül-Hadi. Kıyam-ı sene 358 vefat-ı sene 403 vefatı fi Sa'de ve defn-i ila canib-i Yahya el-Hadi.

(Bad-ı Vefat-ı İnkıza Haze es-Silsile)

Es-Silsilet es-Saniye

(1)

İmam el-Mansurbillah el-Kasım bin Aliyyü'l-Ayani bin Abdullah bin Muhammed ibnü'l-Kasım bin İbrahim Tabataba bin İsmail bin İbrahim bin el-Hasan bin Ali ibn-i Ebi Talib. Kıyam-ı sene 388 vefat-ı sene 393 ve kabri fi beldet-i bakiyullah el-Ayan fi tarik-i Sa'de min San'a.

(2)

Veled-i el-İmam el-Mehdi Lidinillah el-Hüseyin bin el-Kasım bin Aliyyü'l-Ayani. Kıyam-ı sene 393 ve katl-i fi sene 403.

Şerif Kasım bin Hüseyin ez-Zeydî

1

İmam Kasım, Ayani tarafından 389 senesinde San'a valisi oldu. İmam'ın emriyle gidüp Zemar'ı zapt etti. 993'te San'a'da namına hutbe okuttu ve İmam'ı mağlub etti. 994 senesinde Zemar'da vefat ederek Cami-i Ari'de defn olundu.

2

Muhammed ibn-i Kasım ez-Zeydî 401 senesinde San'a'yı zapt eyledi. Oğlu Zeydî vali ta'yin etti. 403 senesinde İmam Hüseyin bin Kasım el-Ayani bu Muhammed bin Kasım ile harb ederek maktul olduğundan (Necid-i Asfer) nam-ı mahallide defn olundu.

3

Zeyd bin Muhammed bin Kasım ez-Zeydî 401'de pederi tarafından San'a valisi oldu. 403'te pederinin vefatı üzerine Hüseyin azîm ile gelerek harb etti. 410 senesinde ibn-i Fütuh ile harb ederek esir ederek sahn-ı Esbah'ta tescit edildi. Bunun ahfadı 438 senesinde San'a'ya vali olmuştur.

(Varak:40b, 41a)

(3)

Cafer bin el-İmam Kasım bin Aliyyü'l-Ayani. Kıyam-ı sene 913 nesebi ismi bad-ı harbü's-Süleyhi sene 439.

(1)

Silsilet es-Salise

İmam Ebi Haşim Hasan bin Abdurrahman bin Yahya bin Abdullah bin El-Hüseyin bin ibnü'l-Kasım bin İbrahim bin Tabataba. Kıyam-ı min karyetü'l-Naat fevkü'l-Bun fi sene 426 mat-ı bakiyyetü'l-Naat sene 431 ve kabr-i hanın meşhur ve mezvur.

(4)

Eş-Şerif el-Fazl el-Kasım bin Cafer bin el-İmam Kasım bin Aliyyü'l-Ayani. Kıyam-ı sene 448 katl-i fi Cevf sene 468 hazihi İsmail el-İmam'a kan-ı fi itikatta Ümmi Mehdi Hüseyin bin Kasım hayy ve hazihi Mehdi el-Müntenzir.

(5)

Ehuhu Zuşrefeyn Muhammed bin Cafer bin el-İmam Kasım bin Aliyyü'l-Ayani. Kıyam-ı sene 468 ve vefat-ı sene 476 fi Şhare ve defn-i Tihame.

(6)

Cafer bin Muhammed Zuşrefeyn bin Cafer bin el-İmam Kasım bin Aliyyü'l-Ayani. Gan-i makam veledi fi Şhare sene 476 haze ahir-i evlâd bin Aliyyü'l-Ayani temellük-ü bi'l-mülk badehû zuhükümetihim.

Silsilet-i er-Rab'i mine'l-Taht el-Yemen

1

El-İmam en-Nasreddin Ebul-Feth el-Hüseyin ed-Deylemi bin Nasr bin Muhammed bin İsa bin Muhammed bin Abdullah bin Ahmed bin Abdullah bin Ali bin el-Hasan bin Zeyd bin el-Hasan bin Ali bin Ebi Talib.

Gan-ı vusule min ed-Deylemi aliyyü'l-Yemen sene 438 vekanet el-harb tedvir-i beyyine ve beytü'l-Süleyhi ve katl-i fi balad-ı Ans sene 444 ve kabri Ruman min balad-ı Ans ('Ans).

(Varak:41b, 42a)

(Et-Tabakat el-Hamise)

1

Ali bin Zeyd bin İbrahim el-Melih ibnü'l-Müntensir ibn-i Muhammed el-Muhtar el-Kasım ibn-i en-Nasır bin el-Hadi.

Kıyam-ı sene 531 ve takdim ila Şintab el-harb Beni es-Süleyhi ve katl-i fi Şintab ve fi defn-i fi seneti sene 531 defn-i fi Şintab ve kabri meşhur.

(Et-Tabakat es-Selase)

1

El-İmam Mütevekkil Aliyyü'llah Ahmed bin Süleyman bin Muhammed bin el-Müttahir bin Ali bin en-Nasr bin el-Hadi.

Kıyam-ı sene 531 ve vali Sa'de ve Necran ve Cevf ve San'a ve Mukid Zebid ve rücu bi-ğayr-i husul-u meramı fi sene 553 mat-ı sene 566 ve defn-i fi Hedan min bilad-ı Hevlan fi kabre fiha meşhur ve mürur.

2

Veledi Emir İmareddin Yahya bin el-İmam Ahmed bin Süleyman.

Kaid-i fi makamat-ı veledi sene 567 maz-i müddet ila sene 587 ve 594 – 595.

(Et-Tabakat es-Sanise)

(1)

El-İmam Mansurbillah Abdullah bin Hamza bin Süleyman bin Hamza bin Ali bin Hamza bin Ebi Haşim Hasan bin Abdurrahman bin Yahya bin Abdullah bin el-Hüseyin ibn-i İbrahim Tabataba.

Kıyam-ı sene 594 mülk-ü Sa'de ve takdim-i al-i San'a mekân-ı taif-i fi Kevkeban bad-ı ma ahz-ı Cide min San'a fi mat-ı fiha sene 614. (defn-i evvela fi Kevkeban sam-ı nakl-i al-i Bekir sam-ı San'a Zifar kabre fiha meşhur mezvur.)

(2)

Veledi İzzeddin Muhammed (Kıyam-ı sene 614) bin Mansurbillah Abdullah bin Hamza bin Süleyman ve Ehuhu Tahir bin Şemseddin Ahmed (651, 656) bin Mansurbillah ve Davud sene 647, 652, 666, 671 ve Musa sene 613, 614, 615.

Ehuhu Emir Ebubekir (Sene 636 mat-ı fi Kehlan ve defn-i fil-meşhur el-garib mine'l-Cami) İmareddin Yahya (Emir Nureddin) bin Hamza fiha Hevlan sene 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 603, 604, 610, 611, 626.

Muhammed (El-Emir el-Bekir Şerif ez-Zeyd el-Hüseyin bin Muhammed bin Yahya sene 648 Emir Ahmed bin Yahya bin Hamza sene 647) bin Yahya bin Hamza sene 634, sene 636 Yahya biraderi Hasan bin Yahya Emir Abdullah sene 646 eş-Şerif Ali sene 667, 671,674.

Emir Süleyman (El-Emir Abdullah sene 647 Ehuhu Emir Muhammed sene 657) bin Musa (bin Davud bin Muhammed bin Ali bin Hamza sene 664) sene 617.

Seyyid İdris bin Ali el-Hamza'nın tarihi vardır. Sene 603, 608. Bazı Sâdât isimlerini verir.

Emir Muhammed bin Ahmed bin Mansurbillah Abdullah bin Hamza sene 647.

Emir Hamza bin Hasan bin Hamza katl-i 666.

Veledi Emir İdris müellif-i kitab Kenzü'l-Ahbar ve izzetü mine'l-Hakikat mat-ı 697 vefatı 697. (Sene 656 ve sene 684 muzafferiyeye meskûkât bahsi vardır.)

Emir Muhammed bin Ahmed bin el-Mansur 667.

(Fi sene 611 kutbü'l-İmam Mansur Ali hâlife-i Bağdad en-Nasr bin Müttezir mektub ve işar 601 fi haze es-senet-i Emir el-İmam el-Mansurbillah bi harb-i Ebi İbrahim el-Mansur bin Vezin kulli dirhem taif-i kifle ve badehû fiha semen-i kifle ve kan-ı teamul kiyl-u defn bi'l-harbet-i el-Abbasiye fatini en-nas semen et-teamül Mansurbillah el-İmam fi behm-i Cavş ve gayr-ı hah vekanet-i el-harbet-i el-Abbasiye ercah-ı veziren min darb-ı el-İmam Zeyd derheman min darb-ı el-Muttasım el-Abbas vezini kifle fesâdiyye meyl-i remi'ü'l-ars)

(Varak:42b, 43a)

Et-Tabakat et-Tis'a

El-İmam ed-Da'i el-Mustansırbillah Yahya bin el-Muhsin bin Mahfuz bin Muhammed bin Yahya ibn-i Yahya ibn-i en-Nasr ibnü'l-Hasan ibn-i Abdullah ibn-i el-Müntesir Muhammed bin el-Muhtar Kasım ibnü'l-Nasr Ahmed ibn-i el-Hadi.

1

Kam-ı bi'l-imameti ve zabt-ı Sa'de sene 614 veled el-Mansur bin Muhammed bin el-Mansur Muharib ed-Da'i tevaffu fi hicri sene 636 vefat-ı min balad-ı Hevlan ve defn-i fiha.

(Et-Tabakat el-Aşere)

1

El-İmam el-Mehdi Lidinillah Ahmed bin el-Hüseyin bin el-Kasım bin Abdullah bin el-Kasım bin Ahmed bin İsmail bin Ahmed bin el-Kasım bin İbrahim bin Tabataba.

Kıyam-ı fi hısn-ı Sala sene 646 muharebe Ahmed bin el-Mansur sam-i ittifaken teadu muharebe fi katl-i el-İmam sene 656.

Ol evvel defn-i bi harici ez-Zifar sam-ı nakl-i ila meşhure el-Mukaddes fi defn-i Veys fiha el-muzvir el-meşhur.

El-İmam el-Emir Hasan bin Dehhas

Kıyam-ı sene 656 ferağ-ı mine'l-kıyam sene 668. Ana reisü'n-nebi aleyh el-İmam Bakıyüllah bin Hasan.

683 ila lamümkün el-İmame 683 matı Hasan bin Dehhas fi Sa'de.

Et-Tabakat el-Ahir Aşer

1

El-İmam Nasreddin el-Hasan ibn-i Bedreddin Muhammed ibn-i Ahmed ibn-i Yahya ibn-i Yahya ibn-i en-Nasr ibnü'l-Hasan ibn-i Abdullah ibn-i el-Müntesir Muhammed ibnü'l-Muhtar Kasım ibnü'l-Nasr Ahmed bin el-Hadi.

Makam-ı min Hacer sene 657 ve mülk-ü Marib Sa'de vekan-ı beyyine ve beyn-i evlâd el-Mansur muharebat vesait-i fi sene 670 fi Hacer ve defn-i fiha

El-İmam Hasan bin Muhammed bin Bedreddin sene 648

2

El-İmam Mehdi Lidinillah İbrahim ibn-i Taceddin Ahmed ibn-i Bedreddin Muhammed ibn-i Ahmed ibn-i Yahya ibn-i Yahya. Kıyam-ı sene 670 ve esiri ve hasbi fi Ta'iz es-Sultan Muzaffer el-Gani fi sene 674 ve mat-ı fi el-muhbis sene 683 ve mat-ı hanlık ve defn-i fi Ta'iz.

(Telif-i Kitab-ı Envari'l-Yakin fi Fezail-i Emirü'l-Müminin şerh-i al-i manzume leh-i zikr-i fiha cümlet-i ucube)

(Varak:43b, 44a)

Et-Tabakat el-Esn-i Aşer

1

El-Mütevekkil Ala'llah el-İmam el-Mutahhir bin Yahya bin el-Mürteza bin el-Mutahhir bin el-Kasım bin el-Mutahhir bin Muhammed bin el-Mutahhir bin Ali bin Ahmed en-Nasr bin el-Hadi.

Kıyam-ı sene 676 mat-ı sene 697 vekanet-ı vefat fi hüsn-ü devran Hace defn-i fi kabre hanlık meşhur ve müzavirdir.

2

Veledi İmam el-Mehdi Lidinillah (Dâhil-i San'a sene 703 vekanet-i vefat el-Mehdi fi hısn-ı Zemarmer ve katl ila San'a ve kabre fi hanlık meşhur ve müzavir.) Muhammed el-Muhtar.

Telifat-ı

- 1- El-Minhac el-Celi fi Fıkhı Zeyd ibn-i Ali er-Rabi' mücellidat
- 2- Akidü'l-Ukubat
- 3- En-Nasih ve'l-Mensuh mine'l-Kuran-i el-Kübra ve'd-Dari
- 4- El-Kavakib ed-Dariye Şerh-i Ebyat'il-Bedriye
- 5- En-Nüketü ve'l-Biat-ı eş-Şafiye fi'l-Feraiz
- 6- Es-Siyer-i Ula Mesail-i Ehl'iz-Zafir
- 7- Felakü'l-Esbah fi Cevaz'il-İslah

Kıyam-ı sene 701 mat-ı sene 729 fi defn-i Zemarmer ve defn-i fiha evvela sam-ı nakl-i ila medhar-ı ham'i San'a ve defn-i fih azze kabri Seyyid el-Allame Yahya bin Hüseyin bin Ali bin Hüseyin ve bezl-i ehli San'a fi nakl-i min Zemarmer mesail-i lasirret-i müctehimüllah.

(Mahdumu el-İmam el-Faik el-Mutahhir fi taht-ı sahifetü's-sitte mahzur.)

Et-Tabakat es-Selâse-i Aşer

1

Es-Sarraci Yahya Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Seraceddin bin el-Hasan bin Ali bin Muhammed bin Abdullah bin el-Hasan bin Ali bin

Muhammed bin Cafer bin Abdurrahman bin el-Kasım bin el-Hasan bin Zeyd bin el-Hasan bin Ali ibn-i Ebi Talib.

Kıyam-ı sene 659 fi nahiye-i Mesur fâide-i Sencer eş-şu'be min San'a bade huruf-u kesire ve imsakiye fi hazıhi es-sina-i mükemmile nebar-ı zikf basire ahz-ı sene 660 ve ebuhu müddet-i fi San'a ikrü'l-ulum tevaffu badehû müddet-i ve defn-i fi mescidü'l-Eczem fi San'a Rahmetüllahi Aleyh.

Et-Tabakat er-Rabi Aşer

1

El-İmam el-Muidbillah Yahya bin Hamza bin Ali bin İbrahim bin Yusuf bin Ali bin İbrahim bin Ahmed bin İdris bin Cafer bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Musa el-Kazım bin Cafer bin Muhammed bin Zeynelabidin bin Ali bin el-Hüseyin bin Ali bin Ebi Talib.

Kıyam-ı sene 730 mat-ı sene 747 fi hısn-ı Hedan ve nakl-i fi Medine-i Zemar fi defn-i fiha

Et-Tabakat el-Hamse-i Aşer

1

El-İmam el-Mehdi Ali bin Selah bin İbrahim bin Taceddin Ahmed bin Bedreddin Muhammed bin Ahmed ibn-i Yahya ibn-i Yahya min evlâd-ı sabık ez-zikr.

Kıyam-ı sene 730 vefatı sene

3

El-İmam Vasikbillah el-Mutahhar ibn-i Muhammed bin el-Mutahhar bin Yahya bin el-Mürteza bin el-Kasım bin el-Mutahhar bin Muhammed ibn-i el-Mutahhar. Min evlâd-ı sabık ez-zikr.

Kıyam-ı sene 728 vefat-ı sene 778

Telifatı

- 1 - El-Mealim-i ed-Diniyye fi Usuli'd-Din mücellidan
- 2 – Et Temhid mücellidin fi Usuli'd-Din
- 3 – Vel-Efham-ı fi er-Red Aliyyü'l-Batiniyye mücellidan
- 4 – El-Tahkik-i fi't-Tağkir ve't-Tefsik mücellidan

- 5 – El-Meabir-i fi Usul-i Fıkh mücellidan
- 6 – El-Kıstas mücellidan
- 7 – El-Hadi Salis-i mücellidat
- 8 – El-İktisad-i fi'n-Nehv mücellidin
- 9 – El-İhzar -ı mücellidan
- 10 – El-Münhac mücellidin
- 11 – El-İzhar mücellidin
- 12 – El-Muhassıl-ı Şerh-i Fazl er-Rabi mücellidat
- 13 – Et-Tiraz mücellidin fi'l-Meanı ve'l-Beyan
- 14 – El-'Ahde fi'l-Fıkh sitt-i mücellidat
- 15 – El-İhtiyarat mücellidün
- 16 – El-İntisar-ı Şecaniye-i aşer cüz-ü cemi fi ahvâl-i ulema min cemiü'l-ferk ve iltiham ve sahiham.
- 17 – El-Taikiye fi'l-Âlem el-Batın
- 18 – El-Enver el-Hafiye-i Şerh el-Erbain el-Sülûkiyyeti fi ilm'üz-Zühdiyat
- 19 – Ed-Dibacü'l-Hafı fi Şerh-i Ala tahc-ı el-Belağa mücellidat
- 20 – El-İzah-ı fi ilmü'l-Feraiz
- 21 – El-Risalet el-Akid el-Ala fi'r-Redd-i ila Ebi Hamid Gazali
- 22 – El-Risalet er-Radi'a li'l-amme ani'l-Ahrah-ı ale'l-Eimme Emir-i bahsi vukuat haze es-seneti

(Varak:44b, 45a)

Et-Tabakat es-Selasen Aşer

1

Ahmed bin Ali bin Ebul-Feth Müdafı bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin el-Hüseyn el-Deylemi sabık-ı zikr-i lisanıye.

Kıyam-ı sene 730 vefat-ı sene 771 mahall-i defni bulunamadı.

Et-Tabakat es-Sam'i Aşer

1

El-İmam el-Mehdi Lidinillah Ebi Muhammed Ali bin Muhammed bin Ali bin Yahya bin Mansur (ibn-i Hüzel Mansur Muhammed tezkir-i fi sene 610 ve

ibn-i Afif fi 600) bin Muğfil bin el-Hüccac bin Abdullah bin Ali bin Yahya bin el-Kasım bin Yusuf ed-Da'i bin Yahya bin Ahmed bin Yahya bin el-Hüseyn bin el-Kasım bin İbrahim bin İsmail bin İbrahim bin el-Hasan bin el-Hasan bin Ali bin Ebi Talib.

Kıyam-ı sene 750 (Tevaffu fi Zemar ve nakli veledi al-i Sa'de ve defn-i fi canib-i cecdi el-Hadi ila vasiyeti.) mat-ı sene 773.

(2)

Veledi el-İmam en-Nasr ed-Dinillah Selahaddin Muhammed ibn-i el-Mehdi Ali ibn-i Muhammed ibn-i Ali.

Kıyam-ı sene 773 mat-ı sene 793 (Defn-i bi mescidü'l-Araf bi San'a el-müsemmi mescid-i Selahaddin aleyh-i fih fiha hücaat mine'l-daime min karane ve ibn-i Şerife min evlâdü'l-Muhtar bin Nasr.)

(3)

Veledi el-İmam el-Mansurbillah Ali bin Selahaddin Muhammed bin Ali bin Muhammed.

Kıyam-ı sene 793 vefat-ı sene 840 (Mat-ı bi't-tavun (veba) ve defn-i fi kubbet-i Ebuhu (Babası)

(4)

Veledi Muhammed Ali bin Selahaddin

Kıyam-ı sene 840 vefat-ı bad-ı şehid sene 840 ve defn-i bil-karib-i min kabr-i Ebuhu fil-kubbetü'l-mezkure.

(Min ehl-i beyt ala eş-Şerifetü'l-Kamile Fatıma bint-i el-Hasan bin Selahaddin fi memleket-i San'a ve saha-i kanaat-ı zirde Muhammed bin Selah fevlâdet-i fih eş-Şerife bir de fitr-i veche en-Nasr bin Muhammed sam-ı el-İmam el-Müttahir bin Muhammed bin Süleyman.)

Et-Tabakat es-Seman Aşer

1

El-İmam el-Mehdi Lidinillah Ahmed ibn-i Yahya bin el-Mürtezi bin Ahmed bin el-Mürtezi bin el-Mufazzıl bin Haccac.

Kıyam-ı sene 793 mat-ı mine't-tavun (Veba) sene 840 defn-i fi Sa'de Zafir min balad-ı Hace ile'l-kabbe bezirdinillah

Et-Tabakat et-Tis'a Aşer

1

El-İmam el-Hadi Ali bin el-Muid bin Cebrail bin el-Muid bin Ahmed bin Yahya bin Ahmed bin Yahya bin Yahya.

Kıyam-ı sene 796 mat-ı sene 836 mat-ı fi Hacere katl ve defn-i fiha

Et-Tabakat el-Aşrin

(1)

El-İmam Mütevekkil Aliyyü'llah el-Mutahhar bin Muhammed bin Süleyman bin Yahya bin el-Hüseyin bin Hamza bin Ali bin Muhammed bin Hamza bin Ebi Haşim el-Hasan bin Abdurrahman bin Yahya bin Abdullah bin Yahya bin el-Mansur bin Ahmed en-Nasr bin el-Hadi.

Kıyam-ı sene 840 mat-ı fi Zemar defn-i fi mescid el-mübarek sene 879.

(2)

Veledi Abdullah bin el-Mutahhar

Kıyam-ı fi Zemar.

(Sene 879 ve 891 senesinde Melik Mansur Ammar tarafından Zemar zabt olunmakla oğluyla birleşub San'a'ya firar ederek Muhammed bin Nasr tarafından hüsn-ü kabul görmüş 910 senesinde Sultan Ammar San'a'yı dahi zabt ederek Ta'iz'e nakl-i teşebbüs ederek 912 senesinde Muhammed Nasr ile beraber Ta'iz'de vefat eylemiştir.)

Et-Tabakat el-Ahd ve Aşrin

1

Ebuhu Şerh-i İle'l-Hariciye el-İmam el-Mehdi Lidinillah Selahaddin bin Ali bin Muhammed bin Ebu'l-Kasım bin Muhammed bin Cafer bin Muhammed bin Hasan Cafer bin Hüseyin bin Ahmed bin Yahya bin Abdullah bin Yahya el-Mansur bin Ahmed en-Nasr bin el-Hadi.

Kıyam-ı sene 840 mat-ı mescidan sene 849

Emir Nasr bin Muhammed sene 846 defn-i fi harici mescid-i Musa hariciyet-i San'a.

(Varak:45b, 46a)

Et-Tabakat el-Esna-i Aşrin

1

El-Mansurbillah en-Nasr bin Muhammed bin en-Nasr bin Ahmed bin el-İmam Mutahhar bin Yahya bin el-Mürteza bin el-Mutahhar bin el-Kasım bin el-Mutahhar bin Muhammed bin el-Mutahhar bin Ali bin Ahmed bin Hadi.

Kıyam-ı sene 840 ve harb es-sakin basma sene 840 ve dâhil-i San'a fi hazihi es-seneti al-i sene 866 fi hazihi es-seneti feth-i Sultan Amir yağma ve kabz-ı sahibü'l-Terceme ve ati aliyü'l-İmam el-Mutahhar Muhammed bin Süleyman ve mat-ı fi sene 868 mashuben fi hısn-ı Arvas ve talebet-i validane eş-şerefeyn Meryem bint-i Ali bin Selahaddin ve defn-i fi San'a mescidü'l-kubbe.

(2)

Muhammed bin en-Nasr bin Muhammed fethü'l-Sana sene 869 ve katl-i Sultan Amir fi sene 870 tevaffu Muhammed bin en-Nasr ve defn-i fiha Seyyid Kasım el-Garibi min mescidü'l-bahar fi Medine-i San'a sene 908.

(3)

Ehuhu el-Mustansırbillah Ahmed bin el-İmam Nasr.

Kıyam-ı sene 908 ve asr-ı Sultan Amir bin Davud sene 910 tevaffu fi Yemen-i Ta'iz sene 912.

Et-Tabakat es-Selase ve Aşrin

1

El-Hadi İzzedin bin el-Hasan bin Ali bin el-Muid (Min müfagat-ı Kitabü'l-Miraç fi şerh-i el-Muhtaç) bin Cibril bin el-Muid bin Ahmed bin Yahya bin Ahmed bin Yahya bin Yahya bin en-Nasr bin el-Hasan bin Abdullah bin Muhammed bin el-Kasım bin en-Nasr bin Ahmed bin el-Hadi.

Kıyam-ı sene 879 mat-ı fi Hacere-i gâile sene 900 ve defn-i fi beyt-i cedd Ali bin Muid.

(2)

Veledi İmam en-Nasr ed-Dinillah el-Hasan ibn-i İzzeddin.

Kıyam-ı sene 900 mat-ı fi Hacere kala bit-Tavun (Veba) sene 929.

(3)

Veledi el-İmam Müceddin bin el-Hasan bin İzzeddin bin el-Hasan bin Ali bin el-Muid.

Kıyam-ı sene 929 mat-ı fil-Havsa defn-i fiha sene 942.

Et-Tabakat el-Hamise ve Aşrin

El-İmam el-Mansurbillah Muhammed bin Aliyyü'l-vaşli es-Sarraci bin Muhammed bin Ahmed bin Ali ibn-i Ahmed bin Yahya bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Seraceddin Hüseyin ibn-i Muhammed bin Abdullah bin el-Hasan bin Ali bin Muhammed bin Cafer bin Abdurrahman ibn-i Kasım bin el-Hasan bin Zeyd bin el-Hasan bin Ali bin Ebi Talib Radyallah-u Anh.

Kıyam-ı sene 900 es-Saris min Zilkadde fi yevmü'l-semanin katli mesmuen fi Yemen-i San'a min taraf-ı Sultan Amir sene 910.

Et-Tabakat es-Sit ve Aşrin

El-İmam Şerefeddin Yahya bin Şemseddin.

Kıyam-ı sene 912 fiha Ali ibnü'l-Mutahhar sene 953 mat-ı sene 963.

(Varak:46b, 47a)

Et-Tabakat es-Seb'a ve'l-Aşrin

El-Hadi Ahmed bin İzzeddin bin el-Hasan bin İzzeddin bin el-Hasan bin Ali ibn-i Muid.

Kıyam-ı sene 958 mat-ı sene 987

Et-Tabakat es-Samin ve'l-Aşrin

El-Nasr el-Hasan bin Ali bin Davud bin el-Hasan bin Ali bin el-Muid bin Cibril ibn-i Muid ibn-i Ahmed bin el-Emir Şemseddin Yahya ibn-i Ahmed bin

Yahya bin Nasr ibn-i Hasan bin Abdullah bin Muhammed el-Müntensir bin el-Kasım el-Muhtar bin en-Nasr Ahmed ibn-i el-Hadi.

Kıyam-ı fi sene 992 fi zaman-ı Murat Paşa vezirü'l-azam sam-ı fazlülaleyh el-vezir Hasan Paşa fi sene 993.

İrsale ile'l-emvab el-aliyyet-i fi Zilkade sene 994 ve mat-ı fi el-İstanbul sene 1024.

(Mühür)

Allah-ü Teâlâ Hazretlerinin

rızası için vakf eyledim.

Diyarbakirli

Ali Emirî

1341

Et-Tabakat et-Tis'a ve'l-Aşrin

El-Mütevekkil Abdullah bin Ali bin el-Hüseyin bin İzzeddin bin el-Hasan bin Ali ibn-i el-Muid.

Kıyam-ı sene 994 mat-ı sene 1017

Et-Tabakat es-Selâtin

El-Mansur el-Kasım bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin er-Raşid bin Ahmed bin el-Hüseyin ibn-i Ali bin Yahya bin Muhammed bin Yusuf eş-Şafi bin el-Kasım bin ed-Dai Yusuf Yahya ibn-i Ahmed bin el-Hadi.

Kıyam-ı sene 1006 mat-ı sene 1029 tevellüdü 965 ömrü 63.

Veledi el-Mansur bin el-Kasım bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin er-Raşid kıyam-ı sene 1029.

IV. BÖLÜM – DEĞERLENDİRME

Osmanlı idaresinde bulunan Yemen Vilâyeti hakkında yazılmış olan bu el yazmasında, Hz. Muhammed döneminden başlamak üzere San'a, Cened ve Sa'de valilerinin isim listeleriyle, birincisi sayabileceğimiz bölüm oluşturulmuştur. Bu eserin sayfalarında verilen vali isimlerinin, diğer sayfalara geçişlerde, ancak diğer sayfalardaki tarihlerden bağlantı kurarak bu listeleri takip edebildik. Zira bir önceki sayfada San'a valilerinin isim listesi yer alırken devamı olan sayfada Sa'de, Cened veyahut Yemen valilerinin isim listeleri verildiğini görebilmekteyiz. Bu durum da varak olarak adlandırdığımız iki sayfadan oluşan bir belge ile diğer belge arasında bütünlük olmadığını göstermiştir.

Başka bir açıdan esere yaklaşacak olursak, Rika hattının en nefis yazım örneklerinden birisi olarak sayabileceğimiz bu eserde Ali Emirî Efendi'nin bizzat şahit olduğu ve tarafından aktarılan bilgiler ise hatıratın ikinci bölümü sayılabilecek olan kısımda yer almaktadır. Bu kısımda ise sayfa geçişleri bir bütünlük göstermektedir. Bu durumda bize önce kendisini ilgilendiren hatırat kısmını vali isimlerinden önce veyahut sonra oluşturduğunu gösterir. Yer yer bizim dipnot diyebileceğimiz bilgiler sayfaların kenarlarına düşülmüştür. Bu notlar ise dilinin Arapça olması ve oldukça karışıklık arz etmesi açısından olumsuz yönde eleştirilebilir mahiyettedir.

Bir takım önerileri de barındıran yukarıda bahsettiğimiz kısmın ardından yine Yemen'de isyan etmiş veyahut hayatlarını kaybetmiş İmamların isim listelerini içeren detaylı bir soy kütüğü ile hatırat son bulmaktadır. Toplam 47 varaktan oluşan bu eserin her bir varağında iki sayfa bulunmasına rağmen iki sayfanın da zaman zaman kullanılmadığını görmekteyiz. Bazı sayfalarda Ali Emirî'nin mührünün bulunması ise bu hatıratın bizzat kendisi tarafından yazıya geçirildiğinin kanıtı olarak sayabiliriz.

Ali Emirî Efendi'nin kurduğu Millet Kütüphanesi 653 numarada kayıtlı bulunan bu hatırat, elimize Süleymaniye Kütüphanesi tarafından posta yoluyla ulaştırıldı. Bilgisayar ortamına aktarılmış olan bu eser, aktarılma kalitesi açısından da bir takım zorlukları da içerisinde barındırmaktadır. Görüntü kalitesinin üzerine çekim hatalarının da eklenmesi işimizi her ne kadar zorlaştırmış ise de bu eser,

hattın güzel oluşu ve dilbilgisi kuralları açısından oldukça yeterli olması nedeniyle önem taşımaktadır.

Başka bir açıdan bakacak olursak Yemen, yaklaşık olarak dört asır gibi bir müddetle Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmıştır. Onca yıllar geçmesine rağmen Osmanlı Tarihi içerisinde çok az yer bulabilmiştir. Bölgenin uzak oluşu tarihçilerimiz için bir nevi sebep oluşturduğunda söyleyebiliriz. Bizler Yemen hakkındaki bilgileri ise ya yabancı oryantalistlerin bakış açısıyla yahutta yerel tarihçilerin aktardıklarıyla öğrenmekteyiz. Bu açıdan bakılacak olursa Yemen üzerine yapılan çalışmalarında bizim coğrafyamıza özgü olarak sınırlı sayıda olduğunu müşahade etmekteyiz.

Elimizdeki bu Hatırat, Yemen Tarihi üzerine bir boşluğu dolduracak nispette bir eserdir. Zira Yemen yöneticilerinin, İslamiyet'in bölgeye gelişiyle beraber ele alındığı ve bu kayıtların Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar getirdiği başka bir esere müşahit olamamaktayız. Yine piyasada var olan birçok hatıratın aksine bu eser, bir ıslâhât layihalarının özeti olarak dikkat çekmektedir. Bu açıdan hatırat denilince aklımıza, klasik anlamda gezilip görülen yerlerden bahsedilmiş veya karşılaşılan bir olayı anı şeklinde verilmiş bir eser, gelmektedir. Oysaki Ali Emirî Efendi bu hatıratta direk olarak bilgi verme yoluna gitmiştir. Resmi görevli olmasına rağmen bir rapor hariç telgraf gibi resmi yazışmalara yer vermemiştir. Kendisinin bir kitapsever olması hasebiyle Yemen'de görevi esnasında karşılaştığı ve gördüklerini değil, daha ziyade öğrendiği bilgilere ve müracaat ettiği eserlerden bahsetmiştir. Daha önceki bölümlerde Ali Emirî'nin hayatı kısmında da bahsettiğimiz üzere buradaki görevini, sırf Yemen'e gitmeyi göze aldığı bir kitabın varlığına binaen kabul ettiğini bilmekteyiz. Bu durumda elbetteki bu hatırat içerisinde Ali Emirî'nin ulaştığı kitaplardan izlerde bulmak kaçınılmazdır. Ancak Ali Emirî'nin daha önce varlığına ihtiyaç duyduğu eseri İstanbul'da ele geçirmesi üzerine Yemen'e bir doktor raporu olarak gitmemiştir. Fakat daha sonra teftiş hey'etinin bir azası olarak tekrar Yemen'de görülmesi bizim aklımıza acaba Ali Emirî yeni bir kitap peşinde mi, sorusunu da getirmektedir. Veyahut İstanbul'da ele geçirmiş olduğu eserdeki okuduğu bilgilerden etkilenmiş olacak ki Yemen'e gitmeyi göze almıştır.

İşte Millet Kütüphanesi gibi, tüm vilâyetlerin salnâmelerinin bulunduğu tek kütüphanenin kurucusu olan Ali Emirî Efendi için Yemen'in neden önem

taşıdığı bizler açısından daha da iyi anlaşılmaya başlanılmıştır. Elimizdeki bu Hatırat'ta, Ali Emirî'nin Yemen Hatıratı ismini taşıması hasebiyle önem taşımaktadır. Çünkü Ali Emirî son dönem tarihçilerimiz arasındadır. Özellikle de Kaşgarlı Mahmut'un Divan-i Lugat it-Türk adlı eserini bulması nedeniyle, hatırı sayılır bir yere sahiptir. Şüphesiz Yemen üzerine yapılan çalışmaların azlığı düşünülecek olursa bu Hatıratın müracaat olunacak kaynaklar arasındaki önemi bir kat daha artacaktır. Bu eserin çevirisini yapmakla da bizler, oryantalistlerin o kadar önemli gördükleri bu sahada bir boşluk doldurduğumuz kanaatindeyiz.

Yine bu eserin çağında yazılan veya sonradan yazılan ve kendi dönemini yansıtan hatıratlardan farklılık arz ettiğini yukarıda bahsetmiştik. Ayrıca metodolojik açıdan ele alacak olursak günümüz yazım metodlarını oldukça benzerlik gösteren yapılar karşımıza çıkmaktadır. İçerisinde Erkan-ı Harbiye binbaşlarından Takikat Me'muru Haşim'in raporuna da yer veren Ali Emirî, günümüz kaynak gösterme yöntemi diyebileceğimiz kenar notlarıyla da yazdıklarını desteklemiştir. Bu raporda San'a'da yönetimde bulunan Ali Paşa hakkında söylenen iddiaların araştırması yapılarak, bu iddiaların sebebi ve sonuçları araştırılmıştır ve kanaatlerinin uygun gördüğü sonuca yer verilmiştir. Yine Yemen'in ıslâh edilmesine dair on iki madde bilgi verilmiştir. Burada yapılması gereken idari ve içtimai bir takım malumâtlardan bahsedilmiştir. Ancak bu maddelere Ali Emirî tarafından şerh düşülerek eklentilerde yapılmış ve önerilerin geçersizliği savunulmuştur. Neden geçersiz sayılacağını da anlatmıştır. Ardından gelen sayfalarda Yemen'e dair yapılacak düzenlemelerin asıl önemli olanlarını, bu eleştirilerinin peşi sıra vermiştir. Eğer I. Dünya Savaşı öncesinde yabancıların bölge insanını nasıl elde ederek bize karşı savaştırdığını biliyorsak, Ali Emirî'nin bu eserindeki asıl ıslâh çareleri altında verdiği bazı malumâtların önemi de kavramış sayılırız. Zira burada bazı kabilelerin ve ailelerin önem arz ettiğini ve toplumunda bunların peşinden sürüklenerek gittiğini belirtmektedir. Şüphesiz az çok günümüzde bile Ortadoğu coğrafyasını tanıyan kişiler bilirlerki soy, toplulukları veya burada yaşayan halkı harekete geçirmede, büyük önem taşımaktadır. Son dönem Osmanlı Devleti'nde oldukça sık boy gösteren Yemen İsyanlarına da bu açıdan bakmak yerinde olacaktır. Çünkü Emirî'nin bu eserinde de çıkardığımızı göre yönetimi elinde geçiren kişiler soylarını hep Hz. Ali'ye dayandırarak meşruiyet kazanmışlar ve bu sayede de halkı peşinden sürüklemesini

bilmişlerdir. Yönetici olmanın burada ilk şartı aile kökeninde aranmıştır. İşte Ali Emirî'nin eserinde de bahsettiği bu aileleri devlet görevinde istihdâm etmek ve bir takım kişilere maaşlar tahsis etmek yoluyla bunların yönetime karşı olan hareketlerine bir son verileceği belirtilmektedir. Hatta böyle yapılırsa artık hiçbir İmam'ın halka söz geçiremeyeceğinden bahsedilmektedir. Bu da bize hâlen daha geçerliliğini koruyan bölge insanına karşı nasıl bir tedbir alınacağını ortaya koymaktadır. Zira şimdiye kadar Yemen'de yapılan ve yapılması planlanan ıslâhâtların geçersizliğine sebep olarakta bu kabile hayatı gösterilmektedir. Üstüne yönetimlere, bölgeyi tanımayan ve insanının özelliklerini bilmeyen yönetici ta'yini de eklenince büsbütün içinden çıkılmaz durum arz etmiştir. Osmanlı Devleti'nin sancısı hâline gelen bu kabile isyanları, Yemen bölgesinde kabile hayatı dışında yaşayanları da etkileyerek, kendilerini milliyetçilik akımının tesirine bırakmalarına ve üstüne Batılı devletlerin emperyalist anlayışları da eklenince bu durum yerini sonu gelmez karışıklıklara bırakmıştır. Zeydîlik inancının oldukça etken olduğu bölgede yaşayan halk, kendi imamlarının üzerinde bir hâkimiyete pekiyi gözle bakmamış, otoritesini sağlamlaştırmak isteyen Osmanlı Devleti ise burada hâkimiyetini iyice güçlü tutma yoluna gitmiştir. Bölgede ve özellikle de Yemen'de Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet gibi dinlerin yanı sıra Şafilik, Zeydîlik, İsmaililik ve Vahhabilik gibi mezheplere mensup halk bulunmaktaydı. Nitekim her dinin veyahut mezhebin şer'i kanunların uygulanmadığını düşünmesi ve inanç itibarıyla merkezle bir olmamaları, onların devlete karşı soğumalarında etken olmuştur. Bütün bu soğukluğa yabancıların yaptığı neşriyatta eklenince bu durum büsbütün artmıştır. Ayrıca devlet merkezinden uzak bölge olması nedeniyle, Yemen idari açıdan sürgün bölgesi olarak kullanılması, vilâyette bir takım sorunları da beraberinde getirmiş ve kurulması planlanan hâkimiyetin aksine iyice idarede zayıflama baş göstermiştir. Halkın, Yemen'in yeraltı ve yerüstü bakımından zenginlikler içermesine rağmen, zengin olmaması ve yetiştirdikleri mahsulleri satmakta zorluklar çekmeleri isyana destek vermelerini gerektiren dikkate şayan özellikler arasındadır. Nitekim Ali Emirî'nin Yemen'in Asıl ve Hakiki Çare-i Islâhı adı altında verdiği bilgilerin ne kadar yerinde olduğunu I. Dünya Savaşı'nda göreceğiz. Zira yabancı devletlerin bölge halkını elde edip Osmanlı'ya karşı kullandırmanın yolunu, kabile önderlerini satın alma veyahut bir takım vaadlerle kandırarak, bulmuştur.

Yeniden Hatırat'a dönecek olursak, San'a ve diğer şehirlerde yönetimi elinde bulunduranlara dair verdiği bilgiler sırasında da sık sık kenar notlarını düşmüştür. Al-Necah, Himyeri, Eyyübi, Gassani, Beni Resul, Beni Tahir, Süleyhiler gibi birçok yönetimlerin burada kaldıkları sürelerden de bahsedilmiştir. Burada valilik yapanlara binaen çeşitli dönemlerde yukarıda adlarını saydığımız hanedanlıklara mensup yönetici ve imamların isimleri, yönetime geçiş tarihleri, yaptıkları mücadeleler, yenilgi tarihleri ve ölüm tarihleri hicri yıl olarak hep ifade edilmiştir. Hatta bu kişilerin kabirlerinin buldukları yerler hakkında bile bizlere oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Bir takım kişilerin ise kabirlerinin bulunmadığından bahsetmiş olması, Emirî'nin Yemen'de bu kabirleri ziyaret ettiğini ve buradaki kitabeleri okuduğunu göstermektedir. Yemenlilerin de Arap oldukları göz önüne alacak olursak Hicaz bölgesindekilerden farklılık arz ettiğini öğrenmekteyiz. Zira Hicaz'taki Araplar haram aylar denilen üç aylara girildiğinde birbirleriyle olan mücadelelerini bırakarak bir sulh dönemi geçirirler. Oysaki biz bu eserde verilen bilgilerden anlıyoruz ki Yemen'deki Araplar kuzey bölgelerden farklılık arz ediyorlar ve Ramazan'da bile birbirleriyle harp edebiliyorlar.

Ali Emirî, bu isimleri verirken sık sık düştüğü notlarda bir karışıklık söz konusu olsa da numaralandırma ve noktalı imleçlerle bu durumu ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Ancak bir sayfa üzerinde birden çok kaynak gösterme ve ek bilgi verme yoluna gidince ister istemez bazı varaklarda karışıklılar ortaya çıkmıştır. Bu ise bizlere eserin daha sonradan temize çekileceğini ancak bunun yapılamadığını göstermektedir. Yine bu bilgiler verilirken Hâtırât'ta gözümüze bayan yönetici isimleri takılmaktadır. Zira Yemen gibi bir bölgede bir bayanın valilik yaptığı veyahut yöneticilik yaptığı düşünülecek olursa günümüz açısından oldukça dikkat çekmektedir. Çünkü modern anlamda bile kadının ikinci planda tutulduğu ve gelişmişlik açısından ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinde böyle bir durumun varlığından söz etmek hayali oldukça güç bir durumdur. Oysaki buradaki bilgilerden hicri 847 yılında iki yıl olmak kaydıyla ve tekrardan 850 yılında on yıl süre ile Sa'de'de Fatıma bint-i Hasan bin Selahaddin adında bir kadının toplam on iki yıl valilik yaptığını öğrenmekteyiz. Yine San'a'da hicri 840 yılında bir yıl olarak Fatıma bint-i el-Hasan bin İmam Selahaddin adında bir bayanın varlığını müşahade etmekteyiz. Hicri 492 yılında ise Süleyhi hanedanlığına mensup el-Hürretü's-Seyyide bint-i Ahmed bin Muhammed es-

Süleyhi adlı bayanın tam kırk yıl gibi bir müddet ile yöneticlik yaptığını görmekteyiz. İslam öncesi kadının oldukça geri planda tutulduğunu ve hele hele de kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüklerini düşündükçe, İslamiyetle birlikte farklı bir bakış açısının geldiğini itiraf edebiliriz. Görülenin ve batılı oryantalislerin hayali olarak çizdikleri harem ve kadın modelinin aksine bu eserden kadınların idarede oldukça etken olduklarını görüyoruz. Bu durumda hayatımıza sokulmak istenen Harem'deki kadınların yarı çıplak oluşları ve dört duvar arasında günlerini geçirdikleri gibi bir takım olumsuz izlenimleri silip götürmektedir.

Bulunduğu meclislerde Arapça ve Farsça dillerinde olan hâkimiyeti ile tanınmış olan Ali Emirî Efendi kaçınılmaz olarak bu eserinde de bu yeteneği üzerine kalem oynatmıştır. Özellikle Arapça kelime ve deyimlerin göze çarptığı bu eser, Arap Yarımadası'ndaki ülkenin kısa bir tarihi olması nedeniyle tuhaf karşılanmaması gerekir. Yabancı bir dilin özellikle de Arapça ve Farsça'nın resmi yazışmalarda ve üst tabaka diyebileceğimiz bürokrat kesiminde yaygın bir şekilde kullanılması, son devir Osmanlı Tarihçileri ve Âlimleri için de niteliklerinin kaçınılmaz bir özelliği olmuştur. Yabancı bir dili iyi kullanıp, herhangi bir mecliste sunulan Arapça, Farsça veyahut Fransızca bir eseri halkın anlayacağı bir dilde anlatabilmek her âlimin harcı değildir. Eğer Ali Emirî'nin bu eserinde kullandığı Arapça terimlere de bu açıdan yaklaşacak olursak durumun hiçte abartılı durduğunu söyleyemeyiz. Çünkü günümüzde bile aydın sayılmanın veyahut akademisyen sayılmanın ya da sanatçı sayılmanın başlıca şartlarından bir tanesi yabancı bir dile hâkim olmaktır. Onu kullanabilmektir. Hatta daha da yozlaşarak dilimizin günlük hayatı içerisine sokmaktır. İşte burada da eleştireceğimiz ve günümüzde hep eleştiriye maruz kalan kültürel yozlaşmanın temelinde, sosyolojik bir olgu olarak irdelenmesi gereken Osmanlı Devleti'nin son dönemleri yatmaktadır. Bu döneme ise, Osmanlı Aydını diyebileceğimiz kişilerin damgası vurulmuştur.

Onca eserin de aynı zamanda müellifi olan Ali Emirî'nin bu Hâtırâtı'na dönecek olursak yaptığımız bu çeviride şüphesiz hatalarımız olmuştur. Hatta yanlışlarımız da olmuştur. Bunların bir kısmını Şemseddin Sami'nin Kamus-i Türkî ve Ferit Devellioğlu'nun Lugat'ı ile gidermeye çalıştık. Hatta zaman zaman başvurduğumuz Arapça bir lugat dahi olmuştur. Ancak burada asıl ele almamız

gereken konu Tarih eğitimi adı altında özellikle de üniversitelerimizin Fen-Edebiyat fakültelerindeki Tarih bölümleri olmalıdır. Çünkü Tarih bölümlerinde Arapça ve Farsça'nın müfredattan çıkarılması ve Osmanlıca derslerinin tek başlarına yeterli olmayışı, bu fakültelerden mezun olacak ve olmuş olan tarihçilerimiz için sorun teşkil etmektedir. Bizlerde bu eksiklikten nasıblendiğimiz için ister istemez okuyamadığımız yerler mevcuttur. Veyahut eksik ya da hatalı aktarımımız olacaktır. Mümkün mertebe bu durum gözden geçirilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak meslek hayatımızın bu ilk basamağını tecrübelerden değil, hatalarımızdan ders alarak ve kendimize bunlardan notlar vererek çıkılacağı kanaatindeyiz. Zira eserin müellifi Ali Emirî bile onca bilgisine ve deneyimine rağmen eserinde yer yer karalama yoluna gitmiştir. Hatta yazdığı bir, iki paragrafın üzerini tamamiyle çizmiştir. Çevirimizde yer vermediğimiz bu kısımlar ekler bölümünde görülebilir ve okunabilir mahiyettedir.

Ömrünü kitaplara adayan ve Allah rızasını kazanmak için elde ettiği kitaplarını ve eserlerini millete vakf eyleyen bir Ali Emirî. Sadece bu vasfıyla yetinmenin ve kendisi ile Hâtırâtı'nı bu bağlamda ele almanın yetersiz olacağı kanısındayız. Nitekim bir gün Ali Emirî'ye Revan seferini anlatan anlatan bir Farsça eseri okuması üzerine sunarlar. Ali Emirî okur. Açıklar. Ancak gelir bir yerde takılır. "Revan" der ve ardındaki kelimeyi çıkaramaz. Harfler sad, kaf ve re'den ibâret gözükmektedir. Hepsini şöyle bir zihninde toparlayınca "Revan Sakari" diye bir kelime oluşur. Oysa Ali Emirî böyle bir kelimenin neye mal olacağını bilmektedir. Zira böyle bir kelime yoktur. Meclisteki arkadaşları öyle yabana atılır kişiler değil. Hepsini alanında uzman ve bilgili kişilerdir. Hatta bunlar arasında İbnü'l-Emin Mahmut'ta bulunmaktadır. Bu kelimeyi okuyamazsa "Bak Ali Emirî okuyamadı" diyecekler. Ve Ali Emirî'nin bilginliği beş paralık olacak. Sakari diye okusa bu sefer de böyle bir kelimenin uydurma olacağını anladıkları an olan gene Ali Emirî'ye olacaktır. Ne yapayım, ne edeyim diye düşünürken burada işin içine Ali Emirî'nin keskin zekâsı girer. Parmağını diliyle ıslatır ve kaf harfinin üzerinden bastırarak aşağı doğru çeker. Bir de ne görsün kaf harfi gitmiş yerine fe harfi gelmiştir. Dolayısıyla yeni kelime sad, fe ve re'den oluşmuştur. Ve Ali Emirî de yeni kelimeyi "Revan Seferi" diye okuyarak durumu kurtarmıştır.

İşte bir insanın zekâsının ürünü olan bir durum, bir sonraki nesil için tecrübe, deneyim veyahut birikim arz eder. Çünkü Ali Emirî'nin okumakta

zorlandığı fe harfinin bilindiği üzere tek noktası vardır. Ancak yaramaz bir sineğin gelip bu tek noktanın tam yanına pislemesi bu harfi kaf yapmaya yetmişte artmıştır. Kaf ve fe harflerinin ortadaki yazım şeklinde, sadece noktaları hariç, bir ayrımın olmadığını herkes bilmektedir. İşte bu durum göz önüne alınacak olursa bir sinek hatta sinekte değil sineğin pisliği devrimizin profesörü diyebileceğimiz koskoca Ali Emirî'yi nasıl alaşağı edeceği apaşıkardır. Bizim de çalışmamızdaki bu eser günümüz teknoloji imkânlarıyla bilgisayar ortamına aktarıldığından Ali Emirî gibi bir durumla karşı karşıya kaldık mı bilemiyoruz. VeleVKi böyle bir durum olmuş olsa bile düzeltme imkânından oldukça uzak olduğumuzu ve her an alaşağı olacağımızı da bilmekteyiz. Nitekim böylesine akıl dolu önerileride içerisinde barındıran bu esere bir Hâtîrât'tan daha ziyade Kısa Yemen Tarihi demenin daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Yaptığımız bu çalışmayı tam bitireceğimiz, hatta enstitümüz yönetim kurulundan geçirdiğimiz bir esnada Yusuf Turan Günaydın adında bir araştırmacının yayınladığını gördük. Yemen Hâtîrâtı adını taşıyan ve Haziran–2007 baskısıyla piyasaya çıkarılan bu eser, şüphesiz yapmış olduğumuz çalışmanın kıymetini de ortaya koymuştur. Ancak bir taraftan da hayal kırıklığına uğratmıştır. Yaptığımız çalışmada yüzde bir bile olsa böyle bir şanssızlık ihtimali aklımızın ucundan dahi geçmemiştir. Bu durumun yaptığımız çalışmanın da muhteviyatına mal olacağını düşünmeye başlamıştık. Ancak Haziran ayında baskısının yapılması ve Temmuz ayında ise piyasaya sürülmesi bizim açımızdan hafifletici olmuştur. 2006 yılının Ağustos ayı içerisinde Süleymaniye Kütüphanesi Müdür'ü Nevzat Bey aracılığıyla ulaştığımız ve o tarihten itibaren üzerinde çalıştığımız bu eser için 6 Mart 2007 tarihli resmi yazıyla tez eseri projesini Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunmuştuk. Zaten çevirisini yapmadan önce oldukça uzun araştırmalar yapıp böyle bir çalışmanın mevcut olmadığına kanaat getirdikten sonra bu esere yöneldik. Hatta Yüksek Öğretim Kurulu'nda böyle bir çalışmanın akademik olarak yapılıp yapılmadığını araştırdık. Sadece karşımıza Ali Emirî'nin Tezkire-i Şuara-yı Amid adlı eseri üzerine yapılan çalışmalar ve Ali Emirî'nin hayatı üzerine yapılmış bir yüksek lisans tezi ile karşılaştık. Hatta burada Tezkire-i Şuara-yı Amid'in muhtelif tarih ve üniversitelerde farklı kişiler tarafından iki kez akademik olarak çalışıldığını gördük. Gerçi bunlar bizim için örnek teşkil etmemekle beraber yaptığımız

çalışmanın orjinaliteliğini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Zaten Yusuf Turan Günaydın'ın yapmış olduğu sade bir çeviri değil bazı Arapça yazıları günümüz diline de uyarlama olmuştur.

Piyasaya Hece yayınları tarafından sürülen ve çeşitli kitabevelerinde satılmakta olan bu eseri, halkın anlayacağı bir dile getirmek için çaba sarf edilmiştir. Ancak yaptığımız karşılaştırma ve değerlendirme sonucu bu kitapta yer yer bazı hatalar da gözümüze çarpmıştır. Bu hatalar Yemen tarihi üzerine yapılan çalışmalara başvurulmamasından kaynaklanmıştır. Bu yüzden yazar, Hâtîrât'ta geçen bazı yer ve şahıs isimlerinde yanlışlıklar yapmıştır. Örneğin Ta'iz şehrini Ta'rif diye neşretmiştir. Yine Yafuriler olarak anılan kabile adlarını hep Caferi diye çevirmiştir. Hicretle başlatılan tarihlerde bazı zaman aynı yıl içerisinde birkaç vali ismi olduğu bizim yapmış olduğumuz aktarmalarda mevcut olduğunu gördük. Ancak Sayın Günaydın, bazı tarihlerin tekrar oluşundan dolayı gözünden kaçırmıştır. Hatta meşhur Eyyübi komutanlarından Seyfü'l-İslam Tuğtekin'i bazı yerlerde Taftgin ve bazı yerlerde de Taftkîn olarak yazmıştır. Şayet yazar çeviri öncesi kısa bir Yemen tarihi üzerine araştırma yapmış olsaydı böyle bir hataya düşmemiş olurdu. Yine meşhur Osmanlı komutanlarından Neşşar Mustafa Paşa'yı Nisar Mustafa Paşa diye yazmıştır. Sa'de valisi olarak 595 ve 605 yıllarında görev yapmış olan kişinin ismi, belirtilen iki yılda da bütünlük göstermemektedir. Şahıs isimlerine binaen yer isimlerinde de hatalar göze çarpmaktadır. Zemar'ın Remaz diye yazıldığını görmekteyiz. Böyle birçok eksikliğin yanı sıra büyük bir tarihi hataya da düşmektedir. Zira bu yayınlanan eserin 39. sayfasında verilen Haliciler diye bir hanedanlık bulunmamaktadır. Yaptığımız araştırmalar bu hanedanlığın Süleyhiler olduğunu kanıtlamaktadır. Hatta Hâtîrât'ın çevirisini yapan yazar bu hatasını ilerleyen sayflarda da yer yer devam ettirmiştir.

Şunu da itiraf etmeliyiz ki yazar Arapça'ya olan hâkimiyeti nedeniyle okuyucunun anlayamayacağı yerleri Türkçe'ye de uyarlama yoluna gitmesi öte taraftan bu yayının artısı olarak görülebilir. Şüphesiz yapılan bir yayın konusu itibariyle önem taşır. Bu Yemen tarihi üzerine olunca önemini bir kat daha artırır. Çünkü bir elin parmaklarının sayısını geçmeyecek kadar az kaynakçasını bulunan Yemen tarihi, kısır bir alanı da ihtiva etmektedir. Yabancıların yapmış oldukları seyahatlar ve bunların daha sonra çıkardıkları Yemen hakkındaki yayınların çokluğunu düşünecek olursak geride kaldığımızı söyleyebiliriz. Yanlışları da olsa

yayınlanan bu esere olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmak daha sağlıklı olur. Zira burada asıl amaç olan bu kısır sahada gün yüzüne bir eser daha çıkarmaktır. Bunun bizler veyahut başkaları aracılığıyla olması bir önem arz etmemektedir. Sonuçta kazanacak olan Yemen tarihi üzerine araştırmalar yapacak olan gelecek nesildir. Zaten bizim çalışmamız da bu yönüyle piyasaya sürülen kitaptan farklılık arz eder. Bizim burada yaptığımız sadece bir çeviri olmakla kalmayıp aynı zamanda giriş bölümüyle bu çalışma zenginleştirilmiştir. Okuyucuyu Hâtîrât'a hazırlamak amaçlanmıştır. Yine Hâtîrât'ı kaleme alan Ali Emirî'nin hayatı ile başlattığımız bu çalışmada Hâtîrât akademik açıdan irdelenmeye tabi tutulmuştur. Clifford Edmund Bosworth'un İslam Devletleri Tarihi'nde verilen Hanedanlıklar ve bu hanedanlıklarda yöneticilik yapmış şahıs isimleri ile karşılaştırmalı olarak şahıs isimlerini sunmaya çalıştık. Yer isimleri üzerinde ise mutelif kaynaklarda farklı yazım şekilleri geçtiği için zaman zaman bu farklılıkları parantez içerisinde belirttik. Her iki okunuş şekillerini vererek gerekli gördüğümüz yerlerde tıpkı Ali Emirî gibi kendimizce uygun gördüğümüz dipnotlar verdik. Burada şunu da belirtmek gerekir ki orjinalinde bizim verdiğimiz dipnotlar mevcut değildir. Sadece bilgilendirmek amaçlı olarak kullanılmıştır.

SONUÇ

Bir takım tarihçi söylemlerine göre Osmanlı Devleti'nin yıkılışının sebeplerinden biri de doğal sınırlarına ulaşmış olmasıydı. Sınırların genişlemesine müteakiben Devlet merkezinin diğer bölgelere uzak olması da bir diğer etkenler arasında gösterilmiştir. Oysaki Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bu doğal sınırından biri olan ve merkeze de en uzak bölge sayabileceğimiz Yemen hakkında bile haberdar olduğunu ve bu bölgedeki durumu düzeltmek amacıyla çeşitli teftiş hey'etlerini ve devlet adamlarını buralara gönderdiğini biz, bu çalışmamızla elde etmiş bulunmaktayız. Üstelik İstanbul'u devlet merkezi olarak harita üzerinde ele aldığımızda tüm sınırlara da hemen hemen aynı uzaklıkta olduğunu görebilmekteyiz. Bu durum da bize, en iyi merkez nokta olarak İstanbul'un dışında bir yerin uygun olmayacağı kanısını jeopolitik açıdan ortaya koyabiliriz.

Yemen adı, her ne anlama gelirse gelsin Osmanlı coğrafyasında ve özellikle de Anadolu'daki insanlar için her zaman hüznün ile özdeşleşmiştir. Nitekim Yemen bölgesindeki insanların bir kabile veya aşiret hayatı içerisinde yaşam sürmeleri sonucu Devlet tarafından gönderilen yöneticilere pek de sıcak bakılmamasını ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak biz bu çalışmadan da çıkarabilmekteyiz ki bu topluluklar çeşitli isimlerin adı altında birleşerek isyanlar çıkarmışlardır. Ayrıca isyan çıkaran bir kişinin etrafına oldukça kalabalık insan topluluğunu çekebilmesi için de soyunu mutlaka Hz Ali' ye dayandırdığını da çıkarabilmekteyiz. Osmanlı Devleti bu isyanların bastırılması için askeri müdahalelere başvurmuştur. Zira bölgeden olmayan askerlerin gittikleri yeri geri dönemeyecekleri için de iyi koruyacakları düşünüldüğünü varsayabiliriz. Nitekim bu bölgedeki karışıklıkları gidermek amacıyla Anadolu'dan gönderilen askerlerin hem bu coğrafyanın uzak olması hem de diğer etkenler sebebiyle geri gelmedikleri gözlemlenmiştir. Geri gelen olsa bile aradan oldukça çok zaman geçmiş olması muhtemeldir. İşte bu coğrafyada bir vesile ile kalmış olan eratin bugün biz izlerini sürebilecek olmamız nedeniyle de Yemen önem taşımaktadır. Burada kalan askerlere yukarıda bahsettiğimiz açıdan bakacak olursak geride bıraktıkları aileleri için hüznün teşkil ettiklerini görmekteyiz. Bu ise Yemen'in neden bizim insanımız için hep hüznün konu olduğunu veyahut hüznü türkülerin

içinde söylendiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kanaatimizce bu durumda sosyolojik açıdan incelenmeğe değer bulmaktayız.

Osmanlı Devleti gönderdiği teftiş hey'etleriyle zaman zaman ortaya çıkan düzensizlikleri düzeltmek istemiş ise de bölgenin durumuna göre yapılacak olan tadilat ve ıslâhâtlarda yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine bir de Batılı devletlerin son yıllarda bölge insanını çeşitli vaatlerle kandırarak Merkez'e karşı kışkırtması eklenince asker sevkiyatı artırılmıştır. Bu ise Anadolu'ya hüznün olarak geri dönmüştür. Çünkü Osmanlı Devleti kendisini I. Dünya Savaşı'nda bulması ve yerli kabilelerin bir kısmının Osmanlı askerinin karşısında yer alması ve orduyla mücadeleleri girişmeleri sonucu Osmanlı hâkimiyeti bu bölgeden varını yoğunu bırakarak çekilmek zorunda bırakmıştır.

Her ne vesileyle giderse gitsin Osmanlı askerinin birçoğu ya bu bölgede hayatlarını kaybetmiş ya da geri dönmeyerek Yemen'de farklı bir hayata başlamış olabilecekleri düşünülmektedir. Yaklaşık 90 yıl kadar geriye gidecek olursak birçok açıdan bağımız olduğunu düşündüğümüz Yemen hakkında söylenecek çok şey bulabiliriz. Ancak bilinen bir gerçek vardır ki Yemen, Anadolu için, adına yakılan Türkü'den de anlaşılacağı üzere hep erişilmezlik, hüznün ve toprağında ot yetişmeyen bir yer olarak düşünülmüş ve öyle bakılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet İzzet Paşa**, Feryadım, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ahmet Refik**, “Ali Emirî Efendi”, T.T.E.M., 1/78 (1340).
- Akdağ, Mustafa**. “ Genel Çizgileriyle 17. Yüzyıl Türkiye Tarihi ”, Tarih Araştırmaları Dergisi, İzmir, 1966.
- Aksakal, Ali**. “*Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi*”, Türk Kültürü Dergisi, Sayı:250, Yıl: XXII.
- Al-Haddad, Abdul-Rahman**. Cultural Policy in the Yemen Arab Republic, Fransa, Unesco, 1982.
- Ali Emirî**, Yemen Hâtîrâtı, El yazması, Millet Genel Kütüphanesi, No: 653.
- Ayışığı, Metin**. “*Osmanlı'nın Son Vilayeti Yemen*”, T.T.Kong., III.C., III. Kısım (4-8 Ekim 1999), T.T.K. Bas., Ankara, 2002.
- Babinger, Franz**. Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Çoşkun Üçok), Kültür Bak. Yay., Ankara, 1992.
- Balbay, Mustafa**. Yemen Türkler Mezarlığı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.
- Bosworth, Clifford Edmund**. İslam Devletleri Tarihi, (Çev. Hande Canlı), Kaknüs Yay., I. Basım, İstanbul, 2005.
- Braudel, F.** Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1993.
- Bury, G. Wyman**. Arabia Infelix or The Türks in Yamen, Macmillian and Co., London, 1915.
- Çağatay, Neşet**. İslam Dönemine Dek Arap Tarihi, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989.
- Çelik, Kemal**. Ali Emirî, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988.
- Ehiloğlu, Zeki**. Yemende Türkler, Kardeş Matb., 1952.
- El-Belâzurî**. Füthu'l-Büldân, (Çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.
- Eraslan, Cezmi**. II. Abdülhamid ve İslam Birliği, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

Ferik Atf Paşa, Yemen Tarihi, Manzume-i Efkar Matb., İstanbul, 1326.

Heyd, W. Yakın-Doğu Ticâret Tarihi, (Çev.Enver Ziya Karal), T.T.K., Ankara, 1975.

İrtem, Süleyman Kani. Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yay., İstanbul, 1999.

Karal, Enver Ziya. Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1983.

Mahmut Nedim Bey, Arabistan'da Bir Ömür, (Der. Ali Birinci), İsis Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul, 2001.

Mantran, Robert. İslamın Yayılış Tarihi, çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara, A.Ü.B., 1981.

Mardin, Şerif. Türk Modernleşmesi, İletişim Yay., İstanbul,, 2002.

Meriç, Cemil. “ Batılılaşma ”, Cumh. Dön. Türkiye Ans., İletişim Yay., C.II, İstanbul, 1983.

Mustafa Nuri Paşa, Netayic Ül-Vukuat, (Haz. Neşet Çağatay), T.T.K., Ankara, 1992.

Naima Mustafa Efendi, Naima Tarihi, (Çev. Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1968.

Öke-Karaman, Mim Kemal-M. Lütfullah. Adı Yemendir, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.

Özbaran, Salih. Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Özbaran, Salih. “XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar”, Tarih Dergisi, Sayı:25, Mart:1971, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1971.

Öztuna, Yılmaz. Devletler ve Hanedanlar, Kültür bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969.

Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Sırma, İhsan Süreyya. Yemen İsyancıları, İstanbul, Umut Matb., 1996,

Sırma, İ.Süreyya. “Yemen'in Jeo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Sene:1981–1982, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982,

Sırma, İ.Süreyya. “Yemen”, İ.A., C.13, M.E.Bas., İstanbul, 1986.

Şemseddin Sami, Kamusü'l-Âlam, C.6, İstanbul, 1317/1891.

Şeşen, Ramazan. Selahaddin Eyyübi ve Devlet, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987.

Tabib Miralay İbrahim Abdüsselam, Yemen Seyahatnamesi (Coğrafyay-ı Nebatîsi), Dersaadet, Hilal Matbaası, 1324.

Tanrıkut, Asaf. Yemen Notları, Güzel Sanatlar Matb., Ankara, 1965.

Tayşi, M. Serhan. “Ali Emirî Efendi”, İ.A., C.2, T.D.V. Yay., İstanbul, 1989.

Uğurlu, Nurer. Yemen Savaşları Anlatıyor, Örgün Yay., I. Baskı, İstanbul, 2007.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi, C.2, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988.

Ünlü, Nuri. İslam Tarihi, M.Ü.İ.F.V.Yay., İstanbul, 1984.

Yavuz, Hulusi. Rumuzî Tarihi, T.T.K. Bas., Ankara, 2003

Yemen Vilayet Salnâmesi, 1305, 1307, 1308.

Yurtman, A.Seniy. Yemen Yolunda, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul, 1325.

Yurtman, A.Seniy. Yemen Yolunda Yemenden Avdet, Vilayet Matb., Beyrut, 1330.

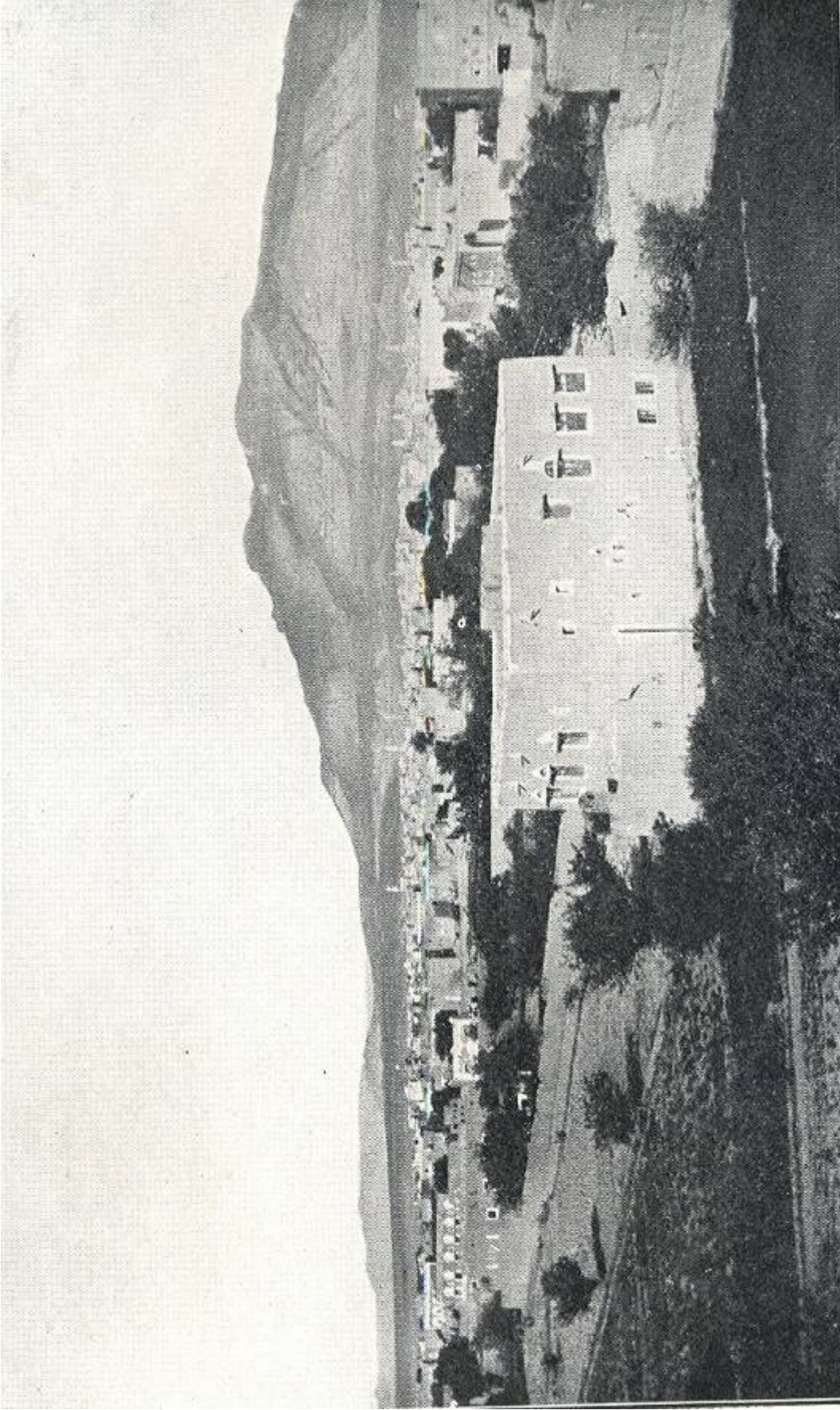
Zeydan, Corci. İslam Uygarlıkları Tarihi, (Çev. Nejdî Gök), C. I., 1.Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2004.

Ek-1. Yemen Haritası

Ek-2. Ali Emirî Efendi

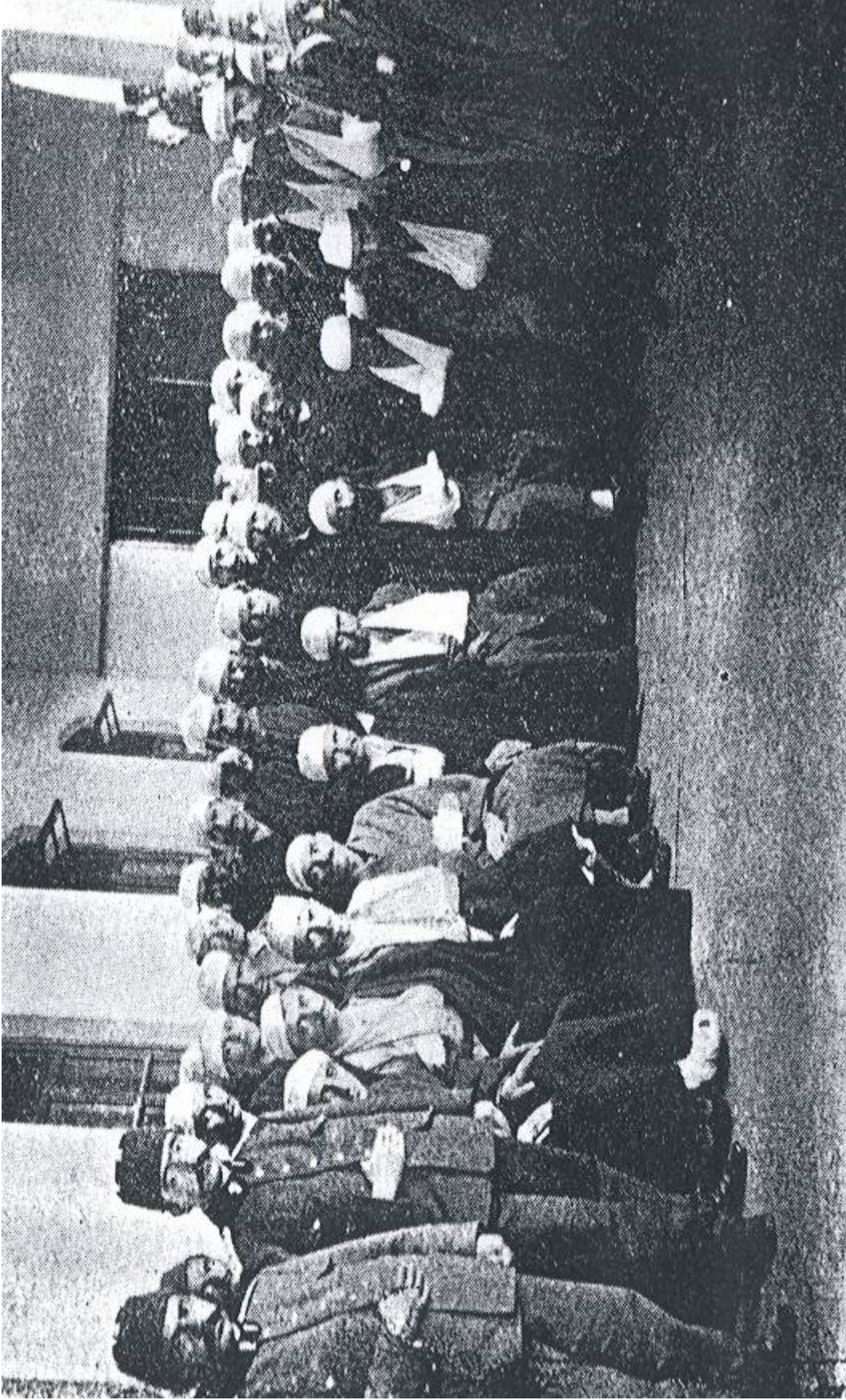
Ek-3. San'a şehrinin 1914 yılındaki bir görüntüsü. (Arabia Infelix'den)

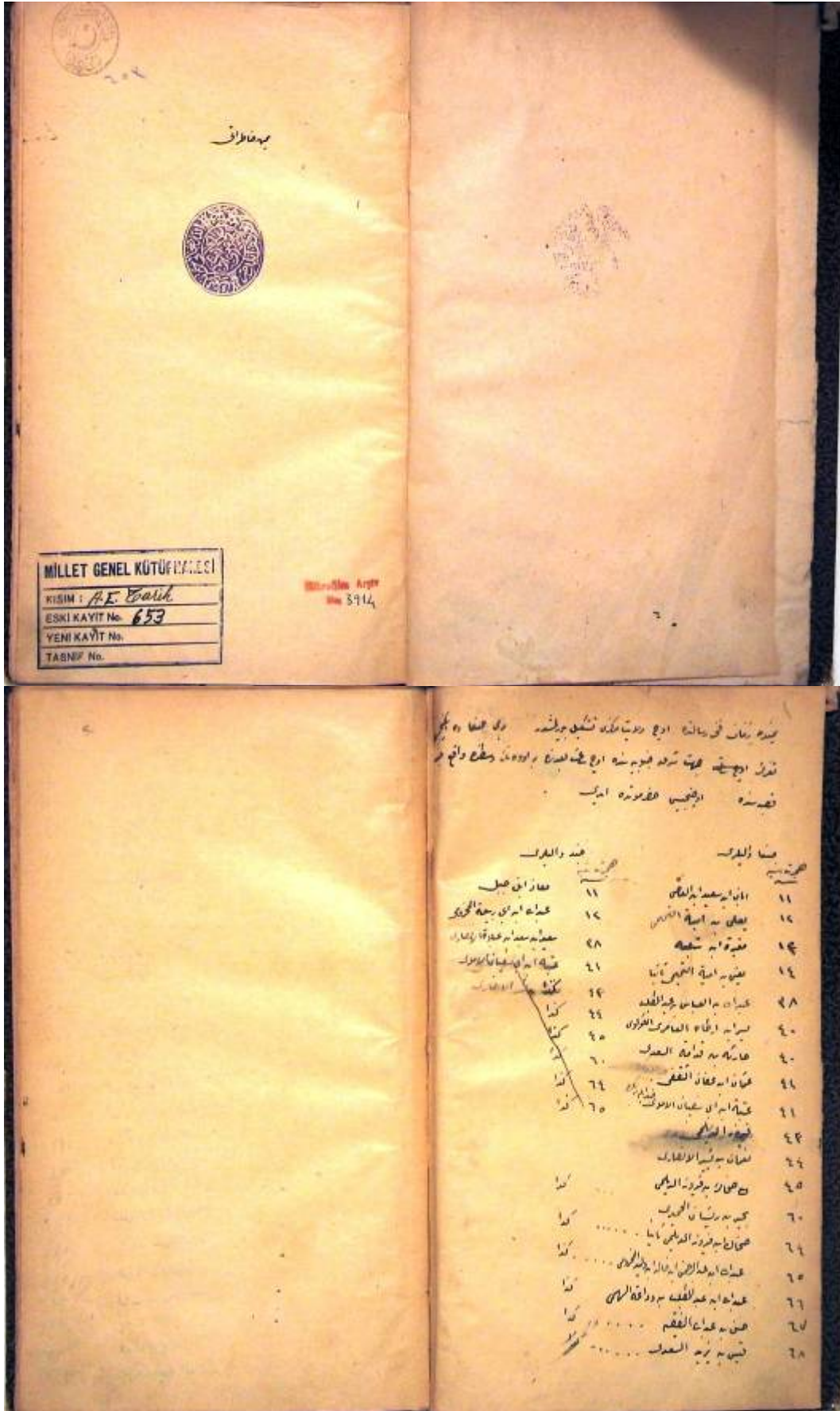
Ek-4. Hudeyde'den bir görüntü. (Arabia Infelix'den)

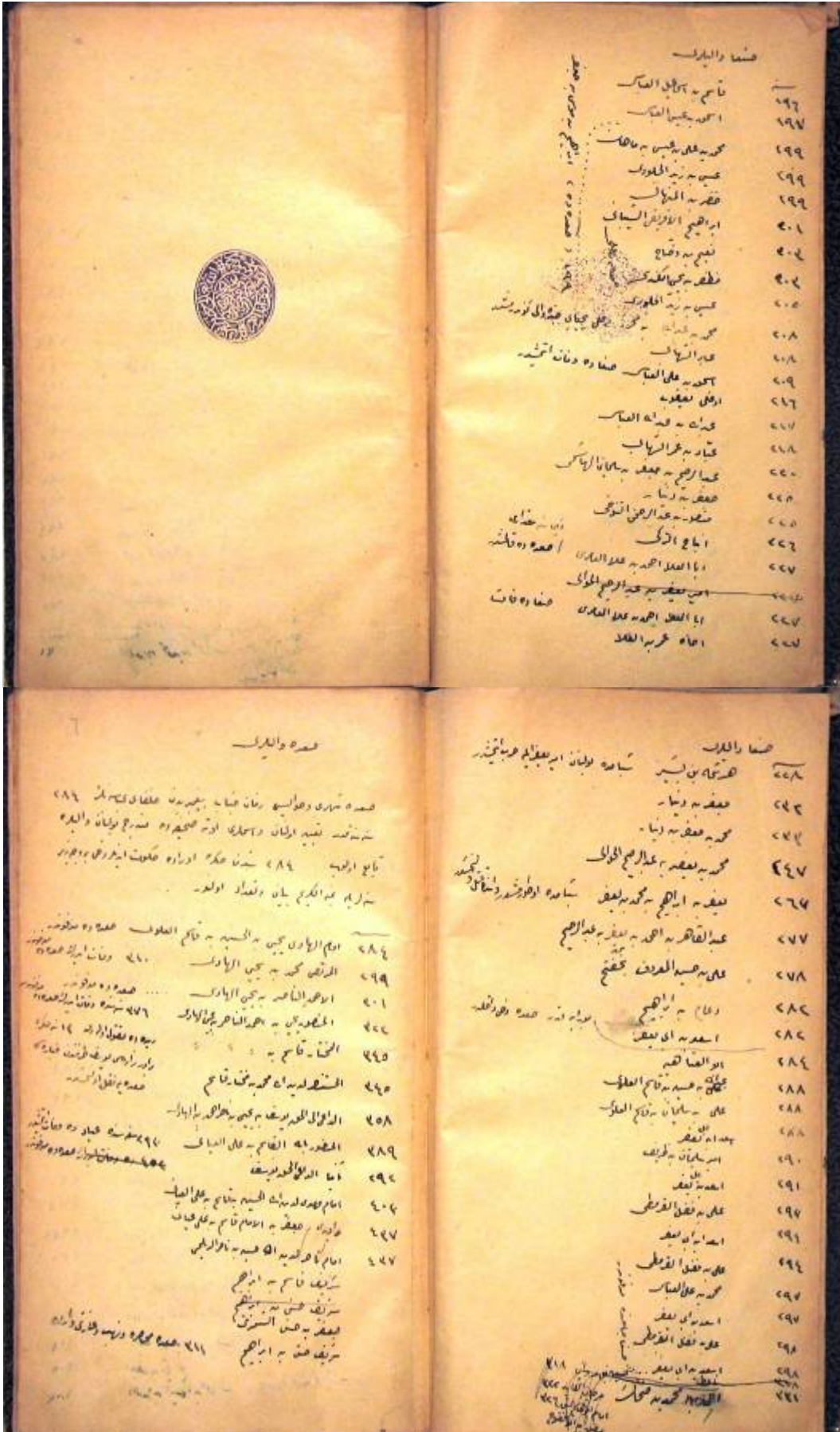
Ek-5. Bar oynayan bir Yemenli. (Cultural Policy in the Yemen Arab Republic'den)

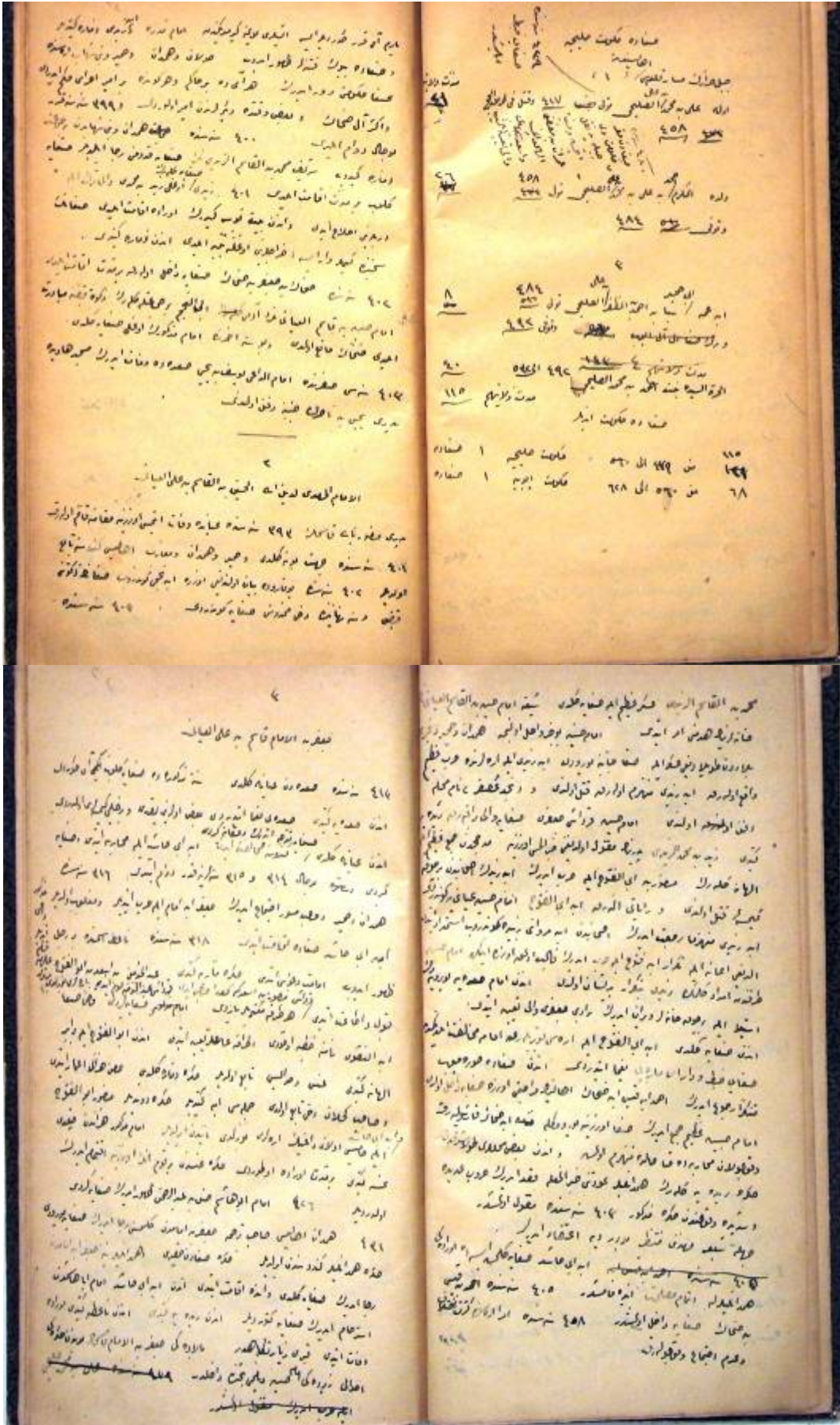
Ek-6. Haydarpaşa Hastahanesi'inde tedavi görmek için İstanbul'a gelmiş olan Yemenli askerler.

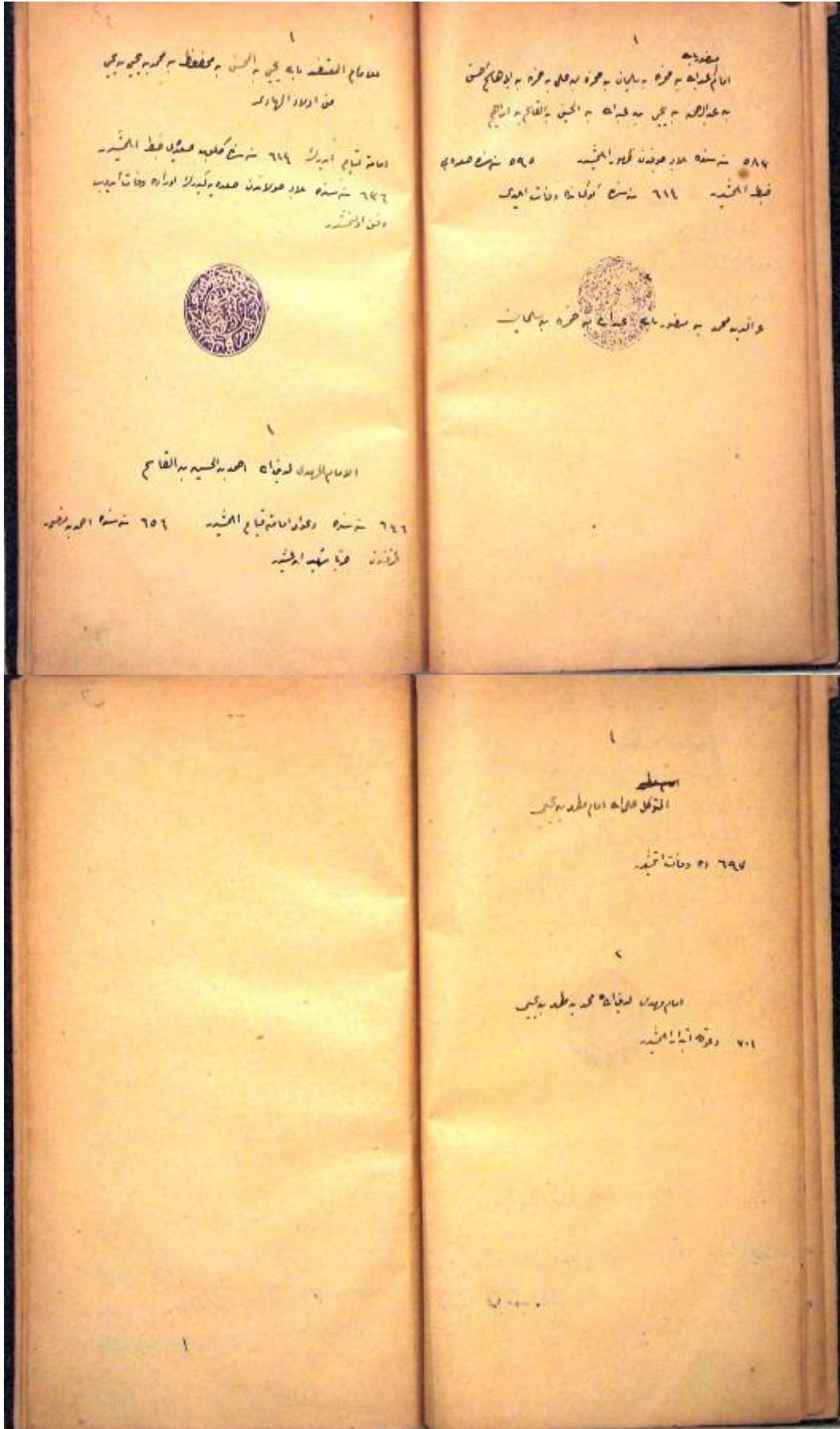
Ek-7. Ali Emirî'nin el yazması Yemen Hâtrâtı. (Varak: 1a, 1b, 2a)

Ek-9. Varak: 4b, 5a, 5b, 6a.

Ek-16. Varak: 18b, 19a, 19b, 20a.

Ek-18. Varak: 23b, 24a, 24b, 25a.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılının 14 Ocak tarihinde Erzurum’da doğdu. İlk ve orta öğretimini çeşitli okullarda tamamladıktan sonra 2000 yılı itibariyle Antalya Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü kazanıp buradan 2004 yılında mezun oldu. Aynı yıl Ağustos ayı içerisinde Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalının Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında yüksek lisans yapmak üzere başvurdu. 2004–2005 akademik eğitim yılı içerisinde Enstitü tarafından açılan hazırlık sınıfını bitirdi.

Hazırlık sınıfından sonra başlamış olduğu Yüksek Lisans eğitimine hâlen devam etmektedir.